

2016/5 • XXIII. évf. 5. szám

Ára: 600 Ft

FOLK MAGAZIN

Széldaráló (Hódmezővásárhely, 1982) – fotó: Kunkovács László

A TARTALOMBÓL:

6. Kallós Zoltán világának gazdagsága
P. Szabó Ernő
7. Nagymarosy András (1949–2016)
Hetényi Milán
8. Járdányi Pál, a népzene kutató
Fehér Anikó
12. Vonós népzenei hagyományaink III.
Virágvölgyi Márta
14. Tükrös 30
Török Ferenc
16. Újra „szól a figemadár”
Ferencziné Ács Ildikó
18. SZÉKI TÖRTÉNETEK
Kocsis Rózi
JUHOS KISS SÁNDOR ROVATA
20. Beszélgetés Zsuráfszky Zoltánnal
Kutszegi Csaba
22. A Téka jubileuma
Szász József Árpád
23. Beszélgetés Kunkovács Lászlóval
Grozdits Károly
25. FOTÓGALÉRIA
Kunkovács László fotói
30. Bognár József emlékére
Pályatársak, barátok, tanítványok
34. TALLÓZÓ – A hagyomány modelljei
Nagy Olga
36. Kapcsolódásaim a Sóvidék
népzenejéhez – Pávai István
40. MAGTÁR – „Látom életemet...”
Simó Márton – Széki Soós János
44. DOKUMENTUMOK A BUKOVINAI
SZÉKELYEKRŐL
Tolnában, Baranyában (1944–1945)
Kóka Rozália sorozata – IV. rész
47. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
A gyergyószentmiklósi örmények...
Juhász Katalin
50. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

Ha ő nem lett volna...

Kallós Zoltán 90 éves*

Mint a szerencsés, békeviselt nomád nemzedék fia, a jeles nap közeledtével eltűnődtem azon, hogy mi mindennel lennénk szegényebbek, ha Zoli bácsi nem születik meg annak idején. Vagy netán máshol rengetgeti édesanyja azt a bölcsőt, nem Válaszúton, abban a Bánffyakeről, agyagos földjéről és vizeiről számon tartott mezőségi faluban. Esetleg, ha nem a Román Királyságban cseperedik fel és nem egy véres diktatúra kezdetére válik pont felnötté, a múlt század nagy magyar traumáinak idején, románok, cigányok, szászok, örmények és zsidók között. Ha..., ha..., ha.

Hamar rájöttem, hogy nem ezek a fontos kérdések, mert történt, ahogy történt. Ő itt van köztünk és olyan tekintélyes életművel ajándékozott meg minket, mellyel az idő mély kútjába ereszkedő tudományos kutatók is alig tudnak még sokáig mit kezdeni. Én, mint egyszerű hangépitész, csak megköszönni tudom neki mindazt, amit adott, és egyszerű szavakkal felköszönteni születése napján. Éltesse az Isten Kallós Zoltánt még sokáig, adja, hogy rendezhesse dolgait továbbra is jó erőben, egészségben! Szívemből kívánom!

*

Kallós Zoltán életútjáról, a magyar és egyetemes kultúra védelmét, a hagyományok átörökítését szolgáló áldozatos tevékenységéről sokan írtak már. Rengeteg tanulmány, méltatás, riport- és portréfilm jelent meg róla. Nem célozom ezek számát gyarapítani, ezért inkább néhány hozzá kötődő, személyes élményemet mesélném el az érdeklődőknek.

Az elején azonban hadd foglaljam össze röviden mindazt, amit fontosnak tartok az összefüggések megértése szempontjából. A 70-es évek elején, az első budapesti táncházak nyomán, egy új népművészeti mozgalom bontakozott ki Magyarországon, mely rövidesen határainkon túl is felkeltette az érdeklődést a Kárpát-medence autentikus népi kultúrája iránt. Ezt a jelenséget a művelődés és az igényes szórakozás „magyar modelljének” emlegetik ma világszerte. Hosszan tartó sikere bizonyította, hogy a hagyományos népi műveltség számos eleme ma is használható. A tánc, a zene, a jeles napi szokások, a kézművesség, az építészet, a terített asztal művészete és a természet védelme a modern nagyvárosi ember életé-

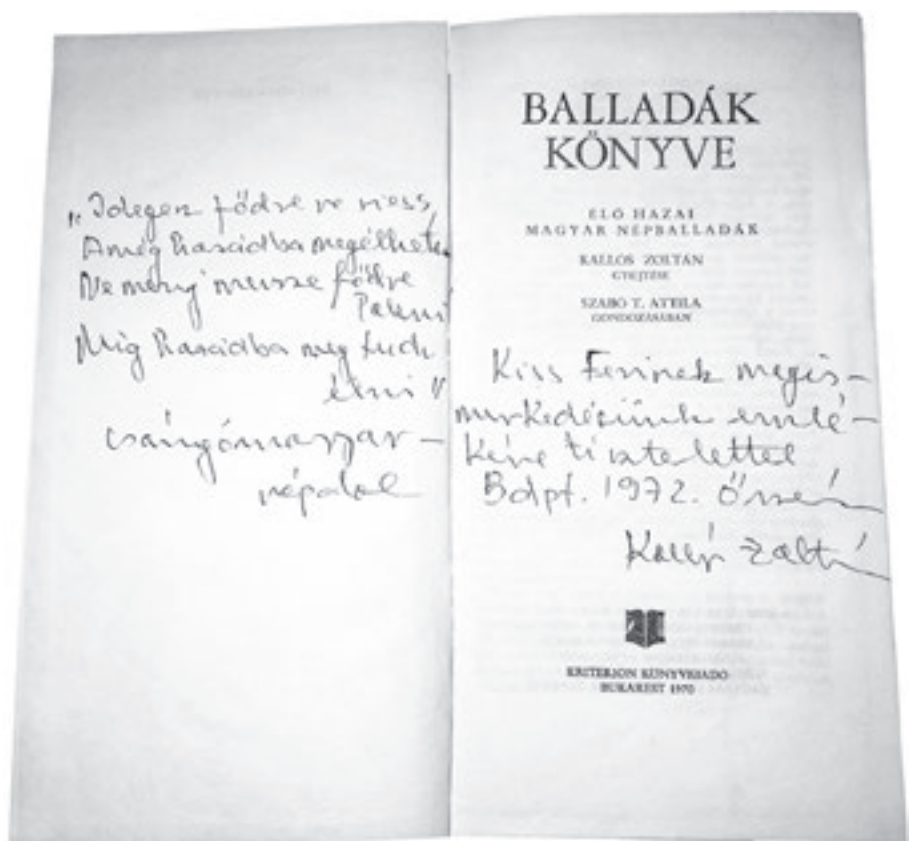
ben is egyre fontosabb szerepet tölthetnek be. A hagyományos kultúrák rohamos átalakulása és gyakran pusztulása ellenére is. Nemcsak kortárs művészetünk kaphat általuk sajátos, egyedi vonásokat, hanem egy új típusú világszemlélet, létforma, gondolkodásmód, lelki beállítottság fundamentumát is képezhetik. Ez az alaptétel és szemlélet működteti nálunk a társas együttlét azon alternatív formáit, amilyen például a táncház vagy a legtöbb népművészeti tábort és kézműves műhely, a játszóházak vagy akár a folk-kocsma. Az új népművészeti mozgalomban – mint szubkulturálisnak induló jelenségben – a népművészet különböző ágai egymással összefonódva jelentkeztek, ahogyan a népi műveltség eredeti közegében is. Ha van, ami lényegileg megkülönbözteti ezt a mozgalmat szellem- és kultúrtörténeti előzményeitől, az talán ez a komplexitás, valamint az, hogy hasonló funkcióban használja az elemeket, mint a paraszti társadalom. És, amire nem volt példa soha ez előtt, nagyszerű folklorikus kutatóink „kimerészkedtek” a tudomány elefántcsonttoronyából az utcára, a magas művészet elismert képviselői pedig „leereszkedtek” a Parnasszus magaslatairól a köznéphez. Hogy csak néhány nagy nevet említssek: Andrásfalvy Bertalan, Martin György és Sárosi Bálint támogatják kezdetben szakmailag a fiatalokat, Vitányi Iván együtt hallgatta Makoveczcel a paraszttzenét az FMH körtermében. A táncházak, klubok, fesztiválok, versenyek állandó vendégei voltak a kortárs művészet legnagyobbjai: Nagy László, Kormos István, Csoóri Sándor, Jancsó Miklós, Kósa Ferenc, Korniss Péter, építészek, filmrendezők, képzőművészek, komolyzenészek. A szakmunkás együtt táncolt az egyetemistával, apa és fia generációs harcában pedig fegyverszünet kötöttett egy-egy ilyen esemény idejére. Nem túlzás, ha azt mondom, hogy a nemzet kultúrtörténetében talán először valósult meg az a bizonyos józsefatillai „közös ihlet”. Ahol a hagyomány, a népi műveltség nem romantikus elvagyódás, hanem támasz. A lét, a gondolkodás támasza. Egy használható, felépített és alkalmazható rendszer, modell, ami alkalmas az árnyalt önkifejezésre, és az együvé tartozás biztonságát, örömét nyújtja. Jó hír az, hogy már közel fél évszáz-

* Tavasszal különszámunkkal tiszteltünk Kallós Zoltán előtt. A jubileumi év végéhez közeledve egy személyes hangú köszöntőt két folytatásban közlünk, valamint egy ugyancsak Kallós Zoltánról szóló kötetet ismertetünk.

zada tart, örökölheto, és ezt többek között Kallós Zoltán áldozatos szolgálattételének köszönhetjük.

Szerintem kulturális életünk olyan embematikus alakja ő, aki minden díjat, kitüntetést, elismerést többszörösen is megszolgált. Sorsa példázat, jelleme mintaként szolgálhat sokak számára. Konok, büszke, érzékeny, meg nem alkuvó, talpraesett magyar ember. Az igazság számára a legnagyobb érték. Kimondja mindig, amit gondol, de szándékosan soha nem bánt meg senkit. Csak a hatalmaskodókkal szemben gögös. Támadóival gúnyos, az irigykedő rosszakarókat pedig megveti. Három nyelven beszél, óriási szíve van. Mondják ugyan, hogy zsugori, de hát lehet az zsugori, aki olyan szerényen él, mint ő, és minden megtakarított pénzét egy népművészeti gyűjtemény szüntelen gyarapítására, a hagyományok feltárására, megmentésére és átörökítésére, valamint sanyarú sorból érkező gyerekek tanítására költi? Felróják neki néha, hogy milyen gazdag. Erről Berecz Andris szavai jutnak eszembe: „Kallós Zoltán attól gazdag, hogy mindenét szétszította.”. Egyesek hiúnak tartják. Nincs igazuk. Csak tisztában van azzal, hogy mennyit ér a tudománya. Hát csinálják utána! Szeret énekelni, jó társaságban szívesen megiszik egy-egy pohárral, kitűnő vendéglátó és kedveli az értelmes, jókedvű fiatalságot. Memóriája rendkívüli, a digitális adattárak meghunyászkodhatnak az előtt, amit ő a fejéből elő tud hívni. Mellesleg nagyszerű kereskedő, s nem utolsósorban, úgy öltözik, mint bármelyikünk. Alkalomtól függően hord fehér vagy farmeringet, vászon- vagy kordnadragot, kalotaszegi bujkát vagy székely, zsinóros mellényt. Népisége cseppet sem hivalkodó vagy anakronisztikus, még a nyakából sosem hiányzó hímmzett tarisznyácskával együtt sem.

Nos, ha ő nem lett volna, nem állna Brasó és Vancouver között sok ezer magyar polcán a Szentírás mellett a *Balladák könyve*. Nem is emlékszem más ilyen nagy hatású folklórkiadványra. Páratlan sikerét annak köszönheti, hogy sokféle értéket érlelt össze addigra az idő, és szerencsésen összehalmozottak a dolgok. A könyvészeti szempontból is egyedül szépségű könyv 1970-ben jelent meg a Kriterionnál Bukarestben, Szabó T. Attila nyelvész, történész, irodalmár és néprajzkutató gondozásában. Minden példány nyersvásonkötésű borítóját egy magyarkapusi hímmzőasszony kalotaszegi motívuma díszítette. Nagy László az *Élet és Irodalom* 1971. október 23-i (!) számában így vall róla *Adok nektek aranyvesszőt* című írásában: „Hét éjszaka már csak a káprázatoknak élek. Kápolnavirágok, mennybe vitt lányok, befalazott nők meg bagolyasszony-

kák szorítanak. Most Fekete Ren Katák, Fehér Lászlók, Márton Szép Ilonák sorsa az enyém. Hét éjszaka már itt ülök álmatlan a dunai ködben. Lehóhérolt kezek úsznak rám, kósai rózsáktól fájdul a fejem. S kölkeim szép kis hurkáit dögmadarak húzzák ágról ágra. Mert hét éjszaka már olvasom a *Balladák* könyvét.

Mert ma is élő balladákat olvasok a nagyon megapadt Dunánál.

Olvashatok, mert férfi akadt Erdélyben, hűségesen elszánt, aki eleven énekeket gyűjtve, aranyvesszőt ad: Verjétek meg a temetőt! Támasszatok föl anyátok, árvák! Csapjátok meg azokat is, akik meghúzták a halálharangot a balladára!”.

Az én első példányomat 1972 őszén dedikálta Zoli bácsi az Eötvös Kollégiumban tartott előadása után. Onnan a személyes ismeretségünk is. A szél nem fújta volna át rajtunk, annyian voltunk. Csak a gondolat szállhatott akadálymentesen abban a néhány órában. Rohantam utána haza, hogy belétemetkezzem. Mindenkinek ezt írta a kötet belső lapjaira:

*Idegen földre ne siess,
Amig hazádba megélhetsz,
Ne menj messze földre lakni,
Míg hazádba meg tudsz élni!*

Örökre megjegyeztem. S amikor a hetvenes évek közepén, szentgyörgyi, udvarhelyi, váradi muzsikus, költő és színész barátaim latolgatni kezdték szülőföldjük elhagyását, minden esetben erre is hivatkozva próbál-

tam őket lebeszélni. Eredménytelenül sajnos, de egy közös stratégiát azért sikerült kicsikarnom mindegyikből. „Legyen! Segítünk mindenben – mondtam –, de aztán, mikor eljön az ideje, együtt visszamegyünk. Rendben?” Sajnos ez sem jött be százszázalékosan, mert sokan közülük Svédorszáig, sőt Ausztráliáig meg sem álltak.

Nem sokkal az emlékezetes könyvbe-mutató után, egyik este nagyobb író-társaság gyűlt össze apámnál a Bogár utcában. Emlékszem, Páskándi Géza is ott volt, aki az idő tájt kezdte szervezni az áttelepülését. Nótázós hangulat alakult ki, hát én is elővettem a gitárt és Kormos *Három napja* kezdetű verse mellett elénekelttem az *Angoli Borbála* és a *Három árva* balladák valamelyik Kallós által gyűjtött változatát. Géza 1956 után lehúzott hat év börtönt a Duna-deltában, hát nem vitatta senki, hogy a lét és a költészet abszurdításait kevesen ismerhetik nála jobban. Az aranyvesszős dal után meglepő lelkesedéssel arról kezdett beszélni, hogy szerinte az „abszurdoid” irodalom a klasszikus népballadákban gyökereszik. Hiszen azokban sem a drámai esemény a fontos, hanem az állapot, a szorongás hangulata, a térnélküliség és az időtlenség. Nem lényeges a cselekmény kronológiája sem, mert képes beszéddel és nyelvi rafinériával tömöríteni bennük mindent, ami fontos. Lélektani és filozófiai szempontból vizsgálva is mindegyikük remekmű. Fontos dolgokat mondott el akkor váratlanul, még az egymást örökösén ugrató, folyton vetél-

kedő költőtársak is szájatva hallgatták. És ez is valahol Zoli bácsinak volt köszönhető, mert azokat a dalokat épp a frissen megszerzett *Balladák könyvéből* tanultam.

Milyen tündökletes a magyar nyelv! Ha Kallós bármelyik publikációjába belapozunk, újból és újból beleszerelmese-dünk anyanyelvünkbe. Gazdagság, kifejezőerő, költői logika, változatosság, évszázadok rétegződései. Minden könyve és lemeze egy-egy nyelvtörténeti ásatás, ezer évnél mélyebbre. És mindegyik arra eszméltet közben, hogyan silányodik napról napra a köznyelv.

Szóba hoztam a Duna-deltát. Kallós Zoltán is járt ott, mivel politikai okokból már 1958-ban bebörtönözték egyszer rövid időre. Szabadulása után elrejtőzött „Patakországban”, azaz a Gyimesek völgyében, a csángók között. Csoda hát, hogy a román hatalom nem nézte jó szemmel a *Balladák könyve* hatalmas nemzetközi sikerét? Így hát mondvasínált ürügyekkel Zoli bácsit ismét lekapcsolták. Csak ez már nem volt olyan egyszerű történet, mivel neki akkorra olyan jó híre volt a világban, hogy nemzetközi felháborodást váltottak ki vele, sok diplomáciai kellemetlenséget is okozva. E tény jobb megvilágítása érdekében, Zoli bácsi utólagos engedelmével, kutakodni kezdtem. Ő nagyon ritkán beszél letartóztatása okairól, s ha börtönveiről kérdezi valaki, hamar elhessegeti a témát. Még a román titkosszolgálat reá vonatkozó iratait sem kérte ki eddig. Sokunkat viszont érdekel a történet, mert az elcsüggedt lázadóknak olykor kevés a szóbeszéd. Bármilyen fontosnak is tartjuk a kollektív emlékezetet, szeretjük írásos dokumentumokkal egybevetni. Elnézést kérek hát mindenkitől, ha ennél a témánál az indokoltnál kicsit hosszasan időznék. Nem igazán ünnepi gondolatok következnek.

Először apám, Kiss Ferenc irodalomtörténész naplójából idézek:

„1974. július 2.

Du. telefonált Kósa Feri, hogy Kallóst letartóztatták. Nemsokára jött Csoóri, vele mentem Illyéshez. Jókedvű volt, barátságos, a színe is jó közérzetre vall. A Kallós dolgában azonnal vállalta, hogy megteszi, amit tehet. Flóra telefonon Aczélt kereste, de vidéken van. Holnap du. ismét keresik.”

A belügyminisztérium szigorúan titkos iratai közül Kiss Pál r. örgy. jelentéséből is érdemes kiemelni néhány sort (1974. november 16.):

„Megbízható adataink szerint »Subások« fedőnéven bizalmas nyomozás alatt álló csoportosulás tagjai közül 1973-1974. év folyamán az alant felsorolt személyek utaztak a Román Szocialista Köztársaságba.

[...] 1974 nyarán Csoóri Sándor utazott

Erdélybe turistaként, Kallós Zoltán ügyében kívánt tájékozódni.”

Vincze Gábor történész így ír:

„Kallós letartóztatásáról a magyar [bukaresti] nagykövetség pár nap múlva értesítette a külügyminisztériumot. Az esettel zártkörű miniszter-helyettesi értekezleten is foglalkoztak, tekintettel a magyarországi ismertségére, illetve arra, hogy ott is megjelentek a könyvei.”

Tanulságos Martin Ferenc akkori nagykövet jelentése is (Magyar Országos Levéltár, külügyminisztériumi TÜK-iratok 1974, Románia, XIX-J-1-j, 99. doboz, 128-75. ltsz., 004238/4/1975., tisztázat):

„Kulturális beosztottunk 1974. június 9-én szabadságra menet találkozott Kallóssal, akihez sokéves barátság fűzi, és akit igen rossz idegállapotban talált: ez utóbbi elmondta, hogy a hatóságok jó ideje feltűnően figyelik, lényegében őrszemet állítottak a háza elé, zaklatják.

Kétszer behívták a rendőrségre, ahol információkat kértek egyik-másik barátjáról, ismerőséről. Kallós – saját szavai szerint – azt mondta, hogy ő, mint lojalis állampolgár, felszólítás nélkül is bejelenti, ha olyasminnek jut tudomására, ami hazája ellen irányul, de az egyéb »tájékoztató« nem az ő feladata.

Ezek után június 16-án letartóztatták és házkutatást tartottak a lakásán, melynek során – mint corpus delictit – jelentős mennyiségű feljegyzést, és népzenei magnófelvételt vittek el. (Ezeket, valamint a lefoglalt 18.000 lejt másfél hónappal később – néhány prominens magyar értelmiségi közbenjárására – visszavitték a lakásba.)

Kapcsolataink révén értesültünk arról, hogy Kallós fogva tartásának az első három napját a megyei állambiztonsági szervek fogdájában töltötte és csak június 19-én reggel szállították át a rendőrség épületébe. Vizsgálati fogsága során senkivel sem érintkezhetett, édesanyja sem látogathatta. Ügyvédje is – dr. Vásárhelyi – csak a hatósági emberek jelenlétében beszélhetett néhány-szor védencével a per előtt. [...]

Általános benyomásaink szerint Kallós Zoltán letartóztatását kizárólag politikai szempontok motiválták. A jeles folklorista egész tevékenysége, egész lénye – különösen moldvai csángó kutatásai – a román vezetés éles ellenszenvét váltották ki. Magyarországi kapcsolatai és sikerei állandó – egyre növekvő – problémát jelentettek az itteni illetékesek szemében. Ráadásul, nem lévén állásban, egzisztenciálisan megfoghatatlan, presszionálhatatlan volt. Magyar és az erdélyi népi kultúra közötti kapcsolat óhaja néha túlzásokra is ragadtatta: nem volt ritka, hogy egy-egy magyar turista fiatalokkal teli

busz állt meg a háza előtt, akiket szívesen [el] vitt a kalotaszegi, vagy mezőségi falvakba.”

Egy Securitate jelentésből (NOTA – 70. sz. 1974. július 17-én):

„Felhívjuk a figyelmet arra, hogy Sütő András tiltakozó levelet szándékszik küldeni a párt- és államvezetés legfelsőbb fórumaihoz Kallós védelmében...”

Illyés Gyula naplójegyzeteiből:

„1975. május 21.

Aczél telefonja – Flóra veszi föl a hallgatót –, a románok holnap szabadon engedik Kallós Zoltánt. Szakmáját – a népdalgyűjtést – persze már nem folytathatja. A népdal is valutaérték – mert kinyomtatható, könyvben árusítható – s megnézik, ki kaphat gyűjtési engedélyt. Egy kalap alá veszik – egy minisztériumba – a bányakitermelési és a vadászati joggal. Ma Bartók se gyűjthetne Erdélyben.”

Szőnyi Tamás *Nyilván tartottak I–II.* (Budapest, 2005) című kötetéből idézem:

„Kallós Zoltánt 1974 januárjában Aczél György is fogadta, erről az Aczél hagyatékban vannak iratok.

[...] a magyar hírszerzés – a kapcsolatait felhasználva – a nyugati sajtón keresztül is nyomást gyakorolt Romániára, ahogy az »Irodalmár« című dossziében olvasható.” (ÁBTL - 3.2.4. - K-173/3)

Fentebb, a nagyköveti jelentésében említett kulturális beosztottat Karikás Péternek hívták. Ő volt a legtisztességesebb diplomata, akit valaha ismertem. Pedig az élete nem indult könnyen, mert apját Sztálin parancsára 1938-ban főbe lötték. Jókedvű, pálinkázó, felelősen gondolkodó nagy gyereknek tartottuk. Diplomás színészből táncmuzsikus, képfestő inges, pitykés lajbis, tarisznyás-gitáros-kultúrattasává vált. Ott volt a nagyobb táncházakban, rendszeresen járt Feketetőra, többször elment a moldvai csángó-magyarokhoz. „Petrusunk” még azt is megtette, hogy üzent Zoli bácsinak a börtönbe, lenne-e esetleg a gyereke keresztapja. Úristen, ki mindenkit pátyolgatott ő akkoriban! A haladó szellemű erdélyi magyar értelmiséget sok retorziótól és nem kívánt kalamajkától óvta meg. Engem is rettenetes kínoktól szabadított meg egyszer Bukarestben azzal, hogy vette a fáradságot és előadás előtt elcipelte egy fogorvoshoz. Zoli bácsinak is rengeteget segített. Hogy mást ne említsek: amikor gyűjteménye pótolhatatlan csángó darabjait biztonságba kellett helyeznie, és erre a pécsi Janus Pannonius Múzeum tűnt legalkalmasabbnak, Karikás szervezte meg az értékes „szállítmány” kijuttatását Romániából.

Kiss Ferenc

HITEL, 2016. március

(folytatása következik)

Kallós Zoltán világának gazdagsága

Kallós Zoltán világa címmel jelent meg a Helikon Kiadónál Ablonczy Bálint újságíró, történész és Korniss Péter fotográfus kötete. Az albumot a Kolozsvári Állami Magyar Operában április 23-án adták át az ünnepeltnek, a kilencvenéves zenetudósnak, néprajzkutatónak, aki több mint hat évtizede dolgozik az erdélyi és a moldvai magyar kultúra, folklór értékeinek megmentésén, megismertetésén.

*

Sütő András költői sorait idézi a kötet bevezetője: „Megérkezett anyám sírása. Hangtalan őszi eső a Mezőség törött ablakán.”. S valóban: ahogyan Ablonczy Bálint írja, Kallós Zoltánt mindig ezek a „hangtalan őszi esőt” síró emberek érdekelték. Az ő meséiket, balladáikat, muzsikájukat hallgatta, gyűjtötte egy életen keresztül, s miközben olyan értékeket mentett meg a pusztulástól, amelyek egyetemes mércével mérhetők, megmutatta, megmutatja azt is, hogyan élnek, éreznek, szeretnek, megmutatja keserűségüket, bánatukat, gyászukat éppen úgy, mint örömeiket, vidámságukat, reményeiket.

A kötet vége felé is egy Sütő-idézet olvasható: „A történelem, bármennyire is a tömegek műve, egy-egy kiemelkedő személyiség karján sétál be az emlékezet házába.”. A szöveg melletti fényképen Kallós Zoltán látható, a nevét viselő válaszúti múzeum kalotaszegi termében: egy festett lócán ül, a magyar népviselet talán legszebb emlékei közé tartozó ruhadarabokat szemléli, vagy éppen elmerül emlékei között.

Korniss Péter és Ablonczy Bálint közös munkájának, születésnapjához köztöntőjének talán éppen ez a kettősség a legnagyobb érdeme: úgy mutatják be az ünnepeltet, hogy egyszerre idézik fel a múltat, Kallós Zoltán életét, kutatói munkásságát, hogy közben újra és újra a jelen idővel is szembesítenek. Ablonczy Bálint interjúja számos izgalmas adalékkal gazdagítja ismereteinket Kallós Zoltán pályájáról, legalábbis ami a család történetét, a gyermek- és ifjúkort, az indulás időszakát, illetve a csángóknál végzett gyűjtőmunkát, valamint a rendszerváltás utáni évtizedeket illeti – kár, hogy a hetvenes-nyolcvanas évek munkásságáról kevés szó esik a szövegben.

Ez az az időszak viszont, amelynek eseményeit Korniss Péter felvételei talán a leggazdagabban dokumentálják. A fotográfus, aki a maga területén szintén úttörő jelentőségű munkát végzett, hiszen a hatvanas-hetvenes évek fordulóján az ő képeinek köszönhetően ismerhettük meg a „másik Erdélyt”, az elsüllyedtnek hitt népi világot, elpusztultnak vélt néprajzi értékeket, s ezen túl egy egész közösség életét. A hetvenes évek elején ismerkedett meg a néprajztudóssal, s munkakapcsolatuk, sőt barátságuk azóta is töretlen.

Az album legkorábbi felvételei 1971-ben születtek meg: ismerkedésük helyszínén, Széken, az emberi élet és a kö-

Kallós Zoltán népdalt gyűjt szülőfalujában, Válaszúton (1972) – fotó: Korniss Péter

zösség legfontosabb alkalmakor: az egyik képen Kallós Zoltán lakodalmas menetet kísér, a másikon halottat búcsúztatnak a ravatalos háznál.

A következő években Korniss újra és újra visszatért Székre, a látogatások egyik szép dokumentuma az az 1972-es kép, amely Kallóst Csoóri Sándor társaságában ábrázolja gyűjtés közben Juhos Mányi házában, de a fotográfus már ebben az évben eljutott Válaszútra is, ahol a kötet egyik legszebb képsorozatát készítette a beteg Kalló Mártonné Fodor Rebi énekét szalagra vevő Kallós Zoltánról.

A hetvenes évek elején születtek az első moldvai felvételek is Lészpeden, részben a gyűjtő és adatközlői találkozásáról, részben a moldvai magyarság mindennapjairól és ünnepeiről, a még élő népviseletről, hagyományos mesterségekről.

A bevezető és az *Élő történelem* című fejezet után ezek a képek képezik az album első nagy egységét, amelyet – az anyagot Kallós Zoltán munkásságának helyszínei alapján tagolva – a *Gyimes, Máramaros, Székelyföld, Mezőség, Kalotaszeg* című fejezetek követnek. Egyszerre érzékeltetik a néprajztudós gyűjtői érdeklődésének változásait, Korniss Péter Erdélyhez kötődő fotográfusi tevékenységének sokszínűségét, valamint az erdélyi magyarság (és nem egy esetben románság) életének, folklórájának, népművészetének, – ahogyan a kötet címe mondja – Kallós Zoltán világának a gazdagságát.

P. Szabó Ernő
(Magyar Nemzet Online, 2016. május 1.)

„Volt egyszer egy Molnár utca, ott játszott a Kalamajka”

Nagymarosy András
1949–2016

Nem szerettem a Molnár utcát. Kisgyermekként csak azt fogtam fel, hogy Apám nincsen otthon szombat délután, sem este, vasárnap pedig fáradt, hiszen előző éjjel zenéltek a táncházban. Nagy ritkán el-elmentünk az aprók táncházába, de ott sem éreztem felhőtlen örömet, mert elég sok gyermekkel kellett Apámon osztozni. Nem mondom, jó volt, hogy Keresztanya mesélt, Levente, Tamás, Keresztapám és Apám meg húzták a talpalávalót nekünk, de mégis – milyen önző is tud lenni egy kicsiny gyermek – valahogy nem volt az enyém. Azért én mégis kikértem a nótámat Leventétől, és el is énekeltem, meg Keresztanyával is ki lehetett alkudni egy-egy kedvenc mesét soron kívül, bár a „Szegény ember a sárkányok falujában” elég hosszú volt, azt csak ritkán mondta el.

Nem szerettem a Molnár utcát azután sem, amikor nagyobb lettem és az értelmem egyre gyarapodott, mert megértettem, hogy ebben bizony nagy pénz nincsen, tehát nem ebből lesz a karácsonyi ajándéknak remélt legóvár. A zenekar tulajdonképpen „családi vállalkozás” volt, mert hát Tamáson és – akkor már – Halmos Bélán kívül, akit kicsiny húgom nemes egyszerűséggel „Béka bácsinak” hívott, mindenki rokon volt. Ez az ünnepeken és a közös programokon nyert értelmet, mert hol „zenekarilag” nyaraltunk, hol együtt kirándultunk a Szent György-hegyen vagy karácsonyoztunk minden decemeber 25-én este Evikééknél.

Nem szerettem a Molnár utcát, de kiskamaszként már érdekelt annyira a népzene, hogy eljárkáljak, amikor hagyományörzők jöttek. Mert bizony nem kevesen fordultak meg abban a táncházban. A legtöbben már nem is élnek azok közül az emberek közül, hangjukat vagy játékukat csupán felvételekről ismerheti a fiatalabb generáció, és én is már csak a végét kaptam el. Mert – bár akkor még nem kedveltem a Molnár utcát – volt a „mozgalomnak” egy időszaka, amikor ez volt az egyetlen állandó hely, ahova elmehetett a táncázás közönség, és ez volt a kulturális fellegetvára akkor a szakmának is. Emlékszem, évekkel később egy barátom azt mondta, „aki nem játszott a Molnár utcai folk-kocsmában, az nem is volt igazi népzeneész”.

Nem túlzottan kedveltem a Molnár utcát, de egyszerre csak vége lett. Vége lett, mert bezárták az épületet, és bár folytatódott

egy új helyen, az Aranytízben, az mégsem volt ugyanaz. Egyszerűen nem találta meg magát a modern pompában, mert nem volt oda való. Vidéken füstös kocsmák, pajták, házak vagy „kultúrok” szűk helyein élt, ameddig élhetett. A Molnár utca romos egyszerűsége még keblére tudta ölelni, a csupa üveg-márvány már nem. Ellépett az idő is, ezt Apámon láttam, akinek előbb a szakálla, azután a haja lett deres, csak

úgy, mint a többieknek. Egyedül Keresztanyámon nem fogott semmit az idő.

Visszagondolva, szerettem a Molnár utcát, mert Apámék még fiatalok voltak, a „hősök”, akikben hinni lehetett, akik mindent megoldottak. (Így a táncház szünetében az elsős matekpéldámat is.) Akik példaképei lehetnek a mai zenészgenerációnak is, mert harmincegy (!) éven keresztül, minden szombaton zenéltek szívvel-lélekkel és szeretettel. Mert felnőttem, és belőlem is zenész lett, és végtére megértettem, miért vállalták a minden szombati zenélést.

Harmincegy éven át muzsikáltak táncházat, koncerteket és készítették el megannyi híres számmal teletűzdelt lemezt, amelyek több generáción keresztül ihlették meg a zenésztársakat. S talán még most is mennének szombaton játszani, – Döfi széki közben aludni –, ha a Jóistennek nincsen szüksége odafönn zenészekre az égi táncházához. De jöttek a betegségek, elhallgatott a cimbalom, majd a kontra sem szólt többé, elnémult a hegedű és végtére a bőgőnek is hangja szakadt.

És most itt állok Zánkán, a diófánk alatt, ahol csillagfényes nyári esték rizlingillatú emlékei jutnak eszembe, amikor még Béla gitározott Apámmal, énekelgettünk. Vagy eszembe jut egy badacsonyi fellépés előtti próba, amikor Döfi rezgő bajusszal vitatkozott Apámmal egy „rongyos” akkordon, Béla meg csak mosolygott. Állok és tudom, hogy ezek nem csak emlékek, mert itt élnek velünk, és ha éneklek vagy zenélek, abban is megtalálom őket.

Most már tudom: szerettem én a Molnár utcát és nagyon hiányzik. Bárha itt lennének, és inkább mennének minden szombaton zenélni, hogy kislányom is kikérhesse a maga dalát Nagypapáéktól.

Hetényi Milán

Járdányi Pál, a népzene kutató

„Bartók és Kodály csodálatos renaissance-ának egyik titka, hogy ők a népdalt nem könyvből, kottából, de nem is rádióból, vagy gramofonról ismerték meg, hanem ott találkoztak vele, ahol élt: falun, pusztákon, tanyákon. Így a népdallal együtt a népdalt körülvevő egész környezet, a népdalt éneklő ember, a társadalom képe is szívükbe vésődött. Fülüket, eszüket, lelküket át- és átjárta a népkultúra levegője.”¹

(Járdányi Pál, 1966.)

Ez az egész év is kevés arra, hogy méltóképpen tudjunk megemlékezni az alig negyvenhat évesen távozott kitűnő zenész egyéniségről, Járdányi Pál Erkel- és Kossuth-díjas zeneszerzőről, zenepedagógusról, néprajz- és népzene kutatóról. Halálának ötvenedik évfordulójára emlékezünk, mégsem tudunk eleget róla, mégsem „tananyag” az, amit alkotott, legfeljebb a magasszintű tanulmányokban.

Korán kezdett hegedülni, majd zongorázni. 1933-tól zeneszerzést is tanult Bárdos Lajosnál. Gyermekkorától rajongott Bartók Béla és Kodály Zoltán műveiért. 1930-tól a ciszterciek Szent Imre Gimnáziumába járt, ahol tanára volt többek között Rajeczky Benjamin. 1936-ban, mindössze tizenhat évesen felvételt nyert a Zene-művészeti Főiskolára, ahol Zathureczky Ede (hegedű) tanítványa lett. Később mestere lett Kodály Zoltán (zeneszerzés) és Kósa György (zongora). 1938-ban érettségizett, és – zeneakadémiai tanulmányai folytatása mellett – beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem néprajz szakára. Néprajzból 1942-ben diplomázott, egy évvel később pedig doktorált *A kidei magyarság világi zenéje* című disszertációjával. Ugyanebben az évben diplomázott a Zeneakadémián is.

Járdányi Pál Rajeczky és Bárdos tanítványaként igen korán megfertőződött a népzene szeretetével. Az említett erdélyi, kidei gyűjtését, amely része kora egyik emblemikus tudományos programjának, a Teleki Pál miniszterelnöksége alatt, az ő támogatásával futó Borsavölgyi kutatásoknak, megelőzte egy Békés megyei, Szeghalmon tett látogatás. Feltehetőleg ez volt Járdányi első gyűjtése. Tizenkilenc éves korában fonográffal érkezett. Az akkoriban a Pátria felvételekkel elfoglalt Lajtha irányította ide Kodály személyes javaslatára, ahogyan más kollégáit is más helyszínekre, afféle „előgyűjtésre” a Pátria lemezekhez.

1939 végén, a már lezajlott gyűjtést követően ezt olvashatjuk az utakról készült jelentésben: „Igen eredményes volt gyűjtő munkánk népzenei téren, amit részben a magyar bankok által adományozott népzenei alap költségén, részben a Magyar Rádió támogatásával végeztünk. Ily módon népzenei gyűjteményünket ez évben 100 hengerrel, 61 lemezoldal népzenevel és 33 lemezoldal népmesével gyarapítottuk.”²

Járdányi naplója némi segítséget ad a körülmények megismeréséhez. Ebből a családjá által őrzött írásból megtudjuk, hogy utazása előtt találkozott Kodálllyal, a fonográfot a Néprajzi Múzeumban vette magához. Június 16-án délután indult Szeghalomra, bizonyos Nagy József tanárhoz, akinél megszállt. Másnap kezdte a gyűjtést. Itt írja: „Kodály kitüntetését meg kell nagyon becsülni, és rendes eredménnyel kell hazatérnem!”³ A jegyzetekből tudjuk, vegyes zenei anyagot talált. Június 21-én érkezett vissza Budapestre, másnap már mutatta is Kodálynak az anyagot, aki vendégül látta a fiatalembert a lakásán. Lajthánál 26-án jelentkezett, a Múzeumban.

A gyűjtésből néhány hengert, összesen tizenegy dalt őriz a Néprajzi Múzeum, de utalások vannak továbbiakra is.

Járdányi népzene kutató munkásságának gyöngyszeme az 1941–43-ban összesen mintegy három hónap alatt rögzített monografikus jellegű kidei gyűjtés, amelyhez hasonló színvonalú és nagyságú addig csak egyetlen létezett, Vargyas Lajos *Egy felvidéki falu zenei*

világa – Aj, 1940 című munkája. A mű megjelent nyomtatásban 1943-ban Kolozsváron, a Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet gondozásában. Címe a doktori disszertációval megegyezően: *A kidei magyarság világi zenéje*.⁴ (Megtalálható a világhálón is.)⁵

Nézzük azonban először e műfaj, az azóta is csak kevesek által készített monográfia jelenlétét a magyar népzene kutatókban. Ha monográfiáról, azaz mindenre kiterjedő zenei gyűjtésről, egy közösség (vagy előadó személyiség) teljes dallamkincsét felkutató és bemutatató kiadványról beszélünk, feltétlenül meg kell említeni, hogy e műfajnak volt két kevésbé ismert, korai kezdeménye, elődje. Ezek egyike sem mérhető Járdányi vagy Vargyas munkáihoz, de érdemes beszélni róluk.

Az első monografikus jellegű népzenei gyűjtést Almási István kolozsvári népzene kutató, egyetemi tanár említi.

Kocsis Lajos fiatal kutató a kolozsvári Református Kollégium VII. osztályos diákjaként iskolai díjat nyert 1910–11-es népzenei gyűjtésével. A tanulmány címe: *Felsőtök [ma Magyarorszárvaskend része] és vidéke szöveg nélküli népzenejének ismertetése*.⁶ Kocsis itt született 1892-ben. Ő mintegy korai elődje volt a mai ún. táncmuzikánsoknak, akik falun tanulják a muzsikálást, majd azt bemutatják olyan közegekben, ahol ez a stílus már nem élő hagyomány. Kocsis Szalontai János prímástól gyűjtött. Itt találkozott az akkor tizenhárom esztendőes esztényi Csoma Ferencsel, aki szintén hegedült és jelen volt a közös munkánál. (Tőle gyűjtött jóval később, 1978-ban Almási a Kocsis által lejegyzett dallamokra való rákérdezéssel.) Ahogyan Almásitól megtudjuk, „Kocsis, miközben a népi táncdallamokkal ismerkedett, viszonzásul keringőkre tanította Szalontait”. Íme, a stílusok, zenei irányzatok keveredése. (Kocsis mindössze huszonnégy évet élt, az első világháborúban elesett.)

„Dallamgyűjteménye bevezetőjében Kocsis Lajos néhány szóval jellemezte Felsőtök és környéke földrajzi fekvését, gazdasági életét, lakosságának megoszlását, majd tüzetesen ismertette a táncalkalmakat, a hangszerek együtteseket, a zenészek kalákával történő megfogadásának módját, valamint a lakodalmi szokásokat. Írása több szempontból is igen becses. Egyenlő mértékű alaposággal mutatja be a magyarok és a románok táncéletét, kiemelve a közös, illetőleg a sajátos vonásokat. Hitelesen tájékoztat egy jellegzetes erdélyi táj paraszti társadalmának a XX. század elején még virágzó korszakát élő zenei és táncgyógyományáról.” – írja már idézett tanulmányában Almási.

A tanulmányt egy harmincegy dallamból (köztük két variánsból) álló gyűjtemény követi.

Almási tehát Csomától gyűjtött 1978-ban.⁷ Dallamait, – amelyek nagy valószínűséggel Szalontaitól tanult, s Kocsis szintén így hallhatott –, megtalálta 1940-ben Járdányi is, szöveges változatban. Ugyanis Csoma gyakran járt muzsikálni a környező falvakba, így Kidén is megfordult.

Gyűjtött Csomától Kallós Zoltán is. Az ott jelenlévő Sebő Ferenc leírásából tudjuk, hogy Kallós kérdése nyomán kiderült, az idős zenész emlékezett Járdányira. Sőt arra is, hogy annak idején Szalontaitól pénzért tanulhatott nótákat. Azt is megtudhatjuk, hogy Járdányi kérlelte Csomát, menjen Budapestre hangzó felvétel készítése céljából, ami aztán nem valósult meg.⁸

A monografikus kiadványok sorában Kocsis munkáját az *El-süllyedt falu a Dunántúlon – Kemse község élete*⁹ című szociográfiai mű követi, amely egy-egy kihajtható térképpel, illetve grafikonnal, valamint számos illusztrációval jelent meg a Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt. gondozásában, tíz szerző műveként, gróf Teleki Pál előszavával 1936-ban. (A néprajztudomány ezt tekinti az első falumonográfiának.) Kemse ma is létező település, a határ mentén, Baranya megyében, Szigetvártól délre, mintegy ötvennyolc lakossal.

A mű népzenevel foglalkozó része Kerényi György népzene-kutató¹⁰ munkája. *Zenei műveltség Kemsén*, ez a fejezet címe, amely szinte irodalmi ihletettséggel leírással kezdődik, majd gyűjtési részleteket közöl és összesen hét dallamot (kottával), amelyek közül egy korai új stílusú, három kifejelett új stílusú, kettő műzenei átvétel, egy pedig német-magyar-horvát keverék. „Kihaló falu, kiháló énekes kultúra. Anélkül, hogy a falu életének egyéb körülményeiről tudomásunk volna, zenei műveltségének állapotáról meg lehet állapítani, hogy pusztuló faluval állunk szemben.” – állapítja meg tanulmánya végén Kerényi.¹¹

Néhány évvel ezután látott napvilágot *A kidei magyarság világi zenéje*. Kide hétszázötven lakosú falu Kolozs megyében, a Borsa völgyében, az erdélyi Mezőségben. (Az első világháború alatt a falu katolikus plébánosa Nyíró József író volt. Nyíró 1919-ben kilépett a papi rendből és megnősült, Kidén malmot bérelt és itt élt 1931-ig.)

A hírneves kutatás keretében gyűjtött itt és a környéken mások mellett László Gyula, Keszi Kovács László, Palotay Gertrúd, Balassa Iván, ifj. Kodolányi János és Vincze Lajos¹², aki Kidén pásztor-dalokat kutatott. Volly István és Veress Sándor¹³ egyházi népéneket gyűjtött, szintén Kidén.

A kidei gyűjtéskor Járdányinál nem volt fonográf. Ennek oka nem ismert, de elképzelhető, hogy biztos hallása és remek kottaíró képessége miatt elég volt, ha ceruzával, papírral felfegyverkezve fogott neki a munkának. Volly fonográffal rögzített anyagából három

hengert az Országos Széchényi Könyvtár őriz, kilenc egyházi népénekekkel. Ezekből az adatokból következtethetünk arra az előadói stílusra, hanghordozásra, amivel Járdányi is találkozhatott. Sajnos a Volly-féle hengerekről nem derül ki az előadók neve, ez vagy lemaradt, vagy nem érthető.

„Dalos falu – vagy nem? Erre az első kérdésre azonnal és határozottan nem-mel felelhetünk. Megérkezésemkor a már ott dolgozó kutatók (nyelvészek, néprajzosok) egyhangú véleménye ez volt: »Nemigen énekelnek a kideiek«. Később a falu egyik vezető emberétől kértem felvilágosítást s ő a következőket mondotta: »Nem nótás község. Ha van valami népdal-anyag, az mind importált. A környék magyarsága télen eljár ide, a kidei bálókba s ők hozzák ide, ami van. Importálás és tanítás nélkül a falu nem énekelne«. A kutatók és a falusi intelligencia ilyen megállapításai megegyeznek az én későbbi tapasztalataimmal” – írja Kerényiéhez hasonló pesszimizmussal Járdányi. Ennek ellenére mintegy kilencszázhatvanhárom dallam (variánsokkal együtt mintegy ezerhatszáz) gyűlt össze rendkívül rövid idő alatt, s ezekből kilencvennyolcat közöl a kötet. Volly az *Éneklő Ifjúság* korabeli számában¹⁴ ír a gyűjtés körülményeiről. A „nótás tanár úr”-ról írt esszéjében említi, hogy a falu népe nagyon szerette és tisztelte Járdányit, aki – nem lehet eléggé hangsúlyozni – ekkor még mindig húszas évei elején járt.

Az elkészült művet Járdányi szociografikus jellegűnek tekinti. Kitér benne a zenélési, éneklési szokásokra, de bemutat pár adatközlőt is, életrajzuk leírásával. A dalok rendszerezése éppen a kötet jellegéből adódóan nem csak zenei. Rendezi őket szövegtartalom, pódiaiak szerint is, de a közlés már egyfajta zenei rendben történik. Olsvai Imre, a tanítvány, munkatárs ezt tekinti Járdányi első rendszerezési kísérletének.¹⁵ Rengeteg számadatot közöl, afféle „zenei középarányost” készít különféle szempontok alapján, így mutatva meg a dalok és előadók viszonyát, tudását. A kötetben említi Járdányi az akkoriban meglehetősen újdonságnak számító népdaltípust, a Kodály által leírt ún. „jaj-nótát” is, a soronként tizenhatos szótagszámú, feltehetőleg hangszeres anyagból eredeztethető népdalformát.¹⁶ A kötet kilencvennyolc dallam lejegyzését tartalmazza, ezeket tizenhárom „osztályba”, afféle stíluskörbe sorolja.

Az I. és II. csoportban a régi réteg dallamai foglalnak helyet, a kezdősor dallamvonalának (mélyen, középen és magasan kezdődő első sor) elhelyezkedése alapján – előre vetítve mintegy a majdani rendszer alapjait. Itt tizenkilenc dallamot találunk.

A III., IV., V., és VI. csoportban főként az új stílus foglal helyet, huszonegy dallal.

A VII. csoporttól kezdve ötvenhét műdal-eredetű vagy idegen hangulatú dallam található.

Jónéhány helyen találunk /a, illetve /b jelöléssel variánst vagy az eredetihez valamilyen módon kapcsolódó dallamot. A könyv meglehetősen sok statisztikai adatot közöl, sajátos matematikai összefüggéseket tár fel. Gyűjtőtársa, Vincze Lajos az *Ethnographia* 1944-es számában meg is kérdőjelezi ezek pontosságát és következetességét.¹⁷ (Vincze is készített egy monografikus írást *Sitér község énekkultúrája* címmel, amely 14 dallampéldával meg is jelent a *Hitel* 1939/4. számában.) Érdemes azonban azt is megjegyezni, hogy ugyanebben a lapban Vargyas Lajos meleg szavakkal köszönti és dicséri a munkát.

A korábban említett Csoma Ferencről így ír Járdányi: „Több zenész »banda« működik a környéken. Leghíresebb és legjobb Csoma Ferenc esztényi (Szolnok-Doboka vm.) magyar földműves együttese; őt hívják legtröbbször. Kiváló, nagytehetségű hegedűs ez a Csoma Ferenc. Előadó-képességének vizsgálata külön tanulmányt érdemelne. Telt, tömör tónus, igen finom, de azért a dallam egységes vonalát meg nem törő frazeálás, rendkívül gazdag, kifejezően ritmikus előadás (szinkópás eltolódások művészi használata), szí-

porkázóan ötletes és virágos ornamentika! [...] Csoma Ferenc »segítségéi« nem állandók; különböző falukból szedi őket össze; el-elmarad némelyik, új jön a helyébe. [...] Valószínű tehát, hogy egy hagyományos stílus átadásáról és folytonosságáról van itt szó, amely a zenei anyag változása, modernizálódása közben is feltétlenül sokat megőrzött jellegéből. (Ennek a jellegnek szabatosabb meghatározása majd csak fonográf-, sőt inkább: gramofon-felvételek útján lesz lehetséges.)¹⁸

Magam néhány hónappal ezelőtt ellátogattam a ma mintegy másfélszázra adt lakosságú színmagyar Kidébe. A véletlenszerűen megszólított emberek mindegyike tudta, ki az a fiatalember, aki a „boldog időkben”, a negyvenes évek elején arra járt. Elirányítottak a falu legöregebb emberéhez, akinek az édesapja énekelt Járdányinak. Jakab András emlékezett is az eseményre. Amikor említettem neki, hogy Járdányi igen fiatalon távozott az élők sorából, csak ennyit mondott: „A jók mind hamar elmennek.”

Lajtha műveit leszámítva a sorban következő zenei falumonográfia Halmos István *A zene Kérszemlyénben* című kandidátusi disszertációja, amelynek védését 1960. június 24-én tartották. A bírálóbizottságban, amelynek elnöke Kodály volt, mások mellett Járdányi is helyet foglalt. Az opponens, Vargyas Lajos többször és határozottan hasonlította össze Halmos munkáját Járdányiéval, mint követésre méltó elődével.¹⁹

Járdányi 1952-ben a csongrádi Tömörkényben gyűjtött, erről tanúskodik a Néprajzi Múzeumban fellelhető tizennégy támlap, Járdányi kézírásával. (Itt sem használt fonográfot.) Ezek között két régi, tíz új stílusú dal van, és két olyan lap, amely első sorok leírásával mutat műzenei eredetű vagy nótafeljegyzéseket, összesen hat dallamra utalva. Ez a néhány adat is Járdányi monografikus-szociológiai szemléletére vall.

Járdányi népzenekutatói munkássága nem ér véget a gyűjtésekkel és a kiadványokkal. Nevéhez fűződik a magyar népzene összkiadása, *A Magyar Népzene Tára [MNT]* irányadó rendszere. A népdaltípusok közreadását megelőző ún. tematikus kötetek egy része is az ő dallamrendező elvei nyomán készült.

Olsvai Imre szerint Járdányi mintegy hét népzenei rendet alkotott meg életében. Ezek nem azonosak, céljuk is különböző.

1. 1942. Első rendszere, rendszerezési kísérlete a kidei gyűjtés.
2. 1951-ben *A Magyar Népzene Tára I.* kötetének rendezése következett. A *Gyermekjátékok* című kötet Kerényi György szerkesztésében jelent meg. A dalok rendszerezését Járdányi végezte. A rendszer lényege a dallammag.
3. 1959. *MNT IV.* kötet (*Párosítók*). Rendszerezője Járdányi. Ritmikai-dallami rend.
4. 1958–60. Kodály megbízása új rendszer kikísérletezésére.
5. 1961. *Magyar népdaltípusok I. II. III.* kötet megjelenése. [*A harmadik kötet Népies dalok címmel Kerényi György szerkesztésében jelent meg.*] Tudományos és népszerűsítő. A rend alapja a dallamvonal, amely alapján típusokat lehet megállapítani.
6. 1966. *MNT V.* kötet (*Síratók*). Lektora és rendszerezője Járdányi. Földrajzi (együttal zenei) rendszer.
7. 1965. Pozsonyi „típus jegyzék” – ez alapján:
1973. *MNT VI.* kötet (*Népdaltípusok I.*). Sajtó alá rendezte: Járdányi Pál és Olsvai Imre.

Az IFMC konferenciája után készült televíziós beszélgetés résztvevői: W. Rhodes (USA), V. Beljajev (Szovjetunió), Sebestyén János műsorvezető, Kodály Zoltán és Járdányi Pál

1987. *MNT VII.* kötet (*Népdaltípusok II.*). Járdányi Pál rendszerében szerkesztette (és a bevezető tanulmányt írta) Olsvai Imre.

Az 1961-ben megjelent, *Magyar népdaltípusok* címet viselő ún. hármaskötet kora meghatározó jelentőségű műve volt. Korábban voltak próbálkozások hasonlóra, de elsőként ez jelenhetett meg,²⁰ tudományos és népszerűsítő céllal. Bírálója, Szőke Péter ornitómuzikológus, a Magyar Tudományos Akadémia főmunkatársa némiképp éppen ezért támadja. Nem tartja végleges és jó megoldásnak ezt a rendszert, Bartókra hivatkozva állítja, nehéz ezt megoldani. Másik hibájának azt tartja, hogy „a szerző – zeneszerző, s itt kezdődik a baj a népzene tudományi szemléletében. Könyve tudományos igénnyel íródott, s ezen az alapon egyben ártértékelése, revíziója is kíván lenni, mint önmaga írja, a köztudatba átment népdalkincsek: csak »hibátlan, ép és szép« dallamokat közöl. Ám szóvá kell tenni, hogy e »revízió« áldozatul esett harmóniás kötésű dūr és moll hangnemű népdalaink legújabb – igen népes! – rétege, közte sok hibátlan és szép dallammal. A vád ellenük ez volt: »harmóniák bújkálnak bennük«. [...] Ezért nemcsak, hogy egyetlen egyet sem nyomattak ki belőlük a magyar népdal minden típusát bemutató, egyébként tényleg szép, sőt reprezentatív kivitelű könyvben, hanem Járdányi határozottan arra int: terjeszteni nem kell őket.»²¹ Szőke megjegyzi: ezek tudományos értékű leletek, a népzene tonális fejlődésének szakaszai. (Érdemes hozzátenni, hogy a ma az új stílust legteljesebben bemutató kötet bánik Szőkéhez hasonlóan a dalokkal.)

Az idő Járdányit igazolta. A magyar népdal komoly esztétikai értéket képvisel, ismeretterjesztő kötetben (mert munkája félig az volt) érdemes a javából válogatni.

Járdányi művészi érzékét akkor sem vetkőzte le, amikor a népdalok rendszerével foglalkozott. És ez nem kisebbitte a tudós értékeit! Éppen ez az, amit meg kellene tőle tanulni! Úgy bánni az „anyaggal”, a népdalok tömegével, hogy folyamatosan lássuk a zenei, a művészi értéket és halljuk az előadók hangját, érezzük, tudjuk azt a sorsot, amely szülte azokat. Válogatni is tudni kell, ehhez kell a komolyzenei tudás, hiszen a változatok közül a legértékesebbet, a leghitelesebbet kell kiválasztani. „Fülüket, eszüket, lelküket át- és átjárta a népkultúra levegője” – ahogyan ezen írás bevezetőjében írja.

Járdányi Pál korát meghazudtoló éleslátására jellemző nemcsak a kidei „zenei középarányosok” számbavétele, de az is, hogy az ak-

kor Magyarországon meglévő első számítógépet is fel akarta használni a népdalok rendszerezésére. Havass Miklós, akkor frissen végzett számítástechnikus diplomamunkájának címe ez volt: *Zeneszerzés elektronikus számítógépen*.

„Világviszonylatban ez a harmadik kísérlet volt arra, hogy a számítógép, valamilyen stílusban zenét szerezzen. Az én munkám tudásbázisul Kodály ötfokú gyakorlatait²² választotta, s ezek struktúráját elemezve állított elő hasonló struktúrájú dallamokat. A munkát 1962–63-ban végeztem a NIM (Nehézipari Minisztérium) számológépén. Az eredményül kapott dallamokat (egyszólamúak!) a

JEGYZETEK:

1. Járdányi Pál: *Népzene és zenepedagógia. Volksmusic und Musikerziehung*. In: *Musikerziehung in Ungarn*. Hrsg.: Frigyes Sándor. Bp. 1966. In: Járdányi Pál összegyűjtött írásai. Berlász Melinda. MTA Zenetudományi Intézete Bp. 2000. 85. o.
2. Idézi Bartucz Lajost Tari Lujza: *Bartók, Lajtha, Kodály és a szentesi tekerősök*. <http://lajtha.hagyományokhaza.hu/files/00000422.pdf>
3. Köszönet Dr. Járdányi Gergelynek az írás rendelkezésemre bocsátásáért.
4. Járdányi: *A kidei magyarság világi zenéje. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet. Kolozsvár, 1943.*
5. http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1175.pdf
6. http://folkradio.hu/folkszemle/almasi_kocsislajos/index.php
7. *A dallamok meghallgathatóak*: http://folkradio.hu/folkszemle/almasi_kocsislajos/index.php
8. Csinta Samu: *A lélekmentő. Kallós Zoltán első kilencven éve. Hagyományok Háza. Bp., 2016. 116. o. Az írás Sebő rádióműsorának részletét mutatja be.*
9. http://mtdportal.extra.hu/books/az_elsulyedt_falu.pdf
10. 1902–86
11. http://mtdportal.extra.hu/books/az_elsulyedt_falu.pdf 114. o.
12. „Vincze Lajos lejegyzéseit nem adta le, valószínűen hagyatékában vannak.” in: Vargha László: *Kide és a Borsa-völgy népi építésze. Feldolgozta, sajtó alá rendezte, a bevezető és összegző tanulmányt írta: H. Csukás Györgyi – Kecskés Péter. A magyar népi építészeti gyűjtemény forráskiadványai 1. in: Ház és ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve. Szerkesztette: Cseri Miklós és Füzes Endre. Szentendre, 1997. http://library.hungaricana.hu/en/view/ORSZ_SKAN_He_11/?pg=12&layout=s*
13. „Veress Sándor vokális zenét 1942-ben gyűjtött Kiden, anyaga talán hagyatékában található meg. Volly István egyházi ünnepekhez kapcsolódó zenei anyagot jegyzett le Kiden és Bádokon (1943), kéziratát az Erdélyi Tudományos Intézethez leadta, másodpéldánya nem maradt (szóbeli közlése, 1989).” in: http://library.hungaricana.hu/en/view/ORSZ_SKAN_He_11/?pg=12&layout=s. Megjegyzem: a hengerekből néhány az OSZK tulajdonában van, onnan kaptam én magam is.
14. Volly István: *Hány dal van egy erdélyi faluban?* in: *Éneklő Ifjúság*. 1941. szeptember. 4. o.
15. Olsvai Imre: *A dallamrendezés koncepciója. Magyar Zene*. 1992. I. 25. o.
16. Járdányi: *A kidei magyarság világi zenéje. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet. Kolozsvár, 1943. 19. o.*
17. *Ethnographia* 55. évfolyam. 1944. Népélet. 102. o.
18. http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1175.pdf 8. o.
19. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvi- és Irodalomtudományi Osztályának közleményei. XVII. kötet 1-4. szám. Akadémiai Kiadó, Bp., 1961. 352. o.*
20. *E munka elődje volt Borsai Ilona – Olsvai Imre – Hajdú András: Élő magyar népdaltípusok c. munkája (1955), de Hajdú '56-ban disszidált így neve is lemaradt, a többiek Járdányi említé az előszóban. A mű nem jelent meg.*
21. Szőke Péter: *A meggondolkozott szlovák népzene kutatás. Magyar Zene* 1964. V.
22. 333 olvasógyakorlat
23. Havass Miklós személyes levele számomra, amelyet itt is nagyon köszönök!
24. Havass Miklós szíves közlése.
25. „Megkockázatom azt a jóslatot, hogy a számítógép egyre gyakoribb használata a népi dallamok rendszerezésében nem távolibb, mint az ember útja a Holdra.”

számítógép képes volt megfelelő programozás eredményeként du-daszzerű hangzással megszólaltatni. Egy bemutatóra meghívtuk Kodály Zoltánt, aki meghallgatott néhány dallamot, majd röviden azt mondta: »Jók, az enyémekek jobbak!« Ezután Kodály meghívott félállásban az MTA Népzene kutató Csoporthoz a zene és a számítógépek lehetséges kapcsolatának tanulmányozására.

A Népzene kutató Csoportban viszont az adta meg az érdeklődés alapját, hogy valamivel korábban érdeklődtek az MTA egyik matematikusánál a zene és a számítógép összekapcsolásáról, ahonnan azonban negatív választ kaptak.

Engem Járdányi csoportja mellé osztottak, ahol Vargyással, Halmos Istvánnal, Vig Rudolffal, Sztanó Pállal voltam közelebbi kapcsolatban, de szobánkban ült Olsvai Imre és Szendrei Janka is, illetve többször belátogatott Rajeczky. A csoportban – nyilván Járdányinak is köszönhetően – baráti, munkaorientált, nyílt, segítőkész hangulat uralkodott. Járdányi halk szavú, gondosan öltözött, korrekt úriember volt. Ő elsősorban a zenei ismeretek számomra történő átadásában játszott jelentős szerepet, a számítástechnikai kérdések nem annyira izgatták. A baráti légkört tanúsítja, hogy voltak olyan beszélgetések, amelyeket Járdányi otthonában folytattunk le, amelyek egyikén Bárdos is vendég volt.

Az első kérdés az volt, vajon a számítógépben tárolt dallamok között a számítógép fel tudja-e ismerni a bartóki, kodályi rendet. Néhány kísérlet alapján erre a kérdésre a válasz pozitív volt. Formai kritériumok alapján a digitális dallamok helyesen besorolhatók. A nagy kérdés azonban az volt, hogy az akkori számítógépeken hogyan lehetne nagyszámú népdalt bevinni, illetve tárolni, hisz a digitalizálás egyrészt technológiai problémákat vetett fel.

Bízva a számítástechnika gyors fejlődésében, következő lépésben azt a feladatot tűztük ki, hogy szerkesszünk egy zongoraszerű klaviatúrát (el is készítettük Cser László hangszerkészítő közreműködésével), s azt kapcsoljuk úgy a számítógéphez, hogy az képes legyen felismerni a lejátszott dallam kottaképét (hangmagasság, ritmus).²³

Az IFMC (Nemzetközi Népzenei Tanács) 1964-es konferenciáján, amelyet az aktuális elnök (akkor Kodály Zoltán) hazájában, tehát Budapesten rendeztek meg, Havass Miklós tartott egy workshop-ot, ahol beszámolt az eredményekről. Itt jegyezte meg az egyik amerikai tudós, W. Rhodes, a New Yorki Columbia egyetem professzora: „Már megint a magyarok lettek valamiben az elsők”.²⁴ Rhodes egy televízióinterjúban így fejezte be mondanivalóját: „I venture to predict that the increasing use of the computer in the classification of folk tunes is no less certain than man's projected flight to the Moon.”²⁵

Járdányi Pál halálának ötvenedik évfordulóján érdemes újraolvasni írásait és a népdaltípusokat bemutató köteteit. Jó lenne újra hallani rádióelőadásait, amelyek pontosan és élvezetesen vezetnek be a magyar népzene birodalmába. Művei méltatlanul hevernek a kottatárak mélyén. Elő kellene venni őket és énekelni. Friss levegőjű, izgalmas világ tárul elénk e művek hallatán. Népdalfeldolgozásai kórusmű vagy hangszeres zenekari darab formájában egyaránt a népdalt értő és érző művész megnyilatkozásai. Hegedűiskolái, benűnk a magyar népdalból eredő, azt továbbgondoló, élvezettel játszható etüdökkel, a mai napig is tananyagként szolgálnak a zeneiskolákban.

Nem csak kutató és művész, de rendíthetetlen, a hazájáért mindig kiálló magyar ember, csodálatos családapa volt. Kevés idő adott számára köztünk. Meghosszabbíthatnánk ezt – gondolatban – a vele való közös gondolkodással, tanulmányai kézbe vételével, művei hallgatásával.

Fehér Anikó
(Képek: Járdányi Archivum)

Vonós népzenei hagyományaink továbbéltetése – III.

FELSŐ VÁLTÓHANG – A felső váltóhang 3 hangból álló díszítés, a játékos a főhang fölét vált egyszer kis vagy nagy szekunddal. Általában diatonikus, vagyis a dallam hangsorának megfelelő hanggal díszít. A felső váltóhang mindig hangsúlyos, a hangsúlyt erősíti. Jele: . Gyakran szekund helyett terccel díszít, ezt terces váltóhangnak nevezzük. Ennek jele: . A kvartos felső váltóhangra a magas hullámvonal fölét irt ujjrend utal. Jelzése: .

15. példa.

16. példa.

17. példa.

ALSÓ VÁLTÓHANG – A zenész a főhang alá vált kis vagy nagy szekunddal. A kis szekundos váltóhang a gyakoribb. Gyors, kicsi mozdulat, a primás az ujját alig emeli el a húrtól, szinte csak a súlyt engedni föl egy pillanatra. Ettől villanásszerű, határozott és mindig hangsúlyos ez a díszítés. A váltott ujjas alsó váltóhang jele: .

18. példa.

19. példa.

Kodoba Márton az 1. ujjal játszott alsó váltóhangot gyakran föl-emelés nélkül, csúszással játssza. Ez az egyujjas alsó váltóhang. Jele: (a két vízszintes vonal az azonos ujjas csúszást jelenti).

20. példa.

21. példa.

22. példa.

KÖRÜLÍRÁS – Ebben az esetben a primás az alaphangot vagy tengelyhangot a felső és alsó váltóhangok folyamatos összekapcsolásával díszíti. A vízszintes vonal a tengelyhangot jelöli. Jele: .

23. példa.

A körülírás alsó váltóhangja általában kis szekund. A hangnemtől eltérő váltóhangot módosítójellel jelöljük. A folyamatos körülírás jele: .

24. példa.

A körülírás néha alsó váltóhanggal indul. Jele: .

25. példa.

26. példa.

A körülírás terces is lehet. Jele: .

27. példa.

Neti Sanyi bácsi a hosszú, kitartott hangokat gyakran „a vonó feléből” díszíti, vagyis fél vonóig simán húzza, majd utána kezdődik a körülírás. A díszített hang szinte mindig előkével indul:

28. példa.

Kodoba Márton gyakran használja az „egyujjas” körülírást, ilyenkor az 1. ujját nem emeli, hanem csúsztatja. Jele: ; .

29. példa.

Lehet terces „egyujjas” körülírás is. Jele: Q_3 .

31. példa.

A csúszkálós „egyujjas” körülírás, széles vibrató, illetve alsó trilla az alapja ennek a díszítésnek. Az egyujjas körülírás ritmikáját a tenyér körkörös mozdulata hozza létre, a 2. ujj külön nem billent:

32. példa.

A körülírás nem csupán díszítő, hangulati elem, hanem általában ritmizáló, ritmust erősítő szerepe is van. Éppen ezért nem mindegy, hogy lefelé vagy fölfelé indul, milyen hangról indul, s melyikre érkeznek, hosszan ír-e körül, vagy csak röviden.

*

Összetett díszítések

A díszítéseket folyamatos előadásuk esetén nem lehetett egyetlen jellel ábrázolni, hiszen az eddig ismertetett díszítőelemek nemcsak külön-külön, hanem különböző módon összekapcsolva is előfordulnak. Ezek az összetett díszítések.

Gyakori a körülírt hangok előtti és utáni egy- vagy többhangos előke, illetve utóka. Ha a körülírás utolsó hangja megváltozik, akkor azt kiírjuk utókének:

33. példa.

34. példa.

35. példa.

Jellegzetes fordulat a lassú cigánytánc felső cifrájában az A húron 3. ujjal lefogott terces utóka:

36. példa.

A lassú magyar, a lassú cigánytánc és a szökös E-húros cifrájának zenei tartalma és technikai megoldásai azonosak.

37. példa. Lassú magyar

38. példa. Lassú cigánytánc

39. példa. Szökös

A különböző díszítőelemek természetesen sokféle változatban fordulnak elő. Ezek a díszítések folyamatosak:

40. példa.

A kalotaszegi hajnaliban előfordul, hogy a skálaszerűen lefutó dallamfordulat szinte minden hangját díszíti, ezt csupán az olvashatóság kedvéért jelöljük váltóhangokkal. A díszítés ritmusa egyenletes:

41. példa.

42. példa. Lassú cigánytánc, a dallam utolsó sora

Virágvölgyi Márta
(folytatása következik)

TÜKRÖS 30

Beszélgetés Liber Endrével jubiláló zenekaráról

– *Idén lesz harminc éve, hogy megalakult a Tükrös zenekar, amelynek brácsása és cimbalmosa vagy. Mivel telt az első tíz év a megalakulástól az első album megjelenéséig?*

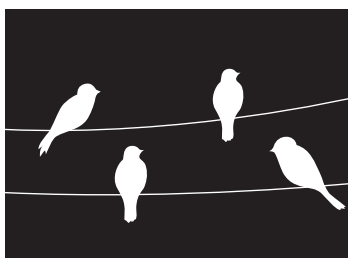
– Azzal, amivel a legtöbb olyan fiatal zenésznek, aki valamilyen szinten a népzene körül tevékenykedett. Jártunk a különböző népzenei és táncház-táborokba, élveztük azok szabadságát, reggeltől estig muzsikáltunk. Ahogy sokan, akik a táborokban jártak, úgy mi is eljártunk Erdélybe. Mindenki más miatt utazott, volt, akit a tánc vagy a zene érdekelt, volt, aki kíváncsi volt az erdélyi társadalomra vagy a magyarok helyzetére. Akkor az erdélyi falusi kultúra sok tekintetben még érintetlen volt, ettől nagyon izgalmas számunkra, ami ellentmond annak, hogy már a század elején többen megkongatták a vészharangot a hagyományok továbbélésével kapcsolatban. Számomra újdonságot jelentett, mennyire szorosan kapcsolódik a falusiak életmódja az egyházi év ünnepeihöz, az, hogy viseletben járnak és viszonylag zárt társadalomban élnek. Ez a szocializmus idején volt, mikor a Ceaușescu rezsimmel elleni szembenállás még jobban együtt tartotta a magyar közösségeket.

Amit ott tapasztaltunk, nagyon más volt, hiszen mi itt a gulyás-kommunizmus évtizedében jól elvontunk, de hiányzott valami igazán komoly fogódzó.

Megéreztük, hogy mennyire más az ottaniak magyarsága, ami új volt számunkra. Itthon ennek nem volt értéke, nem is tudtunk mihez viszonyítani, hiszen idehaza akkoriban nem is volt szó a nemzeti identitásról. Ott viszont azt láttuk, hogy a legegyszerűbb parasztember műveltségéhez is hozzátartozott, hogy tudjon néhány verset a legnagyobb magyar költőktől, és hogy e tudásra büszke legyen. Továbbá a legtermészetesebb dolog volt, hogy mindenki ismerte saját faluja táncait, énekeit és mindenki jelen volt a falu ünnepein. Megvolt mindennek a kultúrája, a közösség adta a recepteket az élethez, az udvarlási szokásoktól egész odáig, hogy mi módon szokás megfogadni a zenészeket a mulatságba. A Mezőségen azt is megtapasztalhattuk, hogyan változnak faluról falura a viseletek, a táncleptések, a zenék, a zenekari hangszeres felállások. Hatalmas változatosságot mutatott ez a világ. Mindig vittünk magunkat, hogy felvehessük a zenéket, amit hallottunk, és persze igyekeztünk együtt zenélni a falusi muzsikusokkal. Voltunk együtt gyűjteni többek közt a Mezőség falvaiban, Bogyszlóban, Felvidéken, majd Szatmárban. Megkerestük a zenészeket, és eltöltöttünk velük néhány napot, hogy minél jobban megismerhessük egymást és minél több mindent megtanuljunk tőlük.

A zenekart Árendás Péter (brácsa), Halmos Attila (hegedű) és Langer Zoli (nagybőgő) (jelenleg a Sabbathsong klezmer zenekar tagja) alapította. Nekem, mikor röviddel az alakulást követően megjelentem a zenekarban, nem igazán volt helyem, hiszen brácsás már volt, én pedig szintén az voltam. Talán ezért is kezdett jobban foglalkoztatni a cimbalom. Lelkes Andris előtt még hosszabb ideig velünk bőgött Doór Róbert. Korpás Évi volt az énekese a Tükrösnek sokáig, a legtöbb lemezen ő énekelt. Az első lemez *Magyar népzene* címmel a Fonónál jelent meg és az még számunkra elsősorban arról szólt, hogy minél több dolog kerüljön rá a lemezre azokból a zenékből, amelyeket szeretünk.

– *Három lemezeteken konceptalbum-szerűen, egy-egy tájegység (Szatmár, Mezőség, Maros-Küküllő vidéke) muzsikáját mutatjátok be. Hogyan jöttek ezek létre?*

ritmusehang.blog.hu

– Halmos Attila hozta be a szatmári zenét édesapjának, Halmos Istvánnak köszönhetően, aki a vidéknek szakértője, gyűjtője, kutatója volt. Így Attila elkezdte beadagolni nekünk a szatmári muzsikát, amire szükség is volt, mert mi alapvetően a mezőségi zenéért rajongtunk. A szatmári pedig nagyon más – első és sokadik hallásra is –, mint a mezőségi zenék. Először meg kellett szeretnünk, ezért aztán többször is elmentünk a legjobb muzsikusokhoz, hogy találkozzunk velük, videóra vegyük a játékukat. Ha személyes, netán baráti viszonyba kerülsz az ottaniakkal, akkor

gyorsan kialakulhat a bizalom, amin az is sokat segíthet, ha látják, hogy te is tudsz zenélni. Ezután pedig elkezdtünk rendszeresen gyakorolni, elővettük a saját felvételeinket és mások gyűjtését, végigvettük dallamról dallamra az egészet.

Míg a szatmári lemez elsősorban Attila nevéhez fűződik, úgy a mezőségi lemez Gergő számára volt nagyon otthonos terep. Azt, hogy nagysajói, szováti és kolozsi muzsika is van a lemezen, neki köszönhetjük. A széki, palatkai és a bonchidai zene korábban is rajta volt a repertoárunkon, így viszonylag könnyen sikerült összeállítani a lemezt.

Az utolsó albumon (*Erdők, vizek zenéje*) szereplő zenék egy részével már nagyon régóta küzdöttünk. Leginkább a magyarpéterlakai zenével, bár az pont olyan zene, ami a mi hangszerfelállásunkhoz nagyon jól illik. Sokat próbálgattuk, de nem nagyon sikerült visszaadni azt, amit az eredeti felvételeken hallottunk, és amiről szerettük volna, ha visszaköszön nálunk is. Elkezdtek kielemezni a zenekari összjátékokat, aztán végre összeállt a dolog. Már régóta játszottunk egy ádamosi számot, ami nem került addig lemezre, ez is adott volt. Egy nagysajói számot ezúttal is becsempésztük a lemezre, a körispataki összeállításban a régen is játszott dallamokat újjáélesztettük ki (egy részüket ugyanis már játszottuk a '96-os lemezünkön). Ezen az albumon van, ami Attilához áll közelebb, van, ami Gergőhöz. Például a magyarói muzsika, amit nagyon kevesen játszanak és Gergő elmondása szerint egész pályafutása tekintetében ez jelentette számára a legnagyobb kihívást. Ez abszolút hozzá illik, hisz' komoly technikai tudást és stílusérzéklet igényel.

Ez a lemez egyébként mindannyiunk számára nagy falat volt, mert sok mindent játszottunk rajta, ami nem volt kézben, hiszen azokat nem játszottuk több száz órán keresztül, mint például a palatkai zenét. Én úgy gondolom, hogy a magyarpéterlakai táncrendet ennek a lemeznek köszönhetően játszunk elfogadhatóan a táncházakban.

– *Megszólalásotoknak sajátos „soundja” van. Egyszerre hallható a játékokokban a régi parasztszenekaroktól ismert karcos, zsiros hangszeres játék, valamint a '80-as évek táncház-zenekaraira jellemző fiatal lendület. A mai felvételek agyonpolírozott hangzását hallva ez ma akár „old schoolnak” tűnhet, de mégis friss és élő. Hogyan alakult ki a stílusotok?*

– Magától alakult ki, amihez fontos volt, hogy mindannyian pontosan ugyanazt gondoljuk a népzeneről és mindannyian ugyanazt halljuk ki a gyűjtésekből. Azokra az apró finomságokra vagyunk kihegyezve, amiktől meg lehet különböztetni a muzsikusok stílusát egymástól, akár egy falun belül is. Az egész ott kezdődik, hogy a vonatkoztatási rendszerünk nagyon megegyezik. Ez szerencsés, hisz' ez nem mindig jön össze. Fontos az is, hogy nem akarunk nagyobbat markolni, mint amennyit képesek vagyunk fogni. Annak idején néhány kazettát adtunk kézzel a kézzel, az volt, azt hallgattuk. Úgy tűnt, hogy van fény az alagút végén.

Fotó: Váradi Levente - lumidance

Ma már olyan mennyiségű gyűjtött és tudományosan feldolgozott anyag áll rendelkezésre, hogy ez nem annyira magától értetődő. Számunkra a gyűjtőutak, az együttműködés elsősorban szó-rakozási forma volt, és az is maradt. A maiak számára egy kicsit bonyolultabb a helyzet. Aki Zeneakadémiát végez, annak el kell sajátítania rengeteg, a zenélési gyakorlat szempontjából feleslegesnek tűnő elméleti ismeretet. A diplomáért tehát a népzene szakon is meg kell szenvedni. Emiatt sérülhet az a fajta szabadság, amiben nekünk részünk volt, kevesebb a spontaneitás, ritkábban adatik meg az örömmel való önfeledtsége. De mindez érthető, mert alapvetően más a céljuk velem, mint a miénk volt annak idején. Ők ezt kenyérkereső hivatásuknak választják, míg mi a kezdeteknél elsősorban csak jól akartuk érezni magunkat a népzenevel.

Egyébként a zenekarunk minden tagjára igaz, hogy a legjobb falusi muzsikások játéka alapján kialakult ideáinkat szeretnénk viszsztatukrózni a saját zenénkben. Arra törekszünk, hogy azok az apró szépségek, amelyek ott vannak, mindenképpen visszajöjjenek, mert attól működik a zene. Ha ez nem sikerül, akkor azt a zenét inkább nem játsszuk.

– Mivel készültök az októberi jubileumi koncertre?

– Ma már viszonylag bő a repertoár, főleg ezzel az új lemezzel, tehát a bőség zavarával küzdünk. Úgy építjük fel a műsort, hogy az szólaljon meg, amit mi is és a közönség is szeret. Természetesen elsősorban arra törekszünk, hogy a közönség jól érezze magát. Lesz egy kis történelmi áttekintés, így például a gyerekeink is ott lesznek, akik „tíz évvel” ezelőtt szerepeltek a gyereklemezeinken, most pedig felnőttként megtisztelnék bennünket egy dal erejéig. Ott lesznek a régi tagok, Korpás Évi, Langer Zoli, de barátunk és a lemezeinken gyakran énekelő Papp Laci is énekel majd a Müpában.

Eljönnek azok a táncos barátaink is, akikkel az elmúlt években sokszor együtt léptünk fel: Szabó Szilárd, Héglő Dusán és Kádár Ignác. Lesz vetítés, ami mindig fontos része volt a Tükrös-koncerteknek. Szokás szerint számos korabeli életkép és zenészportré jelenik majd meg a zenekar mögött nagy méretben. A Müpa-koncertet követően egyébként átmegyünk a Fonóba, hogy hajnalig mulathassunk.

Török Ferenc

(Részlet a ritmushang.blog.hu-n, a jubileumi Tükrös-koncert előtt, 2016. október 3-án megjelent interjúból)

NEMZETI TÁNC SZÍNHÁZ

Müpa - Fesztivál Színház

2016. november 25. 19:00

Násztánc – Magyar Állami Népi Együttes – Hagyományok Háza

2016. november 27. 15:00

A Tenkes kapitánya – Magyar Nemzeti Táncgyűttes

2016. december 4. 19:00

Magyar anizs – Duna Művészegyüttes

2016. december 9. 19:00

Moderato Cantabile – Baby Boy – Szegedi Kortárs Balett

2016. december 19. 19:00

Naplegenda – Magyar Állami Népi Együttes

2016. december 20. 19:00

Drakula utolsó tánca – Magyar Nemzeti Táncgyűttes

2016. december 22. 15:00; 19:00

2016. december 23. 10:30; 15:00

Diótörő – Szegedi Kortárs Balett

2016. december 29. 19:00

Cseppkánon – Hogy vagy Herakleitosz?

Artus – Goda Gábor Társulata

Bethlen Téri Színház

2016. november 29. 19:00

A tizedik vőlegény – Duna Táncműhely

2016. december 13. 10:30

Igaz történet alapján – NTSZ-KET-Káva-BTSZ

2016. december 14. 10:30

Igaz történet alapján – NTSZ-KET-Káva-BTSZ

MOM Kulturális Központ

2016. november 28. 19:00

Horda – Közép-Európa Táncszínház

2016. december 7. 11:00

Közélebb a tánchoz – NTSZ-KET

Nemzeti Színház - Nagyszínpad

2016. december 2. 19:00

Apám ablakából az ég – MÁNE és Szabó Balázs Bandája

Marczi Közösségi Tér

2016. október 4. 19:00 – Egy faun alkonya – Grecsó Zoltán

2016. október 19., 20. 10:30; 15:00

Álom, álom, kitalálok – Duna Táncműhely

Várkert Bazár

2016. december 7. 19:00

Bonchida háromszor – Kalotaszeg – Élő Martin Archívum

Magyar Nemzeti Táncgyűttes

Zeneakadémia - Solti terem

2016. december 17. 19:00

Bach-tánc-szvittek – Rohmann Ditta-KET

www.nemzetitancszinhas.hu

Újra „szól a figemadár” – A népzene-tanár képzés múltja és jelene a Nyíregyházi Egyetemen

Huszonöt évvel ezelőtt emelkedett felsőfokra a hazai népzeneoktatás

A nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola 1990-ben kezdeményezte a Művelődési és Köznevelési Minisztériumnál az ének-zene, népzene szak indítását. A minisztérium 1991 márciusában levélben tájékoztatta a főiskolát a szak 1990. december 1-jei hatállyal történő alapításáról. A minisztérium közlönyben hirdette ki a szakalapítást és meghatározta az oklevélben szereplő megjelölést: *iskolai ének-zene és népzene-tanár*.¹

Az első évfolyam 1991 szeptemberében kilenc fővel, nappali tagozaton kezdte meg tanulmányait. A társadalmi és a szakma felől érkező igények a levelező képzés beindítását is szükségessé tették. Idézet a főiskola minisztériumnak megküldött, 1992 februárjában kelt leveléből: „Az országban a hangszeres népzene iskolai oktatása először alsó fokon kezdődött. [...] Ebbe a munkába akkor a népzenei mozgalom legjobb amatőr képviselői kapcsolódtak be. Ezt a feladatot képesítés nélkül végezték, sok-sok eredménnyel. Most, amikor az ének-zene, népzene tanári oklevél megszerzésére is lehetőség nyílik [...] többen keresték meg tanszékünket [...] fiatal népművészek, zeneiskolák képesítés nélküli tanárai, hogy főiskolánkon oklevelet szerezhessenek.”

A Művelődési és Köznevelési Minisztérium a Bessenyei György Tanárképző Főiskola kezdeményezésére jóváhagyta az *ének-zene, népzene szak levelező tagozaton* történő beindítását. Az 1992. évi, harminchat fővel indult évfolyam egykori hallgatói ma is a népzene-sz társadalom, illetve a népzeneoktatás elismert képviselői.

Az első évek útkeresése és a kialakított képzési program nem minden esetben találkozott a felnőtt hallgatói réteg elképzeléseivel. A levelezős korosztályból néhányan nehezményezték a műzenei ismeretek indokolatlanul magas elvárásait. Egyesek nem szereztek vagy nem akartak tudomást venni arról, hogy a szak ének-zene és népzene-tanári végzettséget ad. A tanárképzésre szakosodott intézmény azonban a levelező tagozatot végzőktől is ugyanazt a szintű ének-zene tanári képzettséget várta el, mint a nappalis hallgatóktól.

A tanszék mindemellett a használható tudást szem előtt tartva, az élő népzenei gyakorlat sajátosságai mentén határozta meg a tanterv felépítését: két népi hangszert tanultak a hallgatók. A főhangszert nyolc féléven, míg a második hangszert négy féléven át. A népi ének mindenki számára kötelező volt. A gyakorlati életben is sokoldalú, ezáltal többoldalúan foglalkoztatható népzene-tanárokkal lehetőség nyílt az alapfokú iskolák tanárháányának enyhítésére.

Az Ének-zene Tanszék vezetése a szakmai tapasztalatok és elvárások, valamint a jogi szabályozás változásaiból eredően folyamatosan finomította a szak tartalmi követelményeit. A legnagyobb változás 1998 szeptemberében történt. A 1998 májusában megjelent, a művészeti felsőoktatás alapképzési szakjainak képesítési követelményeiről szóló kormányrendelet² ugyanis egyértelműsítette, pontosította a kétszakos tanárképzés tartalmi elvárásait. A szakpár, valamint az oklevélben szereplő szakképzettség új megnevezése ettől fogva *ének-zene-, népzene-tanár* lett. A megváltozott képzési programot felmenő rendszerben, az 1998/99-es tanévtől kellett alkal-

mazni.³ Kisebbsé váltózt hozott még a 2002/03-as tanév, amikor kredit alapúvá vált a tanterv.⁴

Nappali tagozaton valamennyi évben elindult a szak, a levelező képzési forma meghirdetését azonban az igényekhez igazodóan, a kereslet alapján határozta meg az intézmény. Első ízben csak a bent lévő évfolyam kifutása után indult új csoport. 1996-ot követően már nem kellett újabb négy évet várni, a végzős évfolyammal egy időben kezdte meg tanulmányait a következő csoport. 2000 után még egy év kihagyás történt, 2002-től azonban már fo-

lyamatossá vált a képzés a jogutód Nyíregyházi Főiskolán.⁵ Változást a 2005-ös esztendő hozott. A bolognai folyamat szétválasztotta a rendeleti szinten korábban még egységesen kezelt művészeti felsőoktatást: az alapképzési szakok jegyzéke művészet és művészetközvetítés képzési területeket határozott meg.⁶ A korábbi főiskolai tanárképzési szakokat (ének-zene-tanár, karvezetés; ének-zene-tanár; ének-zene, egyházzene; ének-zene, népzene-tanár) a kormányrendelet az ének-zene alapszakokkal feleltette meg. Tanári mesterképzési szakon a ciklusokra bontott, osztott képzés alapképzési szakjaira épülően a népzene-tanár képzést a *művészeti szakképzés* területére sorolta át.

A tanárképző főiskolák nem kaptak jogosultságot korábbi szakpárjaiknak az új típusú tanárképzésbe történő átemelésére. A karvezetés, az egyházzene és népzene-tanár szakok a tanári végzettséget nem adó alapképzés 50 kreditese szakirányává, később specializációjává váltak.

A ciklusokra bontott képzés 2007-től indult el a felsőoktatás művészeti területein. A 2006-ban felvett utolsó évfolyam kifutásával, 2010-ben tehát megszűnt a Bessenyei György Tanárképző Főiskola által alapított népzene-tanár képzés Nyíregyházán.

*

Az Ének-zene Tanszék a népzene szakirány (majd specializáció) keretei között tartotta életben a népzenei képzést. Emellett az országban elsők között, 2007-ben akkreditált *ének-zene tanári mesterszak* képzési programjában is helyet adott népi hangszeres és énekes gyakorlati képzésnek. Ezáltal a Nyíregyházi Főiskola az ország egyedüli képzőhelyévé vált, ahol az ének-zene szakos hallgatók citera, illetve népi furulya hangszeres tudással szereztek és szereznek ma is tanári képesítést. Akik pedig ezen túl is érdeklődnek a népzene iránt, népi éneket és Magyarországon élő nemzetiségi zenét is tanulhatnak.

A népzenei terület ének-zene tantárgyhoz hangolását az intézet oktatói szakmai, didaktikai megalapozottsággal, módszertani anyagok fejlesztésével végzik. Az elmúlt években népi hangszeres szakmódszertani kutatások és tananyagfejlesztések történtek, ez utóbbiak már kifejezetten az alapfokú népzeneoktatásra koncentráva.

Azért is fontos ez utóbbiakat hangsúlyozni, mert egy új, a tanárképzés rendszeréről szóló 2012-es kormányrendeletben⁷ helyet kapott a közismereti tanárszakok között indítható *népzene- és népi kultúra-tanár* szak. A képzési és kimeneti követelmények⁸ 2013-ban jelentek meg. A Nyíregyházi Főiskola Zenei Intézete⁹ az új elneve-

zéshez, új struktúrához új tartalmat párosítva, a 2015/16-os tanévben ismét elindította a népzene-tanár képzést.

A megalkotott képzési programot és tantárgyi tartalmakat tudatos egymásra építettség és összehangoltság jellemzi. A népi ének és kamaraének minden hallgató számára kötelező. A hangszeres és énekes órák úgy illeszkednek egymáshoz, hogy hatásukat mindinkább az előadói megmérettetés, a diplomakoncert irányába fejthesék ki. A szakmódszertanok kettős funkciójuk: a népi kultúra és a népi hangszeres tanári felkészültség irányába hatnak.

A szak az iskolai nevelés-oktatásra, valamint az alapfokú művészetoktatásra készít fel. Olyan népzene- és népi kultúra-tanárokat képez, akik képesek ellátni a választott népi hangszer, valamint a népi ének, népi játékok, népi hagyományok egyéni, valamint csoportos formában megvalósuló tanítási, kutatási, tervezési és fejlesztési feladatait, emellett elláthatják népzenei együttesek vezetését, néptánc-csoportok hangszeres kíséretét.

A szakra jelentkezők jelenleg csak népi hangszereket választhatnak, a 2013-as EMMI-rendelet¹⁰ ugyanis nem tartalmazza felsorolásában a népi éneket.

Ez tehát nem teszi lehetővé, hogy az intézmény népi énekekre iskolázzon be hallgatókat, noha az érdeklődés évről-évre nő. Nem csak a zeneművészeti szakközépiskolák tanárai, intézményvezetői szeretnék elérhetővé tenni diákjaik számára a népi ének szélesebb körű továbbtanulását, de az alapfokú művészetoktatásban, a népzenei terület vokális tanszakain, a népi ének főtárgyas tanárok iránti kereslet is nő.

Indokoltsága mellett aktualitása miatt is előnyös lenne a képzési és kimeneti követelmények ilyen irányú kiegészítése, ugyanis az ún. mindennapos éneklés keretében maradéktalanul megvalósulhatna a népzene- és népi kultúra-tanári szak egyik alapvető célja: az iskolai nevelés-oktatás keretei között „népi ének, népi játékok, népi hagyományok egyéni, valamint csoportos formában” történő tanítása.

A *népzene- és népi kultúra-tanár* szak jelenleg csak érettségi utáni, ún. szakpáros képzésben érhető el, az ének-zene szakkal szakpárban. A további lehetőségekről a felvételi tájékoztató megjelenését követően a Nyíregyházi Egyetem¹¹ Zenei Intézete honlapján,¹² illetve egyéb elérhetőségein tájékozódhatnak.

A mintegy 350 nálunk végzett népzene-tanárnak, tanítványaiknak és minden népzenebarátnak adjuk hírül megerősítésképpen: újra „szól a figemadár” Nyíregyházán.

Ferencziné Ács Ildikó

JEGYZETEK:

1. Művelődési Közlöny 1991. évi 8. szám, 666. oldal
2. 105/1998. (V. 23.) Korm. rendelet. Kiegészítette ezt a tanári képesítés követelményeiről szóló 111/1997. (VI. 27.) Korm. rendelet.
3. Nehezítette a tisztánlátást, hogy a Felsőoktatási felvételi tájékoztatókban csak 2003-tól jelent meg a szak pontos elnevezése: ének-zene-, népzene-tanár. Ezt megelőzően, de még 1998 után is ének-zene, népzene szakra adták be jelentkezésüket a felvételizők.
4. A változtatás alapja a 200/2000. (XI. 29.) Korm. rendelet volt.
5. A Nyíregyházi Főiskola 2000. január 1-jétől a Bessenyei György Tanárképző Főiskola jogutóda.
6. A felsőoktatási alap- és mesterképzésről, valamint a szakindítási eljárás rendjéről szóló 289/2005. (XII. 22.) Korm. rendelet. Ezt követte az alap- és mesterképzési szakok képzési és kimeneti követelményeiről szóló 15/2006. (IV. 3.) OM rendelet.
7. 283/2012. (X. 4.) Korm. rendelet a tanárképzés rendszeréről, szakosodási rendjéről és a tanárszakok jegyzékéről.
8. 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet 3. számú melléklete.
9. 2013 szeptemberétől az Ének-zene Tanszék jogutóda.
10. 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet.
11. 2016. január 1-től az intézmény alkalmazott tudományok egyeteme besorolást kapott.
12. <http://www.nyf.hu/enek-zene/>

ORSZÁGOS KONFERENCIA

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Budapesti Ward Mária Általános Iskola, Gimnázium és Zeneművészeti Szakgimnázium **2017. február 17–18-án** országos konferenciát szervez „Intézmény és hagyomány – kihívások és megoldások a 21. századi népzeneoktatásban” címmel. Ehhez a rendezvényhez kapcsolódva tesszük közzé e pályázati felhívást.

A pályázat célja: előadási és publikációs lehetőséget biztosítani a népzeneoktatást érintő témákban. A nyertes pályaművekből a konferenciát kísérő kiadványok összeállítására.

A pályázók köre: azon pályázók pályaműveit várjuk, akik a hazai népzeneoktatás bármely szintjén, bármely intézménytípusában nevelő-oktató tevékenységet folytatnak, vagy erre a területre szakmai munkájuknak köszönhetően rálátásuk van.

Pályázati feltételek:

A pályaműveket (előadás anyaga) a konferencia címével, a pályázat céljával megegyező tartalmakkal várjuk (a népzeneoktatást érintő problémák, kérdések felvetése, jó gyakorlatok stb.).

A pályázathoz kérjük mellékelni szerkeszthető formátumban

- a pályázó rövid, szakmai önéletrajzát (max. 500 karakter)

- a pályázó nyilvános email címét

- a pályázó portré fotóját

- a pályázati előadás absztraktját (max. 1500–2000 karakter)

- a pályázó nyilatkozatát, hogy beadott pályázatának és mellékleteinek nyilvánosságra hozatalához hozzájárul.

A pályázó vállalja, hogy nyertes pályázat esetén a teljes előadás írásos anyagát elkészíti max. 20000–25000 karakter terjedelemben, és a kiíró számára a megadott határidőig átadja.

A pályázat benyújtásának módja, határideje: a pályázatokat minden előírt melléklettel együtt **2016. november 15-ig** várjuk az iskola@wardmaria.hu címre.

A beérkezett pályázatok (életrajz, fotó, e-mail cím, absztrakt) – a szervezők előzetes értékelését követően – bekerülnek a konferencia kiadványába, amelyet a rendezvény résztvevői megkapnak.

A szervezők ezekből kiválasztanak 4–6 pályázatot, amelyet külön díjaznak. A kiválasztott előadások teljes írásos anyagai megjelennek a konferenciakötetben. A szervezők a b) kategória nyertes pályázói-val együttműködési megállapodást kötnek, amelynek része az eredetiségnyilatkozat, az előadás publikálásához való hozzájárulás, valamint a konferencián való előadói részvétel.

A kiíró a pályázatok beérkezését követően 15 nappal értesíti a nyertes pályázókat. A b) kategória díjazottjai 2016. december 15-ig megküldik az előadások teljes anyagát szerkeszthető formátumban, publikálásra előkészítve (lásd: pályázati feltételek). A díjazott előadások megtartására a konferencia első napján, 2017. február 17-én kerül sor. A díjazott előadók bruttó 15000,-Ft előadói tiszteletdíjban részesülnek, valamint igény és lehetőség szerint anyagi támogatást kapnak a konferencián való részvételükhöz, az utazás és szállás költségeihez való hozzájárulással.

Kapcsolat, elérhetőség: Budapesti Ward Mária Általános Iskola, Gimnázium és Zeneművészeti Szakgimnázium
1056 Budapest, Irányi u. 3.

www.wardmaria.hu

Kalmanovits Zoltán

Tel.: +36.30.213-1227

kalmanovits.zoltan@wardmaria.hu

<http://www.wardmaria.hu/index.php/>

[rendezvenyeink/590-palyazati-felhivas-orszagos-konferencia](http://www.wardmaria.hu/index.php/rendezvenyeink/590-palyazati-felhivas-orszagos-konferencia)

MÉG NEM TUDOM, FIÚ-E VAGY LÁNY?

- Gyere, feküdj már le, drága kicsi fiatal feleségem! - így kérlelte a fiatalember már vagy két vagy három hete a feleségét, de a fiatalasszony csak sírt. De úgy, hogy megsajnálta az ura és békét hagyott neki. Lefeküdt és nyugodtan el is aludt.

- Gyere, feküdj le te is, és mondd meg, hogy miért sírsz olyan keservesen - kérlelte a fiatalember.

- Siratom a leányságomat - válaszolt az asszony.

Felcsattant az ember, nagyokat káromkodott.

- Hát ezen mit sírsz? Én még nem is tudam, hogy leány vagy, vagy fiú! Azért nincs miért sírjál, majd sírsz azután.

- Igen, de tudja a szomszéd fiú - hebegi az asszony. - Az, aki járt hozzám.

- Hej, a kutya mindenit! - mérgelődik az ember. - Én még kímélgetlek! Eltakarodj innen, ebben a percben!

Megráncigálta a haját, kívül tette az ajtón.

- Mehetsz!

Éppen jött az anyós.

- Nem úgy van az! Elkergeted, amikor voltál vele?

A fiatalember mind csak kezdi, végzi.

- Én még nem tudam, leány-e vagy fiú, én nem ismerem, de ismeri a szomszéd fiú, a volt szeretője!

Az anyós nem hagyja magát.

- Hallgass, hallgass - mondja -, inkább adak pótlásul egy tehenet, csak ne beszéld ki a drága lányomat!

Itt is meglett a féloldalú nászéjszaka.

Kocsis Rózsi

ÖSSZEHÚZTA A GÖRCS, MEGHOTT

Penzsi nagyon jól élt az urával. Egész fiatal házasok voltak, csak pirasodott az orcájukon a szerelem. Forrón csókolóztak, ölelték egymást, nem számított, hogy én látom, vagy más nézi.

- Te, te, ides lelkem, ezek többre becsülnek egy mucsak, taknyos szerelmet, mint egy jó vacsorát. Hát, én édes lelkem, ilyet még nem láttam - magyarázza Krisó néni, aki nekem jó ismerősöm, szomszédom volt.

- Hallja, ke'! Mit főzzek vacsorára? - kérdezte Penzsi az urától.

- Hagyd, kicsi, drága Penzsi, inkább gyere, ülj le mellem. Eszünk máls kenyeret, a belit a hajával. Nem számít, mit eszünk, csak szeress, kicsi Penzsi.

Penzsi nem is főzött. Elteltek a napok, és ha nekifogott főzni, úgy odaégette a törtfuszulykát, hogy az utca is megtelt a szaggal. Ha hagymát pergelt, vagy rántást kavart, mindent odaégetett, és mi már a szagról tudtuk, hogy Penzsi főz.

- Tudad, édes lelkem, úgy égetten ették meg, az urának ez volt a jó. De nehogy valaki rosszat mondjan az ő kicsi Penszijéről. Tudad, édes lelkem, még tisztának sem volt olyan tiszta. Mocskos volt, elhízott, nagy hasú menyecske volt. Nem volt abban annyi szépség sem, mint egy máls szemben. Mégis, az ura imádtá.

Penzsi főzi a lérefuszulykát, jó nagy darab szalonnát főz belé. Az ura favágni van az erdőn. Penzsi várja haza. Délutánra haza is jött az ember és megevett három pléhtányér fuszulykalevest.

Evés után Penzsi is lefeküdt az ura mellé, segített neki pihenni, de az ember rosszul lett. Penzsi futatt át hozzánk.

- Jaj, kínozza a görcs az uramat! Jaj, fáj a hasa, kínozza a görcs az uramat!

Hát persze én is átfutottam, de mire odaértünk, már őszsze is húzta az urát a görcs. Ides lelkem, meghott szegény.

- Te, Penzsi, te! Nem igen sok fuszulykalevest evett az urad? - kérdeztük tőle. - Azért hott meg.

- Á, dehogy! Most még nem is evett olyan sokat, máskor még öt tángyér fuszulykalevest is megevett, és nem volt semmi baja a lelkemnek. Összehúzta a görcs!

- Régente jobban járt a görcsbetegség - magyarázza Krisó néni. - Őste még nem volt beteg egy-egy öreg, s reggelre halatt volt. Mibe halhatatt meg? Összehúzta a görcs! Hej, ides lelkem, nagy betegség ez! Az anya jól laktatta a gyermekét, nem volt semmi baja, hát egyszer nyöszörög a gyermek. Akkor még az orvosok sem mondták meg, mi a baja. Hát, ides lelkem, így volt az én időmben. Én is összetajkoltam, világrahoztam nyolc gyermeket, de biza' nem, mert többet. Tíz volt. Aztán, amelyik halva lett, vagy meghalt kétnapos korában, már nem is számított. Nekem tíz gyermekem volt, már nagyocskák voltak. A kicsi Jánosom csak a tóra ment, aztán összehúzta görcs. Egy hétre reá Gyurinak is megindult a hasa, azt is összehúzta a görcs. Volt egy kicsi Katim is. Egy reggel a bölcsőben találtam meghalva, hát azt is összehúzta a görcs. Tíz gyermekem közül csak négy érte meg a felnőtt kort. Így biza', ides lelkem.

Kocsis Rózsi
(1996. február 14.)

Közreadja: Juhos Kiss Sándor és Juhos-Kiss János
Grafika: Juhos Kiss Sándor

„Csokolom őket”

Beszélgetés Zsuráfszky Zoltánnal

Szeptember 26-án, hétfőn az Erkel Színházban lesz a „Táncmozaik – egy koreográfus életéből” című előadás, amelyben válogatás látható majd Zsuráfszky Zoltán több mint negyven éves koreográfusi terméséből. Az apropó: Zsura 60... (Az interjú a tanckritika.hu weboldalon jelent meg, 2016. szeptember 24-én.)

– Közel a hatvanhoz már van mire visszatekinteni. Pláne akkor, ha ebből a hatvan évből több mint negyvenet a szakmában töltöttél. Műtán végeztél a Balettintézet néptánc tagozatán, az Állami Népi Együttesbe kerültél táncosnak. Mikor kezdted el koreografálni?

– Az iskolában Györgyfalvy Katalin és Timár Sándor voltak a mestereim, ráadásul mi a táncművelés gyermekei vagyunk: 1971-től ’75-ig jártam a Balettintézetbe, és ’72-ben indult a táncművelés. Timár mellett már akkor tanítottunk mindenfelé, a Sebő–Halmos kettőssel mi „terítettük” az egész országban a néptáncot. A táncvezető-képzőkben is taníthattunk, Janek Jocó, Farkas Zoltán „Batyú” és én. Saját táncműveket is csináltunk, úgyhogy nagyon hamar nyakig benne voltunk. Sanyi engem már ’75-ben megbízott, hogy Szegeden, az ÉDOSZ-nál csináljak egy szatmári koreográfiát, és azzal ’76 tavaszán, Zalaegerszegen nívódíjat nyertem.

– Hogyan készülnek az autentikus néptánc-koreográfiák? A mozgás, a tánc a rendszerezett gyűjtésekben rendelkezésekre áll; mi az, amit ti tesztek hozzá?

– Timár Sándor felállított egy modellt, amelyben absztrahálta és színpadra tette az eredeti anyagot. Ez akkor – a szerkesztett színpadi művekhez, a Mojszejev-stílushoz képest – valóságos reveláció volt. Ebben a modellben megtaláltuk a koreográfusi lehetőségeket is, például a szerkesztésben. Fontos az előadó személye is. Az említett szatmáriban például egy parasztembertől tanult eredeti táncot betanítottam egy tehetséges srácnak, akinek az nagyon tetszett, és ő „átvitte a számomat”. Persze a tánc mögé kanyarítottam egy kis szüzsét is. A mi műfajunkban általában adódik egy folklórból származó téma (például szerelem, katonabúcsúztató vagy halottsirató), ahhoz illesztünk egy dramatikus kezdést és a végére egy lezárást, de ezek mellett a táncanyag megtanítása a cél, illetve annak színpadra koreografálása térformákban, körökben, félkörökben, ellenszólamokkal, kísérő szólamokkal. A folklórszámokban is megvannak azok a szabályok, amelyek szerint koreografálni kell. Timár alapképlete például az volt, hogy „verbunk – lassú – friss”.

– Györgyfalvy Katalin és Timár Sándor mellett kit tartasz még mesterednek?

– Itt van az irodám falán egy Tinkáról készült grafika: ő Dr. Martin György. ’75-ben ismerkedtem meg vele. Addig nem mertem megszólítani, csak a balettintézeti vizsgákon láttam a bizottságban ülni a többi tekintély között. Volt akkor a BNV-n egy táncművelés, Martin éppen egyedül ült egy asztalnál, odamentem hozzá, köszöntem, bemutatkoztam, és azt mondtam: az az életcélom, hogy megtanuljam a magyar néptáncokat. Azt válaszolta: az enyém is. Már korábban is voltam Erdélyben gyűjteni, de ettől kezdve az ő tanácsai szerint jártam. Amíg élt, 1983-ig, gyakorlatilag napi kapcsolatban voltam vele, órákat beszélgettünk mindig.

– Timárt a mesterednek tartottad, de ahogy az Állami élére került, te nem sokkal rá eljöttél onnan.

– Én akkor már táncvezető voltam. Ő elkezdett Japánba járni, sokszor én tartottam helyette a próbákat. Volt egy kis kamara csapatom, a Párhuzam csoport, akikkel a munka után maradtunk és tovább dolgoztunk. Szóval, teledumálták a fejét azzal, hogy én a helyére pályázok. Aztán leváltott, azt mondta, kell a hely másnak, de

FOTO: VÁRADI LEVENTE – LUMIDANCE

maradjak. Nem maradtam. Nem haragszunk egyébként egymásra, én az Állami után elindultam a saját utamon, ő meg bebiztosította a pozícióját. Ha most itt, a Honvédban lenne mellettem egy rivális, aki a helyemre törne, vagy a közösség akarná a helyemre nyomni, én is azt mondanám neki: figyelj, menj egy másik együttesbe, te itt mellettem nem tudsz olyan szinten dolgozni, ahogy szeretnél, a pálya meg itt még nekem kell.

– A nyolcvanas években barátaiddal saját kisegyüttesben dolgoztatok, hol itthon, hol külföldi turnékon, hol gázsíért, hol ingyen. A kitaratók odáig vezetted, hogy 1991-ben megpályázhattad a Budapest Táncegyüttes Kriskovics Antal nyugdíjba vonulásával megüresedő művészeti vezetői székét.

– Andrásfalvy Bertalannal konzultálva, aki Tinka jó barátja és akkor művelődésügyi miniszter volt, tulajdonképpen bevitettem a Kodály Együttest a Budapestbe, és kineveztek az együttes vezetőjévé. Csepelen próbáltunk, aztán elkezdtek nekünk átépíteni a Szentháromság téren a Pénzügyminisztérium egykori épületét. De ott volt például a Magyar Kultúra Alapítvány is, rendszeresen konferenciákat tartottak, mi meg botokkal zörögünk. Egyre több helyiséget elvettek tőlünk, végül el kellett onnan jönnünk. Akkor már Magyar Bálint volt a kulturális miniszter, mi meg elkezdtünk házalni, hogy hová is mehetnénk.

– Hogyan jutottatok el végül a Honvéd Együttesbe?

– 2000-től egyre többet dolgoztam Tatával [Novák Ferenc – a szerk.], és felmerült, hogy a Kerepesi úton építenének egy új próbatermet, a régi meg a miénk lehetne. Szóval, földrajzilag a Honvéd mellé kerültünk, Tata mellé. 2007-ig egymás mellett működött a két együttes. Nagyon sokat dolgoztam párhuzamosan mind a két együttesben, a sajátomban és a Honvédban is. 2007-ben aztán Tata nyugdíjba ment, és én lettem a Honvéd Táncszínház művészeti vezetője. Közben kétszer is sikertelenül pályáztam meg az Állami Népi Együttes vezetését, mert én már akkor nagy együttest szerettem volna. Mondtam is: figyeljetelek, ha nem adjátok ide az Államit, a Honvéd fog rám dőlni. És így lett: a Tata nyugdíjba ment, a Honvéd meg egyszerűen rám dőlt.

– Miért kellett feltétlenül nagy együttes?

– Sokáig dolgoztam tíz párral, de vágytam egy nagyobb létszámú csapatra.

– Természetes, hogy a művészember ambiciózus, egyre nagyobb lehetőségek felé, jó pozíciókra törekszik. E törekvés mögött mi volt a művészi szándék? Hogy tudnád röviden megfogalmazni az ars poeticádat? Mi volt az, amit húsz párral meg akartál mutatni, amit másképp, jobban akartál csinálni?

– Nem könnyű erre válaszolni, mert a környezetemben nem kellett ezt sohasem magyaráznom. Társadalmi gyűjtőként egész Európában gyűjtöttem. Iszonyú aktívan tanítottam és koreografáltam itthon az amatőr együttesekben. Komoly megbízásokat kaptam Koltay Gábor és Szörényi Levente nagy munkáiban. Aktívan benne voltam szabadtéri bemutatókban, Erkel színházi gálákban, több színházban, filmekben dolgoztam. Nyomultam mindenfelé, különböző műfajokban, hogy ismerjék a nevet. De mindemellett nekünk, néptánc-koreográfusoknak, megvan a küldetésünk: az, hogy a Kárpát-medence néphagyományából kell alkotnunk. Én például sohasem fogok túl messzire elmenni a kortárs felé, nálam a kiindulás mindig egy eredeti, néprajzi vagy történelmi téma.

– Ha nem is teljesen ugyanígy, de hasonlóan beszélnek a hitvallásukról a másik két profi néptáncgyűttes, az Állami és a Duna vezetői. Van-e markáns profil- és stílusbeli különbség a három együttes között?

– Lehet, hogy a nézőnek ez nem mindig szembetűnő, de mi, szakemberek, úgy látjuk, hogy vannak különbségek. Az én együttesem arculata az *Élő Martin Archivum* sorozat anyagán nyugszik, az eredeti gyűjtések anyagából, „mélyfúrással” csináltam négy előadást különböző tájegységek táncaiból. Hihetetlen, hogy a régi falusi közösségekben, nem hivatásos előadók, hanem egyszerű emberek között mekkora táncosok voltak! Iszonyú jó felvételeket rögzítettünk róluk, nem csak én, hanem már Martinék a hatvanas évektől kezdve. Ezeket a hagyományokat nekünk tovább kell adnunk, tovább kell tanítanunk, ezeknek a táncoknak emléket kell állítanunk. Ez az egyik fajta műsor, ami nekem kell, ez a legfontosabb. '83 óta versekre is készíték koreográfiát, de vannak mesedarabjaink is. Ezt az utóbbi műfajt a Tata találta ki, én is sokat csináltam, erős, dinamikus táncokat teszek a gyerekelőadásokba is.

– A mesedarabjaidban és a tematikus történelmi, cselekményes táncjátékaidban mennyire fontosak a táncok?

– Csak azok a fontosak. Be tudom mutatni például alkalmazott táncként a középkori ugrózt.

– Tehát ezekben is az a lényeg, hogy lehetőség teremtődjék eredeti, szép anyagok őrzésére, bemutatására.

– Igen.

– Van rivalizálás a három hivatásos néptáncgyűttes között?

– Hát hogya, van. Én benne vagyok a lüktető életben, és ha például ők jobb plakáttal jönnek ki, többet mennek külföldre, ha máshol több lesz a fizetés, akkor azt nekem rögtön észre kell vennem, éreznem kell. A vezetéshez menedzserszemlélet is kell, figyelni kell a versenyt, rivalizálni kell. Legutóbb például nagyon kíváncsi voltam, hogy az Állami mit hoz majd ki a *Kárpátaljából*. Néha „üzenek” is a kollégáimnak, hogy mi, akik néptánc-alapú együtteseket vezetünk, építkezzünk jobban a hagyományból, legyenek ilyen típusú előadásaink is.

– Szeptember 26-án, az Erkel Színházban lesz egy „Táncmozaik – egy koreográfus életéből” című előadásotok, amelyben – nyilván a közelgő hatvanadik születésnapod apropóján – válogatás lesz látható a több mint negyvenéves koreográfusi terméséből. Milyen elvek vagy érzelmek alapján válogattál?

– Elsősorban azt kellett néznünk, hogy az augusztusi feladataink és az októberi műsorunk, valamint az amerikai turnénk közé mi fér be. Azon kívül az elmúlt években nem egy generációváltás is lejajlott, elszereződtek, nyugdíjba mentek táncosok, szülnék a táncosnők. Szóval, a legfőbb válogatási elv a praktikum volt. Ezért kimarad – sajnos – a *Ballada*, az *István, a király*, a *Betyárok*, a *Benyóvszky*, a *Kodály*, egyszóval sok minden az elmúlt évek nagy műsoraiból, az általam is szeretett számokból.

– Említs meg néhányat, amelyeknek különösen örülsz, hogy bekerültek a műsorba!

– Benne lesz az anyám emlékére, Kiss Ferenc zenéjére készült *Anyám* című szám, a fiatalon meghalt Balogh Béla emlékére készített *Rókatánc*, bekerült a *Monarchiából* a *Siralomház*, a *Hidegen fújnak...*, az *Egy mondatból* részlet, a *Drakulából* Drakula megölése. Az első részt egy vidám jelenettel fogjuk zárni a *Sárkánymeséből*.

– A második rész?

– A második részben a „lábom levő”, eredeti folklóranyagokból mutatunk be, amelyeket például Japánban is táncoltunk. Tehát Kalotaszeg, Szatmár, a kedvenc cigány anyagaim... És a Székelyfölddel zárunk, nem a Mezőséggel. De lesz rábaközi, Maros menti is. Ezek mind nézőbarát, jelenleg is futó sikerszámaink, a legjobb folklór koreográfiáim.

– Mi lesz ezzel a temérdek folklórkincsel száz év múlva? Akkor is lesznek, akik ugyanígy ápolni fogják a néphagyományokat?

– Most nálunk a néptáncnak reneszánsza van, ebben nagy szerepe van a táncházmozgalomnak. Személyesen én is tettem az ügyért. De nekem mint táncművésznek ez nem elég. Pedig maga a táncházmozgalom is valóságos csoda: tömegek tanulhatnak meg gyűjtött, feldolgozott, rendszerezett eredeti táncokat. Elég kevesen lesznek közülük hivatásos néptáncosok, nem is kell, hogy nagyon sokan legyenek. De az iskolázottság a profiknál nagyon fontos. Nekünk a táncház révén létrejött nyitást, azt, hogy sokan ismerik az országban a néptáncot, hogy ennek a világban is híre van, arra kell kihasználnunk, hogy erre még rátegyünk valamit, vigyük el más művészeti ágak felé, mutassuk meg sokfelé. Van fejlődési lehetőség, a táncművészet sokszínű, különböző szintjei vannak.

Hogy lesz-e néptánc száz év múlva? Nehéz erre válaszolni. Ahoogy Nagy László mondta egy hasonló kérdésre: ha lesznek néptáncosok, és emberi arcuk lesz, csókolom őket.

Kutszegi Csaba

A Téka jubileuma

Kitapodták az első negyven évet

A műfaj kedvelőire természetesen jellemző, hogy számukra a népi kultúra mindennapi megélésén felül igencsak nagy eseménynek számít, amikor egy banda ünnepségre invitálja rokonlelkű kollégáit, rajongóit, ismerőseit, barátait. Így kerülhettem én is a Téka együttes Zeneakadémián megszervezett negyvenéves születésnap koncertjére.

A bejáráshoz érve örömmel nyugtázhattam, hogy ezúttal képesek leszünk megtölteni a számunkra, népzenekedvelők számára is immáron szabadon hozzáférhető, 2013-ban igényesen felújított szecessziós zenepalotát, annak nagytermét. A fokozott érdeklődés amúgy minden ünneplő bandát természetesen megilletne, helytől függetlenül, hiszen egy család vagyunk, és ezt meg is kell tudnunk élni a maga hús-vér valóságában és méltó idején.

Aki esetleg még kételkedne abban, hogy a magyar népzene az egyetemes emberi műveltség időtálló kincse, az rögtön meggyőződhetett erről a terem páratlan akusztikáját teljesen kihasználó nyitány során, a Magyar Tekerőzenekar és a Magyar Dudazzenekar (amelyeknek alapítótágjai a Téka két „bombabiztos”, Havasréti Pál, illetve Lányi György) kíséretében az együttest huszonöt éve kiegészítő Tárnoki Beatrix és a hozzá csatlakozó Csonka Boglárka, Juhász Erika, Juhász Katalin szelíden hívogató éneklését hallgatva.

Vasváry Annamária családiasan lelkes konferálásával be is indult a banda. Elsőként a jelenlegi, „pizkosul” fiatal, de egyáltalán nem gyerekes, a felejthetetlen palatkai Kodoba Mártonra emlékeztető Kalász Máté primás vezetésével, szováti, palatkai, széki, vagyis igazi falusi muzsikával. Még ki sem húlt a megidézett falvak ritmusainak melege, ott állt a szigorú tekintetű, de annál játékosabb és precíz Vizeli Balázs, aki hegedűjével hömpölygette Sebestyén Márta szinte imába formált magyarszováti, széki dalaiból kiszabadult hangocskáit, hogy mindahányunkhoz elérjen, és kiemeljen az együgyű világunkból. No, kedves barátaim, ez az a csillag, amely nem a televíziók „X,Y-faktoraiból” sugárik, hanem belülről, gyengéden felmelegítve segít megérkezni a jelenbe. Ahol Csoóri Sándor, Palcsi és Gyurkedli a nyirettyűjükkel visszavezettek az igazi bandamuzsika, az utánozhatatlan széki hármashogathajtás világába. Sanyi „közérdekű közleményként” egy kis közös nótázásra is felkért. Annak elenére, hogy talán a többség nemegyszer fújhatta torkaszakadtából a nótát, mégiscsak az a vadásatói kocsmába vagy a nagykállói táborban felállított csűrbe, mintsem a Zeneakadémia pazarul díszes palotatermébe való. Röviden: tud viselkedni azért a magyar!

„A negyven évvel ezelőtt alapított Téka együttes a magyar népzenei kultúra és táncművelés emblematikus formációja. Több is mint zenekar, már-már nemzeti intézmény, amelynek nevével generációknak juthatnak eszükbe azok a nyári táborok, ahol a népi kultúrának minden ágával megismerkedhetnek a résztvevők, s a népzene valóban úgy élhetik át, ahogyan az eredendően működött: az élet természetes részeként. A számos rangos díjjal kitüntetett együttes tagjai falun élő muzsikusoktól gyűjtötték dallamokat és tanulták a zenélés csínját-bínját, hogy aztán négy földrész közönségével ismertessék meg az autentikus Kárpát-medencei népzene. Táncművelet, ismeretterjesztő sorozataik, oktatói tevékenységük során rendkívüli hangsúlyt fektetnek arra, hogy tovább éltessek az ősi hagyományt, hogy – miként fogalmaznak – »ne engedjék kidőlni a fát, ami gyökérzet nélkül menthetetlenül elpusztul«. Legújabb, huszonhetedik lemezük egy mezőszéki férfitánc nevét kölcsönvéve »Ritka magyar« címen jelent meg idén. A jubileumi koncerten persze nemcsak ennek anyagát fogják bemutatni, hanem felidéznek ennek a csodálatos negyven évek a legfontosabb epizódjait.” (Beharangozó a Zeneakadémia honlapjáról)

fotó: Pataky Zsolt

Aztán, ha már visszafogtuk magunkat, hátradölvé adtunk teret az élvezetnek. Sokunk kedvence, a korábbi „tékás”, Porteleki Zoltán cimbalomjátékával fűszerezett, saji muzsikába csöppenhettünk. Igazi, könnyed, telt és játékos melódiákkal lopták be a szívünkbe a vidékre jellemző román harmóniakat, ritmusokat is. Ej, kedves románok, mikor jön el az idő, mikor a Bukaresti Zenepalotában felcsendülő magyar keservesre gyöngyözik a román szem? Így legyen! Mindenesetre a Muzsikás itt, a Téka vendégeként, színpadra pattant, és Kacsó Hanga Borbála, „Fölszállott a páva”-díjas énekessel adtak egy kis ízelítőt a kalotaszegi táncrendből.

Az ízelítőkből nem volt hiány. Aki bulizott a híres táborokban, nosztalgikaként megkapta az „Ős-Téka”-t: Porteleki László vezetésével, Nagy Zoltán kontrás-cimbalmossal kiegészítve összeszedték a teliszájás nótákat, és finoman, enyhe, visszafogott hangosítással, karcmentesen hallgathattuk őket. Úgyszintén belehallgathattunk Szokolay Dongó Balázs és Kerényi Róbert, a mesélő furulyák mestereinek játékába, akik csak úgy, a fejek felett, háta mögött ide-oda járkálva becsiripelték a szükséges magas hangokat. Ahol kellett, ott a fiatalságra is számítani lehetett. Porteleki Áron, kontrás énjét félretéve, bedobolta a kellő ritmust. Olyannyira, hogy az egész közönségnek sikerült összehangolódnia. Ráhangolódni a népzene varázslatos erejére, az „egyre”. A szív lüktetésére.

Itt már csatlakozhattak hozzánk az örök életbe vonult bandák, és Halmos Béla karnagyuk sűgő szavára, Fábián Évi a dalárdájával, Virágvölgyi Márta a tanári mozdulataival segítette az est összes felépőjét a negyvenéves Téka együttes ünnepi koncertjén.

Köszönöm, Téka, Isten éltesen Benneteket!

*

UTÓIRAT

Ahhoz, hogy egy ilyen telt, de cicomamentes, ünnepi műsornak részese lehettem, lehettünk, kellett a régi „tékás” tagok mellett Palcsi és Gyurkedli negyven évi összes verejteke. Kellott és kell máig, hogy a mai közönséghajhász, sztárkeresős, hegyesorrú lakkcipős, öltönyös népzene-színházban még sziklaszilárdan kitartsanak, és szívükön viseljék a népzene falusi, egyszerű, józan paraszti mivoltát, ne szégyelljenek megmaradni a dűrnél, amikor dűrra van szükség, hogy a láb meginduljon és bepörgesse a társ szoknyáját, aki már milyen régóta is várja azt. A Téka bármely táncművésze biztosíték erre maga a Téka!

Szász József Árpád (Üsztürü)

Városi néprajz, vagy kultúránk legmélyebb rétege?

Beszélgetés Kunkovács Lászlóval

Kunkovács László Kossuth-díjas fotóművész és néprajzkutató az életét tette fel arra, hogy az eredeti észjárását követve, gyakran járatlan utakon bolyongva, megragadja és megörökítse, ami a fotográfia eszközeivel bemutatható. Másfélszáznál több hazai és tizenhét, külföldön megrendezett néprajzi-kultúrtörténeti fotókiállítása mellett sorban megjelenő kötetei is bizonyítják, hogy a saját útját járó alkotó embert nem lehet legyűrni akkor sem, ha szeme romlása miatt már a saját képeit is „csak fejben” látja. Mert ott dől el minden, fejben!

– *Az Ön munkássága szorosan kötődik a paraszti világhoz, ehhez a kihalásra ítélt életmódhoz és az ezzel kapcsolatos világlátáshoz. Mennyire meghatározó ebben a gyermekkor?*

– Bár falun születtem, de nem kunyhóban. Apám iskolaigazgató volt, aki az *Ethnographia* folyóiratot is járatta. Szerintem nem minden múlik azon, hogy honnan jöttem, hiszen akkor a hajdani osztálytársaimnak is hasonló életműve lenne. Kiskoromtól nem múló kíváncsiság élt bennem.

A Rákosi-korszakban megnyomorítottak minket, mert volt öröklött földünk. Kitűnő bizonyítványom ellenére mindenütt gáncsolták a továbbtanulásomat. Kerülőutakat kellett bejárnom, de azokból is sokat tanultam. Már csak azért is, hogy ne Rákosi Mátyásnak legyen igaza, hatvanöt éves koromban doktorátust szereztem. A disszertációm címe: *A fényképezés mint kutatási módszer. Etnofotó, vizuális antropológia. Az építéset archaikus rétege*. Ebből az anyagból lett a három kiadást megért *Ősépítmények [2001, 2002, 2014]* című könyvem.

Már szegedi főiskolás koromban sokirányú kulturális életet éltem és rengeteget könyvtaraztam. Pedagógus lettem, és szándékosan a tanyavilágban kezdtem tanítani, egy Klebelsberg-féle épületben. Kisdiákjaim tisztalelkű, szeretnivaló emberkéek voltak.

– *Azért csak jelentett valamit a későbbiekben a „földközelség” megszerzett tapasztalat!*

– Hogyne! A Körösök vidékén nőttem fel, s amikor nagy volt a szükség, megesett, hogy egy héten ötször ettünk halat, mert a kis-komámmal bármikor meghoztunk anynyit, amennyivel jóllakott a család. Sokféle módját ismertük a halfogásnak – horoggal, tapogatóval, pusztá kézzel. Ez ma már néprajz. Amikor az ártéren, a kubikgyödrök minden áradásnál megteltek vízzel, mi tudtuk, melyikből mikor és hogyan lehet kifogni a zsákmányt.

– *Egy mai gyereket lehet, hogy nyakon csipnének és megbüntetnének ezért.*

– Három halászcsalád is élt a faluban. Tudták-látták, hogy mi, gyerekek kifogjuk a magunkét, de soha nem volt egyetlen rossz

szavuk sem. Jut is, marad is, gondolták. Csodás birodalom a holtágaktól szabdalt vidék! Szerencsére még nem ismertük a televíziót. Más irányban meg, elhagyva a faluszelet, ott kezdődött a kiterjedt tanyavilág. Vadóc barátommal minden szabadidőnket a határban töltöttük, hacsak nem volt ítéletidő. A paraszti élet is a szemünk előtt zajlott.

– *Kanyarodjunk kicsit vissza! Miként lesz vaskori tanítóból újságíró és fotográfus?*

– Egyéves tanítás után rögtön fölvettek a Magyar Távirati Irodához. Tegyem hozzá: már diákkoromban írogattam, és sikereket értem el országos fotópályázatokon. Elvégeztem az újságíró-iskolát, és olyan rovat-hoz kerültem, ahol nem fotóriporterek, hanem fotótudósítók voltunk, tehát magunk kutattuk fel, fotóztuk és írtuk meg az anyagainkat. Itt szereztem riporter rutint. Éltem a lehetőséggel, hogy megismerjem az ország minden zegét-zugát. Elkezdtem la-

poknak is dolgozni. Később az MTI-nél ki-neveztek rovatvezetőnek és művészeti szerkesztőnek. Az utóbbi státuszt hagytam ott, hogy szabadúszó lehessenek. Sokan bolondnak néztek, mert nem értették, miért választottam az egzisztenciális bizonytalanságot. Nem volt más lehetőség, hogy egész emberként foglalkozzak azzal, ami az életművem lett. Amit így létrehoztam, sokak szerint egy iskola. De hogyan lehetne iskola, ha nincsenek tanítványaim, mert nem kaptam lehetőséget a tanításra? Rengeteg előadást tartottam, és ezeknek nagy sikere volt, de más, ha mindez iskolai keretek között történik.

– *El sem tudom képzelni, milyen lehet fotóművészként meg- és túlélni azt a brutális látásromlást, amivel Ön küzd, miközben cikket ír, könyveket szerkeszt és előadásokat tart...*

– Ezelőtt hét évvel hirtelen vesztettem el a látásom kilencven százalékát, és azóta is romlik. Arcokat nem ismerek fel, a lépcsőt

Vesszővára, milling és halaskosár (Tokaj, 1988) – fotó: Kunkovács László

még látom, és ha nem túl széles az utca, el tudom dönteni, hogy piros vagy zöld a lámpa. Ahhoz, hogy a képeimet lássam, órásnagyítót kell használnom, de szerencsére nagyjából félmillió fotómra emlékezem, és a szakirodalmat sem felejtettem el. A *Pásztor emberek [2013]* című könyvemem fejből diktáltam, mert a gyűjtőfüzeteimre sem tudok már támaszkodni.

Csúnya fintora ez a sorsnak, viszont dolgoznom kell, mert félkész könyveim vannak, és szerteszét, létező és megszűnt lapokban kisebb-nagyobb írásaim, hiszen életem nagy részében szabadúszóként dolgoztam.

Az idei Ünnepi Könyvhéten, amikor dedikáltam, mondta az egyik olvasóm, hogy neki megvannak a *Szabad Földben* megjelent cikkeim, összegyűjtve. Több könyv kijönne az elpotyogtatott írásaimból. Idén három könyvön dolgozom egyszerre. Legközelebb a belső-ázsiai és szibériai sziklarajzokról, pontosabban sziklavésetekről jelenik meg kötetem. Háromnyelvű – magyar, angol és orosz – kiadvány lesz, mint a *Táltosoró [2006]*. Tíz éven át, ki-kiutazva fotografáltam össze az anyagot. El is kopott tőle a térdem kalácsa. Már bottal járok. De senki ne sajnáljon, mert megérite!

– *Hogyan talált rá erre a témára?*

– Bennünk, régi MTI-sekben volt törekvés arra, hogy mi legyünk, akik először megtalálunk valami originálisat. Nem lerágott csontokat akartunk tovább csócsálni. A nomád pásztorok között járva figyeltem fel a sziklák ősi ábráira. Ezek külszíni sziklavésetek, nemzetközi szóval petroglifák. Az európai köztudat inkább a barlangrajzokat ismeri, amelyek tényleg fantasztikusak, hiszen odalent megállt az idő. A petroglifák között is vannak nagyon ősiek. Egészen más az eloszlásuk a földkerekségen, mint gondolnánk. Olyan helyeken található nagy számban, ahol ma kicsi a népsűrűség. Biztos, hogy az általam kedvelt dél-szibériai terület hajdan valamiféle gócpont, kultúrák bölcsője lehetett. Ezeket a térségeket a szovjet időkben nem csak a külföldiek közelíthették meg nehezen. A Szovjetunió felbomlása után tíz éven át jártam keletre, élve azazal, hogy végre megszűnt a gyanakodás és a vízumkényszer. Akkor még lehetett barátságból terepjárót szerezni, ma már annak is megkérjük az árát. Hatalmas anyagot gyűjtöttem. Még évekig foglalkozhatnék a feldolgozásával.

– *Ez már-már a régészet területe...*

– Másik, kimondottan régészeti témákkal foglalkozó könyvem a *Köemberek [2002]*, ami a sztyeppei áldozósobrokról szóló hézagpótló munka. Az ótörök népek csoportjai Mongóliától a Fekete-tenger mellékéig ezeket a magányos kőszobrokat állták körbe

halotti torokon, örömnöpeken. Az emberiség alig ismert nagy kulturális kincse ez. Több ezer lehetett belőlük, és nincs két egyforma.

– *Kérem, beszéljen a munkamódszereiről!*

– A szakadatlan terepmunka és a szakirodalom ismerete egyaránt fontos. Hazai földön járva sem a könnyű megoldásokat kerestem. Vonattal jártam, utána meg gyalogszerrel vagy a haladósabb biciklivel. Hatalmas területeket lehetett így „levadászni”. Persze kellett hozzá az is, hogy ne sajnáljam az időt. Én nem csak „megtanulmányoztam” azt a valóság tartományt, hanem az életem részévé tettem. Ettől kezdve már könnyű, hiszen csak felmondom a saját életemet. Ha valaki elolvassa a *Pásztor emberek* könyvemem, megérzi, hogy a legeltetők a barátaim. A szeretet hangján szólok róluk, nem is tudnék más-ként.

– *De nyilván akad más téma is bőven. Az építészetről kialakított elképzelései egészen szokatlanok.*

– A legtöbb építészeti szakmunka ott kezd, hogy egyosztatú épületek, parasztház... Aztán mihamarabb kikötnek a pazar katedrálisoknál és palotáknál. Az én könyvem egy teljesen más gondolkodásmódot követ. Elindulok az időben visszafelé, az origót keresve. Kihívásnak éreztem Bernard Rudofsky amerikai szerző 1964-ben megjelent könyvét, az *Építészet építésszék nélkül* címűt. Ő felsorakoztatta a mi civilizációnk által nem érintett népek, a törzsi kultúrák épületeit a világ minden tájáról, megmutatva: íme, az ösztönös architektúra. Az afrikaiaknak például elképesztő plasztikai érzékük van. Timbuktuiban a sár-katedrális igenis lenyűgöző. Gyönyörű, még ha agyagból van is! Tudjuk tehát, hogy a törzsi művészet miként termékenyítette meg a legkülönbözőbb művészeti ágakat.

Az lett a célom, hogy kimutassam a szinte lehetetlent: nálunk, Európa közepén máig itt rejtőzik ez a mély tartomány. Elindultam visszafelé, a sárból tapasztott kemencék kupoláján keresztül a kerekólak, dinnyeskunyhók és pásztoréptmények irányába. Kiderült, hogy még mindig jelen van ez a velünk született őstudás, amit aztán elfelejtet az iskola, a megszerzett tudás. Ott vannak például az ősi kapuformák: a napkapu a Titicaca-tónál, a Stonehenge, az ókori diadalkapuk... És akkor a magyar paraszt csinál magának az orosházi határban egy robosztus galambdúcot, ami szinte uralkodik a tájon. Ennek a párját megtaláltam Jakutföldön is. Bebizonyosodott, az ember ott is tudja ugyanazt, vagy ott is ugyanazt tudja. Miért lenne merész állítás: a hazaiak is, valahol, a tudatunk legmélyén, szintén kultikus építmények?

– *Hol a „kezdőpont”?*

– Valóságos eredetkutatás, hogy a semmi-ből hogyan lesz valami, s hol kezdődik a kultúra. Ez a gondolkodásmód, az építészetre vetítve, visszavitt addig, amíg az ember kijelöl magának egy helyet a térben. A pásztor tavasszal, a kihajtáskor először is leverí a dörgölődőfát, ahová mindig visszajár a jószág, pedig a nagy semmiben bárhol éjszakázhatna, hiszen sokféle még karám sincs. Lám, örökségünk az ázsiai nomád állattartás.

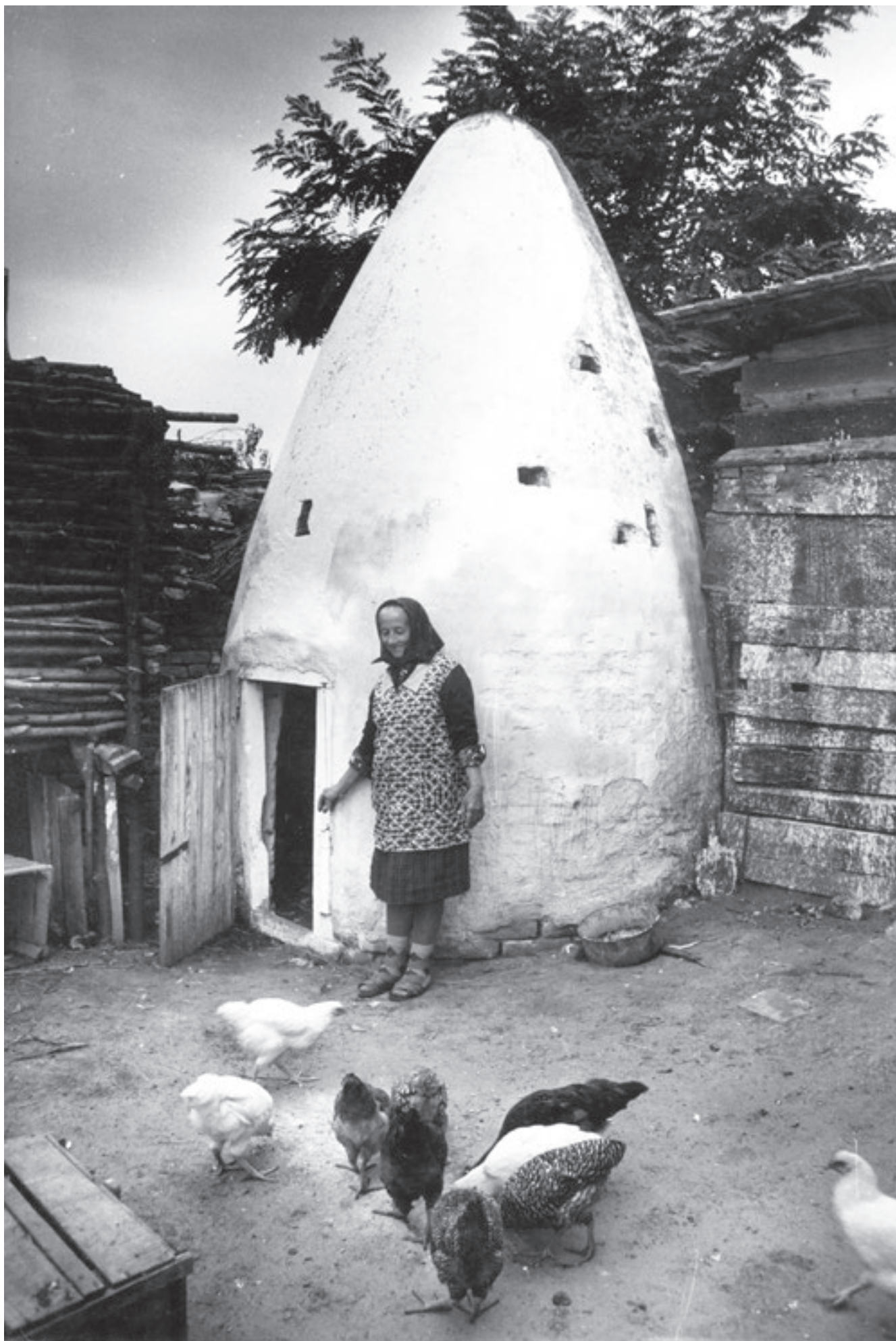
– *Sok időt töltött pásztorokkal és halászokkal, az ősmesterségek művelőivel...*

– Az ösfoglalkozás fogalmát Herman Ottó jól kitalálta. Ezek a táplálék megszerzésének legrégebbi módjai. Ez máris néprajz. A halászat nap mint nap fehérjedús táplálékhoz juttatta a közösséget. A másik – mert a vadászat kimenetele mindig kétséges – az állattartás volt. Egy maszék – saját szavukkal „magatartí” – juhásznak, ha van négyszáz birkája, az azt jelenti, hogy óriási hústartalékokat tudhat magáénak. Ez így volt már a legrégebbi korokban is. Aztán, mert ruházat, hajlék és eszközök is kellenek, kinőnek a mesterségek. S mert az ember volt az első olyan lény, aki megilletődött, ha elpusztult egy társa, legalább egy lapos követ rá tett. Ez az a többlet, amiből a hitvilág is kialakult, ez teszi emberré az embert. Féltünk a szellemektől, énekelünk, táncoltunk... A természetközeli életet élő ember, a halász, a pásztor és a szántóvető még minden éjszaka megélhette a tágas égbolt csodáját. Elementáris vizuális élményük volt, s ezt a kozmikus érzést mi, a városi házaink között, a fényszennyezett világban már nem kapjuk meg.

A fogyasztó ember valami egészen más. A néprajzot hozzákapcsolni?! Most próbálják átmenteni a kulturális antropológiába a kutyasétáltatási szokások elemzését, sőt, az egyik egyetemen dolgozat született a régi számítógépek gyűjtőjének néprajzából. A falfirkákból is ledoktorálhat valaki...

– *Az ösfoglalkozások, mostanában éppen a halászat, mintha vesztésre állnának...*

– Hosszú évekig dolgoztam a *Kece, mil-ling, marásza. Hagyományos halászat természetes vizeinken [2001]* könyvemem is. Meny-nyi tisztalelkű emberrel ismerkedtem meg! A halászat és a horgászat kapcsán továbbra is egymásmellettségben kellett volna gondolkodni. Nem jó, hogy kielezték az ellentéteket. A halászat ellenesség a szavak szintjén kezdődött. Elkezdtek „kereskedelmi halászatként” emlegetni. Eszerint van kereskedelmi fogorvos és kereskedelmi énektanár vagy hangszerkészítő? Mindenki kereskedelmi, aki abból él meg? Aztán jött az „ipari halászat” kifejezés. Ipari? Pont a hagyományos halászat? Épp ezek a magányos vízen-

Tyúkól a bajai szőlőkben (1978) – fotó: Kunkovács László

Megelevenedik az ősi hitvilág: ló szarvakkal és a medve bőrét magára öltő varázsló (Dél-Kazakisztán, 1995) – fotó: Kunkovács László

Kutya a gazdához, macska a házhoz... (Újtkos, 1981) – fotó: Kunkovács László

Juhász kampók (Hajdúböszörmény, 1981) – fotó: Kunkovács László

járók, akik szinte semmit nem használtak a gyáripari termékekből? Minden szerszámukat, még a ladikot is maguk készítették.

A pásztorok és a halászok olyan ősfoglalkozásokat üznek, melyekre szükség van, mióta ember az ember. Szántóföldi művelésre alkalmatlan területeink legelőnek valók. Vizeink halakat nevelnek. Lassan kiderül, hogy a halászok öröklött ökológiai tudása micsoda szabályozója volt a természet egyensúlyának!

– *Félek tőle, hogy ezen mi nem tudunk változtatni, ahogyan a vizuális kultúra alulértékeltetésén sem.*

– Miért ne tudnánk? Egyebet se csináltam egész életemben! A fotózás alapját képező optikai jelenség, a camera obscura, már Leonardot is foglalkoztatta. Fényképezésnek csak attól számíthatjuk, ha a kép rögzíthető. Ennek találmánya Franciaországban született meg, közel száznyolcvan esztendője. De a művészettörténet még mindig nem tud vele mit kezdeni.

Susan Sontag fényképezésről írott könyve a valóság megkettőzéséről beszél. Ez első menetben egy technikai művelet, amelynek segítségével leképezük a világot. Ebből jött a mozgókép. Csatlakozott hozzá a hangzó világ rögzítése, majd megszületett a tér rögzítésének lehetősége is. Ezekkel most végig-

pásztázzák az érzékelhető világot, s ismereteink mind nagyobb hányadát általuk szerezzük meg. Sokan nem is értik, miről szól a vizuális antropológia. Várnom kellett volna még kétszáz évet, hogy ebbe belefogjak?

A folyóiratok szerkesztői szívesen hozzák le írásaimat és képeimet, de a többség inkább a mondatfűzési képességemet értékeli, és nem a lényegét. Mintha az irodalmárok nem tudnának arról, hogy van egy látható világ, ami jelentőséggel bír.

Én már nem a magam érdekében emelem fel a szavam, hanem, mert fontos lenne, hogy ezek a dolgok a helyükre kerüljenek. Így viszont nem lehet besorakozódnunk, mivel az intézmények szakágakat testesítenek meg, és az én mesterségem – legalábbis így, egyben – nincs közöttük.

Az sincs a köztudatban, hogy a magyar fotográfia – mert tehetséges, eredeti észjárású nép vagyunk – mindig megugrotta a világszínvonalat. Mi több, a két világháború között példa volt az úgynevezett „magyar stílus” – az ellenfény bravúros alkalmazása, a természethez és a népelethez való fordulás. Gondoljunk Balogh Rudolfra, Vadas Ernőre, Szöllősy Kálmánra, Dulovits Jenőre! Természetfotósaink ma világsztárok, csak éppen itthon nem tudják a nevüket.

Az, hogy hogyan kell egy lovat befogni, legalább olyan fontos, mint egy népdal. A népművészet és a népi élet prózai tartományai a szememben egyenrangúak. Az 1930-as években is volt egy úri réteg, amelyik vonzódott a népművészethez, s igyekezett – lehetőleg ingyen – a falvakból elhozni, ha talált valami szépet. A jámbor emberek oda is adták, s ezek az urak – gondos fertőtlenítés után – ki is rakták a lakásukban. Talán még néprajzi gyűjtőnek is nevezték magukat. Álljon meg a menet! Ezek az emberek, akik a népdalokat is szerették, és megtapasztalták a lebbenő szoknyákat, nem tudtak, nem akartak tudni semmit arról, hogy a parasztnak miként élnek-gürögnek a hétköznapi életükben. Nem is érdekelték őket. Önvizsgálatot kellene végeznünk, nehogy ez a magartás újratemelődjék. Megtapasztaltam, a népművészet rajongói közül sokan egyáltalán nem kíváncsiak az egésznek a mögöttesére. Ettől szomorú vagyok.

Én még találkoztam a népi kultúra, a falusi lét bomlatlan teljességével, a mindenhez értő parasztemberekkel. Ezt a tartományt és vele együtt az onnan sugárzó, harmóniát adó mindenségképet morzsánként, és mind több fáradtságos terepmunkával még ma is lehet gyűjteni. Persze, akik életükben nem húztak gumicsizmát, nem caplattak a sáros dűlőutakon, azt hirdetik, hogy a gyűjtés kora véget ért, térjünk át a fogyasztói ember-típus lelki világának boncolgatására. Szí-

vem-lelkeim a klasszikus tartományé, és példaképeim a nagy horizontú emberek.

– *Mintha Ön kilógna a mai struktúrákból...*

– Én lógok ki? Fáj, hogy a szaktudomány nagyjai közül sokan, akiket nagyon tisztelték, nem akarnak megérteni. A Magyar Művészeti Akadémiának, a Film- és Fotóművészeti Tagozatnak 2010 óta tagja vagyok. A Népművészet-Néprajz Tagozatnál, Erdélyi Zsuzsa néni vezetése idején volt egy szemérmes próbálkozásom, hogy átkerülhessek ebbe a társaságba. Sajnos, Zsuzsa néni is értette a kérésemet, nem tudta belátni, hogy a fotónak köze lehet a tudományossághoz, pedig minden témám ide vezet. Zsuzsa néni azt mondta: „Laci, csak maradjon ott, a fotó az fotó.” Akkor úgy hirtelen nem tudtam mást, azt válaszoltam: „Zsuzsa néni, tudja mi a fotó? Fokozott odafigyelés a világra.”

Az idén, fél évszázad tagság után a Magyar Néprajzi Társaság közgyűlésén megkaptam a tiszteleti tag titlust. Megilletődve vettem át, hiszen nagyon nagy nevek sorjájának itt, Erdélyi Zsuzsanna is.

– *Azért, nem feltétlenül a nagyhíreik között, csak akadnak tanítómesterei...*

– Sárosi Bálinttal például azért is szimpatizálok, mert ő azok közé tartozik, akik ismerik a néprajz élet felőli oldalát is. Aztán ott van Szűcs Sándor, a bihari remete. Ő, mert magára hagyták, idős korában, elkese-redettségében az udvar hátuljába hordta és elégette a kéziratait. Néha én is vagyok úgy, hogy meg tudom őt érteni. Ízes anyanyelvén írt, s általa a szülővidékem népi nyelvvel találkozom. Az utóbbi időben mint-ha kezdene támadni egy Szűcs Sándor-kultusz. Lükő Gábor azért volt félreszorítva, mert ő egyben-látó ember. Amikor megjelent *A magyar lélek formái*, kimondta, hogy a többiek csak résztémákat látnak és vizsgálhatnak. Az akkori tudományosság lehúzhatta volna a könyvet, de nem tehetette, mert a fiatal ember meglepően felkészült volt. Inkább agyonhallgatták a művét. Tömörkény István a dél-alföldi népelet tudós szintű ismerője – szépíróként. A déványai múzeum ma már Bereczki Imréről van elnevezve. Róla azt gondolták, magának való, bogaras ember, és sokan nem hitték el, hogy lehet egyetemi diplomája. Bennem, ha valakiben tudás van, felébred a tisztelet. Összebarátkoztunk. Tudása lenyűgözött. Egyszer eljött az öreg egy vándorgyűlésre, nyakkendő nélkül, parasztkalapban. Rajtam kívül alig szólaltak hozzá. Tessék megnézni a múzeum vitrinjében kiállított egyetemi indexét! Tanárai között ott voltak a néprajz óriásai, s a bejegyzéseik: jeles – jeles – jeles. Ilyenkor szokták dűnyögni, hogy nem tudunk bánni az értékeinkkel.

Grozdits Károly

folkMAGazin

LELŐHELYEK

TÁNCHÁZ ALAPÍTVÁNY
FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG

1011 Budapest,
Szilágyi Dezső tér 6. I. em.
Tel.: (1)-214-3521

Interneten megrendelhető a
www.folkmagazin.hu oldalon

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA
1137 Budapest, Katona József u. 21.
Tel.: (1)-239-1199

ÍRÓK BOLTJA
1061 Budapest, Andrássy út 45.
Tel.: (1)-322-1645

KALÁKA ZENEBOLT
Bp., V. ker., Deák Ferenc tér 4.
Tel.: (1)-267-5331

A FOLK
1074 Budapest, Dohány u. 84.
Tel.: (1)-351-3341

MESTERPORTA
1011 Budapest, Corvin tér 7.
Tel.: (70)-244-8432

Bognár József emlékére

„Mindig csodálattal néztem azokat az embereket, akik olyat hoznak létre, ami maradandó. Nem fog rajtuk az idő vasfoga, tartalmuk nem kopik, nem porosodik el. Ha az illető tehetsége több területre is kiterjed, kiváltképpen különleges alkotóval állunk szemben.

Nos, ilyen ember volt Bognár József. 1970 óta élt Pécsen, s azóta minden a városhoz kötötte. Sok éve ismertem, de gazdag életművének csak távoli tisztelője voltam. Hetek, sőt, hónapok óta toltuk-halasztottuk a találkozást. Félretettem neki egy példányt a Néptáncmozaik című könyvből (hiszen érdekelt volna, mi a véleménye). Azt mondta, nagyon örül neki, ő is ad egyet cserébe a saját, Szabálytalan profil című kötetéből.

Nem tudtam, hogy a be nem következett találkozást sürgetni kellett volna, és mielőbb le kellett volna ülnünk egy jó kis beszélgetésre. A könyv itt maradt dedikálás nélkül, helyette megőrzöm emlékeimben a sok-sok színpadi élményt, főleg a Mecsek Táncgyűttesnek készített zseniális koreográfiákat, amelyek finom, remek humorról, átlag feletti műveltségről, tárgyi tudásról tanúskodtak.

Csendes, nagyszerű alkotó volt, a ma népszerű önreklám és magamutogatás nagyon távol állt tőle. Dolgozhattam vele (sajnos csak két alkalommal), mint igényes grafikussal. Jó ízlésű ember lévén, sohasem kellett instruálni a munkáját, képekből és szövegből egységes, gyönyörű, letisztult arculatú plakátokat, szóróanyagokat, könyveket és sok más tervezett. Vizuális téren végzett munkássága méltatlanul kevésbé ismert, ezt igyekezett pótolni a már említett Szabálytalan profil című kötetel.

Bőséges és értékes életműve összegzésének sajnos már nélküle kell megtörténnie. Ki tudja, mennyi jópofa vagy megkapó történetet, élményt vitt a sírba, mennyi kitűnő koreográfia, csodálatos kötet vagy más vizuális remekmű nem készül már el. Eltávozott, pontosan olyan csendesen, ahogyan élt. Művei miatt egyénisége nem merül feledésbe, ezeket az alkotásokat a fiatal nemzedékeknek is meg kell ismereniük. Ez azonban már a hálás-hálátlan utókor feladata lesz.

Gerner András újságíró

*

Nekünk baranyásoknak „csak” a Bognárjózsi... Valahogy az az érzésem most, hogy már nincs közöttünk, hogy mindig a háttérbe vonult. Szerényen, csendesen és rettentő nagy tehetséggel, sokoldalúsággal. Ha kellett, zongorázott a Baranya próbái előtti bemelegítéseken, ha kellett, szólót táncolt, ha kellett, beugrott a zenekarba zenélni.

Táncolt „egyszerű” táncosként, készített plakátokat, komplett előadásokat, megszerette,

1951–2016

magáévá tette ezt a mi nemzetiségi világunkat is, de mindvégig csendben, alázattal, már-már magányosan. A tehetsége folyamatosan a felszínre tört és megmutatkozott. Ha megakadtunk a munkában, ha ötlet kellett, ha segítség kellett, tudtuk, hogy hozzá bátran fordulhatunk.

A bulikban, multságokban szinte észrevétlen volt, mégis kellett a jelenléte... Ez valami megmagyarázhatatlan! És az is, ahogy elment...

Józsi! Ha kell, ugye hívhatunk? Isten veled, Te örök Baranyás!

Csányi Csaba

*

Majdnem két évtizedet töltöttünk szoros kapcsolatban, játszott, táncolt, tervezett, szerkesztett produkcióimban. Csodáltam hallatlan akaraterejét, precízességét, empátiáját, kreativitását, hihetetlen nyugalmit és kedves – soha nem tolakodó – kíváncsiságát. Most, hogy meghalt „nincsen szavam a holdvilágos égre”. Weöres Sándort tudom idézni:

„Az emberalkatban rejlő őstudás lényegileg mindenkiben azonos, érvénye teljes.

Az őstudás az egyetlen alkalmas alap; ami rajta alapszik, ronthatatlan, ami elgondoláson alapszik, szétmálló. Az őstudás végtelenül egyszerű, olyannyira, hogy szavakba nem is foglalható.

Megegyezik vele minden, ami szükséges, nyugodt, szilárd; ellentétben van vele minden, ami csábító, izgága, hemzseggő.

Tíz hadsereg, száz pénzes láda, ezer okirat végettje elpusztul; amit az őstudás birtokosai minden segítség nélkül létrehozhatnak, megmarad.

Aki a lényében rejlő őstudást önmaga számára meghódította, mindent elért, ami emberileg elérhető; az élet és halál csak felületesen sebez-

heti, lényegében sérthetetlen és teljes.” (A teljesség felé)

Ilyen volt Bognár Joe.

Bagossy László

*

A NAGY „B”

Alkotótársak voltunk, aztán barátok lettünk. Valamikor az idők mélyén, a Dunaiúvárosi Vasas és a Közép-Európa Táncszínház hőskorában... Janek-Szögi-Bognár-Énekes, azaz Janghy B. Zita. Ő volt a név közepén a ritmust elegánsan és titkokat sejtetően megtörő nagy „B”. Ő volt „apa”. Így hívtuk viccesen, hiszen ő volt közöttünk a legidősebb. „Apa itt van már?”, „Apának tetszeni fog?” – kérdegettük egymástól összekacsintva.

És „B” megjött..., aztán ha kellett, rendet rakott közöttünk egyetlen, végtelenül kulturált halk mondattal, mint bölcs apa a szellelbeült kölykei között. És a legnagyobb, vérre menő viták végén is ott volt a poén, a nevetés. Mit nevetés! Féktelen, el- és felszabadult, önmagunkra ismerő, könnyfakasztó röhögés!

A nyolcvanas évek végén gyakran aludtam náluk, akkor még a Meszesen. Jó volt. Vártam ezeket az estéket, evés-ivás-nevetés... És tervek, poénok számolatlanul. De mégsem úgy, mint máskor. A személyes környezetében óhatatlanul is hozzá idomult az ember. Nem úgy ittam, nem úgy ettem... Muszáj volt szolidabbnak, figyelmesebbnek, kulturáltabbnak lenni. Már régóta tudom, alkotói mesterkurzus volt – próbaterem nélkül.

Janek korán itthagyt minket, de nélküle még éltünk-léteztünk valahogy.

Együtt már régóta nem dolgoztunk, és most itt a vége... A mi szeretett Janghy B. Zitaságunk múlt el visszavonhatatlanul. Örökre.

Szomorú vagyok, riadt és tehetetlen.

Itt tartunk hát...

Bognár Jóska! Én is nagyon szerettelek!

Énekes István (Zita)

*

A SZOMSZÉD JÓZSI

A kétezres évek elején költöztünk egymás mellé, pontosabban mi költöztünk Klári és Józsi mellé, amit alapvetően nekik köszönhetünk. Házépítés előtt álltak, ahogy mi is. A sors úgy hozta, hogy két egymás melletti telket vásároltunk meg, nem is mindennapi módon. Így lettünk szomszédok.

Pécsi egyetemista voltam, és – sok egyéb mellett – táncoltam a Mecsek Táncgyűttesben. A szomszédban pedig ott lakott Klári és Józsi. Gyakran összejártak édesapáimmal. Józsi mindig figyelmes volt, segítőkész, csendes, néha szinte visszahúzódonak tűnt, aztán olyan poént mondott, hogy majd' leestünk a székről. A faszenes grill művészeként olyan tarját ké-

MUCSI ZOLTÁN, BOGNÁR JÓZSEF FEJÉVEL

Bognár József és Janek József „Az egér tragédiája” c. koreográfiája
Közép-Európa Táncszínház, 1991. március 21., „Zsiványok meséje” est – Thália Színház
Fotó: Kanyó Béla

szített vendégeinek, amivel a végén már meg sem próbáltunk lépést tartani, és mindig hártotta a lelkes elismerést.

Utólag visszagondolva, megtisztelő az a csendes, kedves érdeklődés, amivel a dolgaimat követte: milyen volt a nyári „mecsekés” utazás, mi volt az épp aktuális erdélyi kirándulás apropója, milyen legújabb Rejtőt szereztem.

Az alkotó ember tehetsége hétköznapjainak legegyszerűbb pillanataiban is megmutatkozott, de olyan magától értetődő módon, ami fel sem tűnik mások számára. Végignéztük, ahogy végtelen kitartással varázsolt pazar kertet az építkezés utáni feldúlt ugarból. Józsi csak ment, végtelen kitartással ment nagyapám öreg rotakapája után a szemerkélő esőben, sárga esőkabátjában, és csodát tett. Végül olyan kert született, ahol minden egymásra rakott kő különös értelmet nyert, és alkotássá nemesedett.

A dunaiúvárosi Vasas Táncegyüttes műsort adott Pécsen. Az előadáson összefutottunk kedves szomszédainkkal. Fény derült rá, hogy ő ugyanaz a Bognár József, aki a látott koreográfiák alkotója. Végtelen szerénységét példázza, hogy ez még felesége, Klári számára is újdonság volt. Azt tudtuk, hogy Józsi grafikus és igen kifinomult ízlésről tanúskodó otthonukban majdnem minden képzőművészeti alkotás a saját keze munkája, de valahogy a tánc sosem volt téma.

Új kamara-szám készült a Mecsek számára, mentünk a próbára, vártuk a koreográfust. Józsi jött be az ajtón. Általam addig nem ismert fajtájú alkotó munka vette kezdetét: csendes,

kötetlen hangulat, egyenrangú felek vagyunk, képről, képre haladunk, ő elmondja, mit is szeretne látni, mi meg próbálkozunk, milyen tánclépéssel tudnánk ezt megoldani. Végül elkészült a Tóték tánca. Nagy siker volt Zalaegerszezen, ösztönzött mindenkit, hogy a következő fesztiválra is készüljünk. Jött a Szorító. Próba után Józsi természetesen hazavitt

BOGNÁR JÓZSEF MINT HÉTRŐFŐS

„Hétrőfősök Világtalálkozója” – 2000 januárjában tartottuk meg a „Túl a 200-on” című előadást a Petőfi Csarnokban, amely a Közép-Európa Táncszínház tízéves jubileumi sorozatának zárása volt. Ekkor a „Mesenincs királyfi” korszakos előadásunkban, amely több mint kétszáz előadást élt meg, mindenki felléphetett, aki valaha is szerepelt benne. Erre az eseményre Bognár József nem tudott eljönni, de küldött egy üdvözlőlapot...

bennünket autóval, hiszen ősz volt már, eső, hideg, sötét. Ikerestvéremmel való hasonlóságunkat kihasználva mi lettünk a ring közönség felé néző két sarka, Ildi a „ketteske”, én a „piros sarok”. Szerettük táncolni.

2011. Megjelent a Szabálytalan profil. Csak most döbbenek rá, hogy Józsin nőttünk fel. Az ő plakátjait néztük a Színház előtt a pécsi sétáló utcán, hogy zömében ő tervezte pécsi kiadású egyetemi tankönyveim borítóját. (Persze csak véletlenül szölte el magát.)

Pécs Bognár Józsi nélkül nem lenne ugyanaz a Pécs, ezt biztos állíthatom!

Már jó ideje nem lakom a szülői házban, az utóbbi időben ritkábban találkoztunk. A közösen tartott családi ünnepeken kívül havonta összefutottunk a kapuban, mosolyogva üdvözöltük egymást, fiatalos, lendületes, energikus, hanyagul elegáns volt, mint mindig. Nem gondoltam volna, hogy búcsúznak. Édesapám csütörtök reggel hívott fel a szomorú hírrel. De hisz ez lehetetlen...

2016. október 14-én, igazi pécsi napsütéses őszi délutánon – amilyen csak nekünk adatik itt, a mediterrán hangulatok városában – kísértük utolsó útjára. A „baranyás” zenész barátok, társak muzsikáltak a bunyevóac stari rokokot, majd a sírnál az Accelerando macedón dallamaival vettünk végső búcsút Bognár Józsitól.

Kurucz Réka

*

BOGNÁR JÓZSI – „MECSEKES” SZEMMEL

„Józsi bácsi” – egy évvel volt fiatalabb, mint édesapám – új korszak beköszöntét hozta el jö-

magam és kollégáim, táncostársaim pályafutásában. Ugyan legtöbbünk életét az autentikus folklórhoz való állandó közeledés határozta meg (mely – bízom benne – még ma is tart), 2002, a Tóték tánca színpadra állítása után a kifejező táncos mesélés játékoságának élménye elvarázsolt minket kétévenként, „Zalára” készülve, s a kreatív alkotómunka érzésének megtapasztalásával gyarapított valamennyiünket, akik a Mecsek Táncgyűttes tagjaként a közös darabok létrehozásának részesei lehettünk. Józsi hatvanadik születésnapjára készített, Szabálytalan profil című könyvében így ír erről a műhelymunkáról – s ennél jobban más nem foglalhatná össze az alkotási folyamat lényegét:

„Mikor a tánc készül, én csak a vázát mesélem el, esetleg néhány kulcspoént megjelölök, de a próbafolyamatban minden táncos aktív segítségére számítok. Ugyanis a konkrét tánc lépéseket én sosem tanítom be, egyrészt, mert azt ők úgyis jobban csinálják, másrészt nekem még a fejemben sincs annyi figura, mint nekik a lábukban. De ha azt kérem, hogy – mondjuk – mars vagy rida vagy hátravágós vagy egy

ilyen izé, akkor mindenki tudja, hogy miről beszélek. [...] Nagy örömmre szolgál, ahogy a próbákon látom feléledni valakinek a kreativitását, jönnek sorban az ötletek, a táncbéli poénok gyakran nem is az én fejemből pattannak ki. Nekem csak az események mederben tartása a dolgom. Az alkotás folyamata ily módon nem csak nekem élmény, ráadásul a kész művet minden szereplő a sajátjának érzi.”

Utolsó darabját – Kockázatok és mellékhatások –, amelyet a Mecseknek készített, már teljesen szűz tekintettel láthattam „Zalán”, 2014-ben. Frenetikus élmény volt egy újabb lényeglátó, táncos szociográfiával szembesülni, amelynek karikatürisztikus eszközei a magyar néptáncmozgalom ikon-számba menő jelenségei voltak: a kanásztáncból a kalocsai marson és a méhkeréki tapsoson át a cigánybotolóiig. Az embertípusok, karakterek ábrázolását a táncból meglehetősen távol álló tárgyak (strandpapucs, gipsz, kacska...) organikus alkalmazása tette abszurdá, ahogyan ezt már más Bognár-koreográfiákban is tapasztalhattuk.

„Józsi bácsi” a legújabb időkben sem adta fel a humorba vetett hitét. Bár a kortárs művészet-

ben a mérleg a súlyos emberi problémák feszegetése felé billent, s a „tréfa” talán a háttérbe szorult, Bognár mégis meg-megtalálta a módját, hogy odacsempéssze a groteszk humort a fesztiválszínpadra – egyedi érzékenységgel, mindannyiunk örömére.

Ezt a látásmódot, a világhoz való effajta hozzáállást tanulnunk kell. Ha Józsihoz hasonló koreográfiaikat nem is készítünk, a túlélésben mindenképpen segít!

Molnár Péter, egykori „mecsekés”

*

A Józsiról igazi, nagy, anekdotisztikus történetek nem jutnak eszembe. Jó humorú, visszafogott, igazi „baranyás” barátként él bennem. Rá mindig, mindenben lehetett számítani, róla igazán elmondható, hogy volt mire szerénynek lennie.

Kiváló volt táncosnak, zenésznek, karikatüristának, koreográfusnak és nem utolsósorban: embernek.

A legmeghatározóbb élményem és egyben Józsi első sikere természetesen a Don Quijote című koreográfia volt. Emlékszem, ahogy előjött a legújabb ötletével, és arra is, hogyan kísérle-

teztünk a legjobb megoldásokon. Azt, hogy milyen fogadtatása lesz a darabnak „Zalán”, nem tudhattuk. Józsi tökéletes Don Quijote volt, én a hű szolga. A fesztiválra összeállt a dolog és a siker frenetikus volt. Ilyet még nem látott és nem is láthatott a néptáncos közönség és a szakma. Emlékszem, ahogy Novák Tata rohan a Józsihoz és öleli, csókolja. Én is hirtelen népszerű lettem, ujjal mutogattak rám az utcán: „Ott a Sancho!”. Fantasztikus érzés volt. A grafikus, táncos és koreográfusi tevékenységéről sokan, sok mindent ismernek. Én most Bognár Józsinak a zenészi énjét szeretném megmutatni. Azzal kezdem, hogy amilyen hangszert a kezébe vett, azt meg is tudta szólaltatni, és kis gyakorlás után olyan természetességgel játszott rajta, mintha az lenne az ő igazi hangszere. A bemelegítésnél ő volt a korrepetitor a zongoránál. Ha kellett, beállt a zenekarba bőgőzni, brácsázni. A farsangi táncházban bendzsózott, a macedón táncokban kiválóan tapanzott. Amikor a Tóni (Vidákovics Antal) szerkesztett műsorokat készített, gyorsan megtanult tilinkózni, dorombon játszani. A kreativitására jellemző, hogy a tilinkót is ő készítette. Egyébként műanyag csőből készült a hangszer, faerezetű tapétával. A Don Quijote zenéjét is ő állította össze Bihari Trombitás verbunkjából, egy „kis” dünnnyögésből és saját maga játszotta dorombzenéből.

Végezetül az Öreg verbunk című koreográfiájának a születését szeretném leírni. Adott volt egy hegedűs – jómagam – és négy kiöregedett, „iszapszemű” táncos. Mindegyikük a padon ülve, néha felállva járta a saját figuráját, mikor is megjelent a NŐ.

Az alapötlet egyszerű, sok motívum sem volt a táncban, a vége mégis nagy röhögés és nagy siker lett.

Az egész abból indult ki, hogy: „Józsi, kéne a 45 évesre valamit csinálni!”. És ő, ahogy ebből az úgynevezett kis témából tudott nagyot alkotni, tudott mindenből, amihez csak hozzáfogott. Kellő ízléssel, mértékkel, jó jellemábrázoló képességgel, mindig jól megválasztva a partnereket.

Mészáros András (Sancho)

*

Azt kérték, írjak valami személyeset. Ez a két levélváltás szerintem sok mindent elárul a kapcsolatunkról. Az évszámok nem fontosak. (Szögi Csaba)

Szia Csaba!

Most jöttünk Zalából, a srácok mégis rábeszéltek egy koreográfiára. Viszont Téged nagyon hiányoltunk! A zsűri nem nagyon konyított a táncszínház műfajához. Énekest se láttuk, mi van veletek? Egyébként hatalmas fesztivál volt, kb. 30 együttes kb. 50 produkcióval. Összességében jó buli volt. Én már letettem arról, hogy nyerjek (a kortárs helyben-vonaglás

MIHÁLYI JÓZSEF

A Közép-Európa Táncszínház első bemutatója
Bognár József: Tudat alatti táncok c. koreográfiája
1989. március 29. „Egy kiáltás képei” est – Józsefvárosi Színház
Fotó: Karajos József

már nem az én világom), de a Mecsek kapott egy vívódíjat.

Remélem, egészségesek vagytok, mindenkit barátsággal üdvözlök:

Bognár

Szia!

Örülök, hogy rábeszéltek a koreografálásra. Ebben a vívódíjban is ott van a kezed munkája és ne add fel, csak azért mert „nem tudsz” helyben-vonaglást koreografálni! :) Öllek barátsággal:

Öllek barátsággal:

Csaba

Szia Csaba!

Képzeld, az történt velem, hogy könyvet írok. Az apropót az adja, hogy ősszel sajnos 60 éves leszek. A könyvben táncos-koreográfus-grafikus létem említésre méltó mozzanatait igyekszem rögzíteni, sok képpel, kevés szöveggel. Természetesen a Janghy B. Zitás korszak is benne lesz, meg a te logóid, plakátjaid is. Nagyjából már összeállt, most még adatokat pontosítok.

Én jól vagyok, sok a meló, rövid a szabadidő.

Baráti üdvözléssel:

Bognár

Szia!

Irigykedve lapozgatom „Szabálytalan profil” c. könyvedet. Meleg és egyben szívfacsaró oldalak, amiken nem csak Te, hanem én is ott vagyok és pláne mi, Janghy B. Zitáké, és csak jönnek, jönnek és jönnek az emlékek. Elképesztő, mennyi ponton kötődünk: Dunaújváros, majd a KET, aztán a Bartók Táncszínház, pla-

kátok, logók, amiből négyhez is közöm van és...

Nagyon, nagyon kérem az elnézsedet, hogy eddig nem mondtam: megtisztelő, hogy részes lehetek annak, amit úgy hívnak, Bognár József „életmű”, ha csak egy kis időre is, egy kis levegővel is. Gratulálok a könyvhöz, a fantasztikusan gazdag eddigi pályádhoz és kívánom, hogy sokáig legyél még ilyen színes bolond! :) Öllek barátsággal:

Csaba

ui.

Egy apró javítás a könyvhöz: az első találkozásunk Budapesten, az Arany János Színházban volt és Eck csodálatos mandarinját táncoltad. Ez volt az az előadás, amelyiken nem tört szét az a nagy üvegfal..., de lehet, hogy ezt is csak álmodtam, mint az egészet! :)

Janghy B. Zita a Janek József – Szögi Csaba – Bognár József – Énekes Z. István alkotó négyes közös művészneve volt. Bognár volt közöttünk a legidősebb, háta mögött mégis azt mondtuk, hogy „a gyerekek előtt ne veszekedjünk, ne beszéljünk csúnyán”, mert az ő gyermeki lelke nehezen viselte. Megfontoltan, mérnöki precizitással dolgozott, nála nagyobb türelmű, állandóan játszó, kreatív gyerek-felnőttet keveset ismertem.

Az alkotó négyesből már csak ketten élünk. Énekes mondta a minap: félemler lettünk.

Igen, egy darabig így, aztán majd egyszer újra összeállunk.

Viszontlátásra, B.!

Ölelnélek...

ghy

A hagyomány modelljei

Írta: Nagy Olga

A hagyomány alakulása szempontjából tán nem is az a fontos, hogy milyen mértékű a város általi „kirekesztettség”, mint inkább az, hogyan alakul magának a paraszti közösségnek az önkirekesztettség-érzete. Mert éppen ez utóbbi az, ami a legerőteljesebben konzerválja a hagyományokat. Az a közösség, amely a városban nem követendő modellt, hanem ellenséges és idegen erőt lát, olyat, amitől óvakodni kell, mint a járványos betegségtől, a hagyományát a legerőteljesebben őrzi meg.

Kezdjük talán azokkal a modellekkel, amelyek a hagyományörzést illusztrálják, méghozzá – viszonylagosan – szélsőséges formájában. Két ilyen modellt szeretnék – ha csak vázlatosan is – bemutatni: a széki és a kalotaszegi modellt. Bennük az a közös, hogy mindkettő – sokkal inkább, mint más közösségek – erőteljesen őrzi hagyománynak bizonyos értékeit: viseletét, zenéjét, szokásait és így tovább. Sőt a többi közösség között szinte kivételnek számít a hagyomány ilyen gazdag és erőteljes vállalása. (Van olyan közösség, ahol csak a népművészet és a tánc, van, ahol, csak az előbbi maradt fenn, van, ahol csak a szokások és így tovább.)

Ezek erőteljes őrzésének azonban éppúgy vannak közös vonásai, miként különböző sajátosságai, tényezői, illetve indítékai.

A SZÉKI MODELL

Szék már Mátyás király idejében sóbányáiból élt, később azonban, más utak és sóbányák megnyitása után ez a foglalkozás mindinkább háttérbe szorult, végül pedig a bányákat „bedöngölték”, illetve a valamikor szabad királyi város a lakosságot rákényszerítette arra, hogy teljesen a földművelést tegye megélhetése alapjául. A meglehetősen kevés és gyenge minőségű föld nehéz megélhetést nyújtott a közösségnek, ezért a székiek nem tartották kívánatosnak újabb lakosok be-

költözését, a föld megosztásának pedig úgy akarták elejét venni, hogy szigorúan csak a helybeliek házasodtak össze. Kialakult egy zárt, endogám társadalom, amely a zártságot odáig vitte, hogy a „város” három nagy része: a Felszeg, Forrószeg, Csipkeszeg is úgy rendezkedett be, mint három külön faluközösség, külön földdel, külön tánccal, szigorúan zárt külön közösségekben, amelyek közt a keveredés, házasság vagy átköltözés egyik szegből – vagy ahogyan később nevezték, utcából – a másikba szinte kizárt, de legalábbis igen ritka volt.

A közösség zárttá válását jól szemlélteti az a jelenség, hogy a családnevek jó része: Szegedi, Tasnódi, Sallai, Székely, Ungvári, Budai stb. arra utal, hogy a sóbányászok az ország legkülönbözőbb vidékeiről származtak Székre, ezek a nevek több évszázad múlva is ugyanazok, viszont új nevek alig akadnak a faluban, és ezek viselőit jövevénynek tekintik a székiek. És mivel a családnevek száma meglehetősen kevés, nagyszámú azonos nevű család él az ötezer lakosú Szék város nagyközségben, akiket aztán színes és jóízű ragadványnevekkel különböztetnek meg egymástól, és ezeknek a ragadványneveknek többé-kevésbé az eredetét is számon tartják.

Tekintve, hogy a város hirtelen veszítette el megélhetési forrását – szinte egy időben (1850 táján) döngölték be a sóbányákat és vezették el az országutat másfelé – azok, akiknek nem volt földbirtokuk, úgyszólván agrárproletárokká lettek. Kialakult egy hatalmas szegény réteg, amely kénytelen volt megélhetés után nézni. Így egy részük kereskedésből élt, Kolozsvárra szállították a tojást, a veteménymagokat stb., a lányok is leginkább Kolozsvárra szegődtek el házciselédnek, szobalánynak úri házakhoz, vagy a Hóstátban kertészettel foglalkozó földrészekhez mezőgazdasági munkára. Úgyszintén a legények, sőt a fiatalabb házas szegényemberek is itt találtak megélhetést, mivel itt elég jól fizették a kemény munkához szokott székieket. Csak mellékesen jegyzem meg itt, hogy bár igen szoros barátság és ismeretség alakult ki a székiek és a hóstátiak között, alig fordult elő közöttük házasság. A falunak egy kis része, a tehetségesebbek ipart tanultak, mégpedig

Nagy Olga (1921. Nagyvernye – 2006. Sepsiszentgyörgy) romániai magyar néprajzkutató, újságíró

olyat, amit falun is folytatni lehet: kőművesek és ácsok lettek, és a környék nagyra becsült ház- és templomépítői kerültek ki közülük.

Ez a hatalmas réteg, a székieknek több mint a fele a fent leírt életmódra kényszerült, és így természetes módon ők alakították ki a városról és általában mindenről, ami idegen, azt a felfogást, hogy őrizkedni kell az elidegenedéstől, a várossal való keveredéstől. Egyszerűen úgy fogták fel a várost, mint munkahelyet, de sohasem tekintették otthonuknak, olyan helynek, ahol letelepedni, élni lehet. Minden keresetüket hazavitték, otthonukat ápolták, vagy jövődő otthoni életüket egyengették házépítéssel, földvásárlással. Kolozsváron külön gyülekezőhelyük volt (és van), ahol csak ők maguk táncoltak, beszélgettek, elszigetelve más falvak hasonló sorsú fiataljaitól. Ha a szegénység arra kényszerítette őket, hogy munkában „városi” öltözetet vegyenek fel, vagy városi lábbelit viseljenek, amikor hazajöttek Székre, már a faluba való beérkezés előtt ruhát cseréltek, nehogy az a hír terjedjen róluk, hogy „kivetkőztek”, mert az egyenlő lett volna a kiközösítéssel. Nem hoztak haza magukkal semmit, ami idegen, legyen az tánc, dal vagy szokás. Ha át is vettek valamit, azt olyan módon asszimilálták, hogy arra – legyen az szokás, tánc, hímzés, ruhadarab vagy akármi egyéb – már tán az se ismert volna rá, akitől „eltanulták”. Így lett például a román eredetű septyepás nevű táncból a széki táncrend egyik tipikusan széki tánca, a kalotaszegi hímzésmintából tipikusan széki motívum és így tovább.

Ez nemcsak abból következett, hogy hagyományt az otthon maradtak, tehát a jómódúak, a sok földdel rendelkezők alakították ki, a távoliak pedig hozzájuk igazították vágyaik, életcéljaikat, de abból is, hogy a városra járó szegény réteg sorsa sohasem volt irigylésre méltó, követésre méltó, és ezek az emberek mind álmodtak, hogy ez csak ideiglenes állapot, mely majd megszűnik, és akkor ők is otthon folytatják életüket. A széki leány nem szalasztotta el azokat az alkalmat, amikor férjet találhat magának: farsang idejére fölmondta szolgálatát és hazament, hogy a fonóban együtt legyen a többiekkel. A sátoros ünnepeket és a Birtalant (aug. 24.) is mindig otthon töltötték.

Az elkülönülés mindentől, ami városi vagy idegen, annyira tudatos volt, hogy Győri Klára édesapja nem engedte meg családjának, hogy az ajtón kopogjon, mivel csak „idegen” szokott kopogni, és ha a család kopogtatást hall, akkor tudják, hogy idegen jön, és felkészül a fogadására. És idegen mindenki, aki nem széki: a tanító, az orvos, a csendőr, a végrehajtó stb. A Széken élő nem székieteket gyűjtőnévvel jüvevénynek nevezik.

Kányádi Sándor Fekete-piros című versében megénekli ezt az identitáshoz való ragaszkodást, a hagyományörzésnek ezt a szívós, mindent legyőző erejét. Amikor megtiltották nekik az éneklést, akkor némán, az éneket magukban dúdolván táncolták táncaikat a kolozsvári gyülekezőhelyen. Olyan lelki-szellemi mechanizmus ez, amely által a hagyományörzés tökéletesen azonosul a közösség értékrendjével.

A KALOTASZEGI MODELL

A kalotaszegi modell bemutatásához két, általam mélyebben tanulmányozott falu: Inaktelke és Kispetri szolgál alapul, tekintetbe véve egyben a többi kalotaszegi falut is.

Székkal közös vonásuk az, hogy a múltban, némileg még a jelenben is, meglehetősen zárt települések. Kispetri 1370-ig vezetheti vissza történetét. Zártságuk ugyanabban

nyilvánul meg: máshonnan nem települtek közéjük, az endogámia itt is fennáll, így a hagyományt nem kezdték ki idegenből érkezett stílusok, irányzatok, magatartásformák.

A kalotaszegi falvak lakói nagyjából földműveléssel foglalkoztak. Ez a múltban sem biztosított számukra megfelelő megélhetést, ezért a férfiak idénymunkára, gyakran mellékfoglalkozásra szorultak, ritkábban a közeli, iparral rendelkező településekre: Egeresre, Bánffyhunyadra, Kolozsvárra jártak munkába. Mindez azonban nem hozott változást hagyományos életmódjukban. A legtöbb esetben hazulról jártak el munkába, és estére hazamentek, munkahelyükön kívül nem tartózkodtak városon. Munkatársaik is a környékről, Kalotaszegről kerültek ki, azok gondolkodásmódja nagyjából azonos volt. A falvak ragaszkodtak zártságukhoz, hagyományaikhoz, íratlan törvényeikhez. Ha elvéve idegen került a faluba, azt sok nemzedéken át jüvevénynek tekintették. Az idegenből jött ember – a falu társadalmának értékrendje szerint – nem lehetett első ember, nem vívhatott ki a maga számára különösebb megbecsülést, nem házasodhatott be első családokba, nagy nemzetbe.

Valamennyi kalotaszegi faluban közös a hagyományhoz való erős ragaszkodás. Akárcsak Széken, itt is a viselet, a tánc, a szokások, az ünnepek erős rítusjellege, a gazdag népművészet a hagyomány hordozója. Népviseletük, népművészetük sokkalta színesebb, gazdagabb, mint a székieké, ami jobb gazdasági helyzetükkel is magyarázható. A származástudat, a falu ősisége elég zárt hagyományos szerkezetet alakított ki, ami erőteljesen hatott minden újjal szemben. A kalotaszegi ember nem megy el napszámosnak, sem cselédnek, hanem megbecsült szakmunkás; kőműves, ács, kőfaragó, bútorkészítő, jelentős és jellegzetes háziipart űz. Nem marad analfabéta, rendkívül nyitott szemű és tájékozott. Híres a körösfői bútór, sakktabla, kazetta, gyermekjáték, a nagykapusi, körösfői stb. hímzőasszonyok távoli vidékeket bejárnak népművészeti, háziipari termékekkel, a vistai kőfaragók országos hírű templomrestaurálók. Nemcsak belföldön, de a messze külföldi országokban is megfordultak (és megfordulnak) termékekkel. Mindez azonban nem téríti el őket hagyományaiktól. Ellenkezőleg: mindent azért tesznek, hogy roppantul igényes és költséges viseletüket, lakásukat minél erőteljesebben megterarthassák és ápolhassák.

Az elzárkózás indítékai nem azonosak a székiekével. A kalotaszegi ember nem tekint gyűlölettel a városra, mint nyomorúságának ideiglenes színhelyére. Ő a várost termékeinek értékesítésére szolgáló piacnak tekintette, tehetsége pedig minden időben hozzásegítette ahhoz, hogy jól éljen, vagyont gyűjtsön.

A jómód megőrzése, a költséges viselet és a gazdag házbereendezés magas igénye bizonyos torzulást eredményezett a kalotaszegiek értékrendjében. Az egykezés Kalotaszegen nem úgy jelentkezett, mint a hagyománytól való eltérés, hanem a hagyományosságon belül, annak mechanizmusa szerint működött. A városi életmódhoz nem azért nem vonzódtak, mert azt elérhetetlennek tartotta, hanem mert büszkeségében mindig különbnek tartotta magát. A kalotaszegi újszülöttet, többnyire az egyetlent, már kész kelengye várja, az új házast kész, berendezett ház (újabbban gépkocsi is), temetkór a kalotaszegi ember egy vagyont visz magával a sírba öltözetével, temetési költségekkel és síremlékével.

In: Nagy Olga: A törvény szorításában. Paraszti értékrend és magatartásformák. Gondolat Kiadó, Budapest, 1989. 19–25. oldal

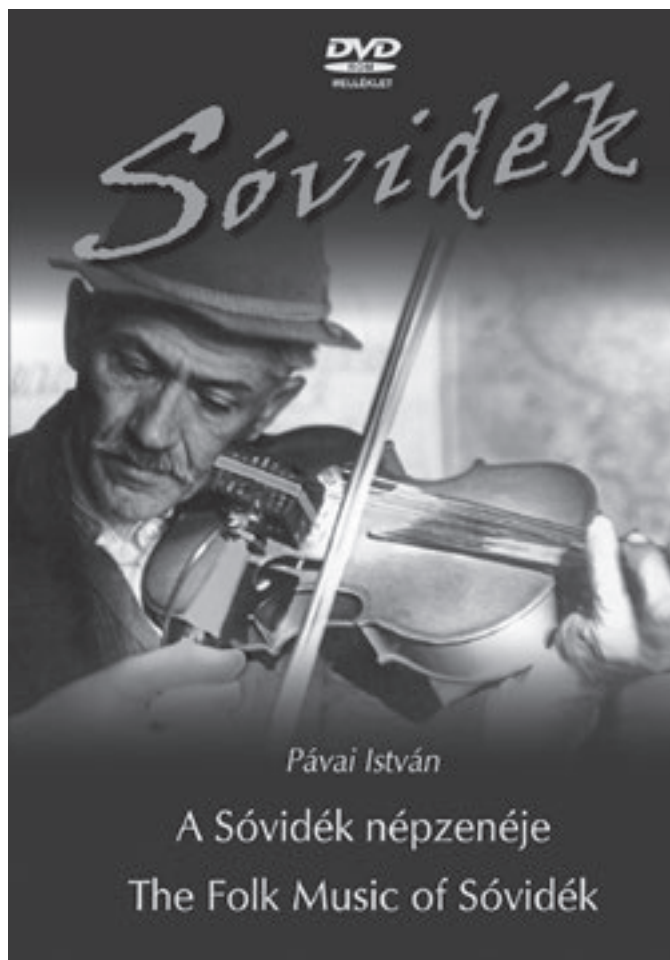
Kapcsolódásaim a Sóvidék népzenejéhez

Az MTA BTK Zenetudományi Intézet és a Hagyományok Háza közös kiadásában jelent meg Pávai István „A Sóvidék népzeneje – The Folk Music of Sóvidék” című kétnyelvű kiadványa. A könyv DVD-ROM mellékletén 3460 folklóradat, 2500 hangfelvétel (fonográftól a digitális technikáig), 1450 kottás és szöveges népdal-lejegyzés, 124 videoklip (némafilmtől a digitális technikáig), 195 fotó, 334 archív dokumentumoldal, tehát sok szempontú polihierarchikus, multimédiás adatbázis található. A könyv a következő fejezeteket tartalmazza: Kapcsolódásaim a Sóvidék népzenejéhez; A kiadvány összeállításának szempontjai; A Sóvidék népzenejének gyűjtése; A Székelyföld népzenei szempontú táji tagolódása; A Sóvidék mint néprajzi kistáj; Éneklés, rigmus, mondóka; A hangszeres zene és a tánc alkalmai; Hangszeregyüttesek; Táncékszlet; A zene a naptári év szokásaiban. Ezek közül kedvcsinálóként az első fejezet szerkesztett változatát közöljük.

Személyes okai is vannak annak, hogy éppen a Sóvidék népzenejéről adok közre egy összefoglaló kiadványt. Családom mindkét ágon székelyföldi, s a dédszülőkig visszamenően falusi östermelők voltak. A Máthé, Tófalvi, Lőrincz, Ambrus, Katona, Hegedűs, Engi, Koszta családneveket viselő anyai ágú felmenőim Korondon és a Korondihegyen éltek, részben római katolikus, részben unitárius vallásúak voltak. A családi hagyomány szerint az egyik szépapám, Tófalvi Lajos, aki még a XIX. század derekán született, Fenyőkúton lakott. Fia, Tófalvi János ükapám (sz. 1861) már vízimolnárként dolgozott Korondon a Malom utcában, de megmaradt a fenyőkúti birtoka is, kijárt oda gazdálkodni a családtagjaival. Mivel a közelben több másik konkurens malom is volt, 1892-ben megvásárolta az árcsói fürdő fölötti területet a Korond vize völgyében. Ott örölt korábban a „Balázsok malma”, amelyet ezután ő működtetett két pár kövel. Leginkább Atyhából jöttek hozzá öröltetni, hiszen nekik ez volt a legközelebbi malom.

Nagyanyám, Máthé Józsefné Tófalvi Margit (sz. 1911) emlékei szerint „olyan vicces volt nagyapám [Tófalvi János], úgy szerették az emberek... kedélyes ember volt”, szerettek az ő malmába járni öröltetni. „A malomba, ott a kőpadon, amelyik táncos fehérnép vót, [azzal] úgy forogtak, s úgy táncoltak ketten, amit a szájukból fúttak arra [a dallamra]. Megforgatta [az asszonyt], a szoknyája úgy lobogott... Énekelős, táncos ember vót. Édesanyámmal [Tófalvi Istvánné Lőrincz Borbálával, sz. 1888] úgy tudtak táncolni – ilyen családi ünnepek vótak –, mind a madár. Azt mondta, anyám olyan [könnyű] vót, mind egy tollúseprű, pedig ő kicsit testes vót. Ő így énekelős ember vót, s jó énekes, még a templomi énekeket is úgy tudta... Vallásos ember vót.” Ükapám mesélte nagyanyámnak azt a tréfás történetet, hogy az atyhaiak annyira zajosan, dobogtatva, kurjongatva táncoltak, hogy a zene már nem is hallatszott. Így a zenészek egy idő után kimentek, elszívtak egy cigarettát, majd visszajöttek a helyükre, és behúzták a táncot.

Édesanyám, Máthé Margit (sz. 1931) dédunokája volt Tófalvi Jánosnak, s a generációk közötti akkori közelség miatt számos emléket őrzött meg dédapjáról, hiszen annak halálakor, 1942-ben már 11 éves volt. Ő úgy emlékszik, hogy amikor Árcsón „a fürdő megvolt ott mellettünk lent, ahol minden szombat-vasárnap tánc volt, szabadtéri tánc..., szabadtéri színpad volt, rendezvény volt belépődíjjal, s oda mentek le az emberek [Korondról] az udvarunkon keresztül. S akkor ő [édesanyám dédapja] mondta, hogy ez jó táncos, az nem. Evvel fordulna egyet, avval nem, tette a megjegyzést. S dédanyó mondta neki féltékenyen, hogy »hallá-é, maga ne foglalkozzék ezekkel a dógokkal!«. De olyan jól táncolt [dédapám], hogy Bori nannó [Tófalvi Istvánné Lőrincz Borbála] elmondta, hogy amikor ő odakerült a családba [Tófalvi János menyeként], és esteiken jöttek oda cimbalmozni valakik, hogy köszöntsék János napon, akkor fordultak egyet, mert a felesége nem tudott táncolni, a menyével táncolt. Még öregkorában is láttam, amikor 81 éves volt, hogy hogy tudta azt a csürdöngölőt csinálni, a kezét így felemelte, s ahogy lépegetett... István és János napkor mindig jött a szomszéd-

ból, Mátéfaláról, a cimbalával a hátán Szöcs Marci, Simó Géza nagybátyja. Az asztal meg volt terítve, ettek, cimbalmozott, dédapó énekelt, de aztán minket [gyermekeket] akkor már lefektettek.” Simó Géza tárogató és cimbalmos volt, gyermekkoromban magam is gyakran hallottam esténként a játékát, mert az ő házuk légvonalban kb. 300 méterre volt nagyapámék házától, s a kettő között más épület nem volt. Édesanyámnak egy másik emléke az, hogy a bölcsőben fekvő hűgát dédapja a *Fenyőkútnak erdős mezejében* kezdetű dallammal altatta. Ezt édesanyám is el tudta énekelni, s egy másik régies dallamot is, aminek *Haza, leány, haza* a szövegkezdet. Arra a kérdésemre, hogy ismeri-e a *Kicsi madár, hogy tudsz élni* kezdetű dalt, azt felelte, hogy „azt [Máthé] Domokos bátyám énekelte, de édesanyám is tudta”.

1923 és 1930 között Tófalvi János és fia, István, haszonbérbe adták a malom épületét és a vízerőt. A bérlők a malom helyén „kapagyarat” (vashámort) működtettek. Ennek csödbemenetele után Tófalvi István dédapám (sz. 1887) és a veje, Máthé József nagyapám (sz. 1904) már nem a régi vízimalmot állították vissza, hanem a vízkerék-meghajtást szívógázmotor-meghajtással bővítették, szítás,

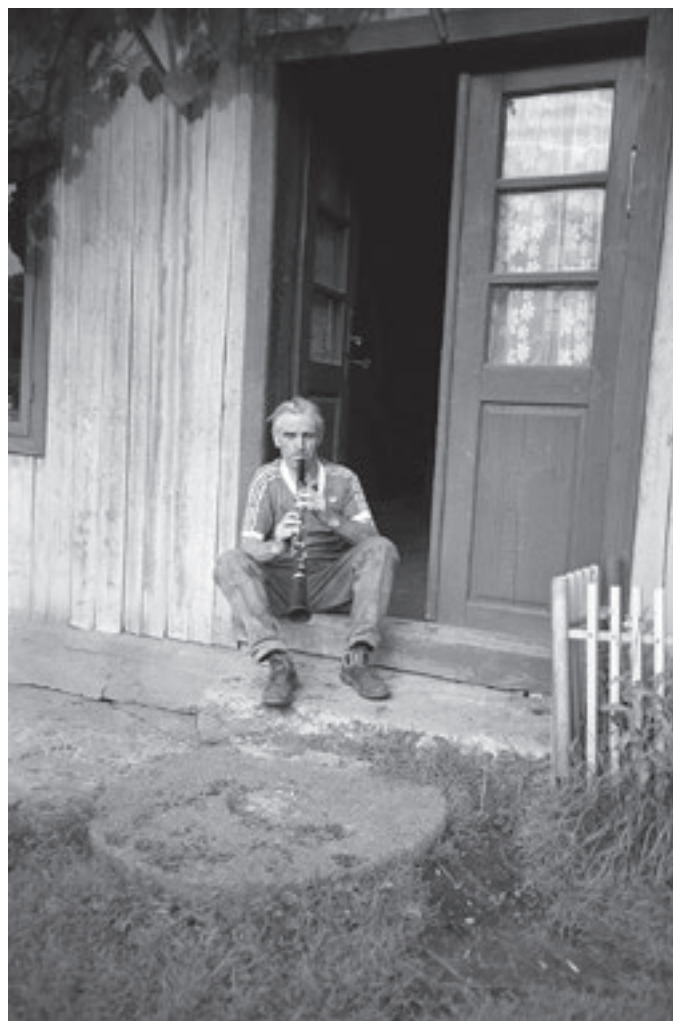
Tófalvi István, Máthé József, Máthé Józsefné, Tófalvi Istvánné,
Tófalvi Jánosné, Tófalvi János, Máthé Margit, Máthé Géza.
Korond, 1934. (Pávai István gyűjteménye)

hengersizékes malmot hoztak létre, amelyet a helybeliek „gőzmalom”-nak neveztek. Emiatt nagyapám már iparosnak számított, annak megfelelően öltözködött, lakodalmán a parajdi vendéglői zenészek muzsikáltak. Munka közben szeretett énekelni, füttyörészni, de sosem hallottam tőle gyermekkoromban népdalt, csak hallgatókat, magyar nótákat. Szülei, nagyszülei viszont még szoros kapcsolatban álltak a helyi néphagyománnyal. Az ő nagyapjáról, a XIX. század közepe táján született másik ükapámról, id. Máthé Ferencről („Ferkő bá”-ról) mesélték, hogy ezermester volt, többek között citerakészítéssel is foglalkozott. A fia, másik dédapám, szintén Máthé Ferenc (sz. 1879), a gazdálkodás mellett „harisnyaszabó” volt, székely posztónadrágokat varrt. A korondiak emlékei szerint híres arató kalákákat szervezett, néha közel száz résztvevővel, amelyek zenés-táncos mulatsággal végződtek a Lackó-kertben. Az 1970-es évek derekán, egyetemista koromban, tőle gyűjtött népdalokat találtam a Kolozsvári Folklór Intézet archívumában, amelyekből egy *Kőműves Kelemen* balladát be is válogatott kedves tanárom, Jagamas János, a *Romániai magyar népdalok* című gyűjteménybe (1974, 217. sz.). Később örömmel láttam, hogy Balassa Iván *A határon túli magyarok néprajza* című kötetében (1989) a székely balladákra adott egyetlen példaként dédapámék balladáját közölte újra (141. o.). Egy ritkább dallamról van szó, amelynek lírai szövegű változatát Frumószán, a moldvai székelyes csángók között találta meg Jagamas (*Moldvai csángó népdalok és népballadák*, 1954, 76. sz.). Máthé Ferenc dédapám a „vele egybéli komájával”, Venczel Lajossal (Máthé József nagyapám keresztapjával) énekelte Gurka Lászlónak 1954 Kisasszony havában. Édesanyám emlékei szerint a húsvéti, templomi passiójátékban Venczel Lajos énekelte Jézus szerepét. Kár, hogy hangfelvétel nem maradt róluk. Amikor ezt a balladát a kolozsvári archívumban megtaláltam, nagyapám már nem élt, így az öccs-

től, Máthé Domokostól kérdeztem meg, hogy ismeri-e dédapám dalait. Ő gazdálkodó ember maradt, persze, hogy ismerte. Sikerült is felvennem tőle néhányat. Amikor nagyanyámnak, Máthé Józsefné Tófalvi Margitnak (sz. 1911) lejátszottam a sógorától gyűjtött dalokat, azt mondta, ő is ismeri ezeket, de hát nem gondolta, hogy minket az ilyesmi érdekelhet. Később gyűjtőként máshol is tapasztaltam, hogy a falusi emberek úgy képzelték, az ő régies dalaik csupán a saját közösségük belső világába tartoznak, nem valók szélesebb nyilvánosság elé.

Gyermekkoromban Korondon voltak táncélményeim is. Számos falusi mulatságnak voltam tanúja. Lenyűgözött a marosszéki-nek nevezett forgatós tánc, a virtuóz táncolás. Hallottam akkoriban olyan hegedű-cimbalom-bőgő összetételű zenekart, amilyennek repertoárját magam is hangszalagra rögzítettem később Korondon, Felsőófalván, Erdőszentgyörgyön. Néhány itt közölt dallam még gyermekkoromból megmaradt az emlékezetemben ezekről a mulatságokról, de akkor még nem gondoltam arra, hogy valaha egészen közel fogok kerülni ehhez a kultúrához.

Édesapám, Pávai Ferenc, zenetanár volt Székelykeresztúron, gyermekkoromban ott éltünk. Kórusvezetőként akkortájt több olyan továbbképzőre járt, ahol a Kodály-tanítvány Jagamas János és más marosvásárhelyi, kolozsvári zeneszerzők, karnagyok (Szabó Csaba, Hubesz Walter, Birtalan József, Zoltán Aladár, Márkos Albert) tartottak előadásokat, többek közt a népzeneről is. Gyermek-kórusában én is énekeltem Bartók- és Kodály-műveket, népdalokat. Tőle hallottam először, hogy vannak műdalok, régi és új népdalok. Kisgyermekkoromban előbb hegedülni tanított, majd zon-

Lőrincz Domokos tárogatós (sz. 1926). Athya, 1997.
(Fotó: Miháltz Gábor)

gorára jártam. Azonban egészen az érettségig, az akkori ifjú generáció zenei irányultságával összhangban, leginkább a rockzene érdekelt, így a gimnáziumi évek alatt végig gitároztam. Nem lévén ezzel kapcsolatos felsőfokú képzés, a Kolozsvári Zeneakadémiára kerültem. Itt zenetudományi szakos hallgatóként Jagamas János, majd a Zeneakadémia folklórkörét vezető Szenik Ilona hatására kezdtem népzene gyűjtéssel foglalkozni. Ekkoriban keresett meg a korondi származású Tófalvi Zoltán történész, aki egy több szakterületet átölelő Sóvidék-monográfia terveit szövögette. Arra kért, írjam meg a népzeneire vonatkozó részt. Emiatt határoztam el, hogy ennek előtanulmányaként egyetemi diplomadolgozatot *Sóvidéki népzene* címmel készítsem el.

Próbáltam összeszedni minden korábbi sóvidéki gyűjtést, úgy a magángyűjtőktől, mint az archívumokból. Így ismertem meg Zoltán Aladár marosvásárhelyi zeneszerző korondi gyűjtőfüzetét, Kuszto Endrének Szabó Piroska szóvatai zenetanár nő kéziratot népdalgyűjteményét, Kacsó András alsósófalvi születésű táncmester hangfelvételeit. Később az apai ágon korondi származású Katona Ádámotól is kaptam korondi hangfelvételt. A Kolozsvári Folklór Intézet archívumában Máthé Ferenc dédapámék dalain kívül nem sok sóvidéki dallamlejegyzést találtam. Hangfelvételt is csak néhányat, Jagamas parajdi gyűjtésében. Budapestre utaztam, s ott ismerkedtem meg két másik Kodály tanítvánnyal: a Néprajzi Múzeumban Tóth Margit népzene kutatóval, Lajtha László egykori munkatársával, az MTA Zenetudományi Intézetben pedig Martin György néptánc kutatóval. Mindketten segítségemre voltak, de mivel az Intézet akkoriban még nem rendelkezett földrajzi mutatóval, nem volt túl nagy az a sóvidéki anyag, amit enélkül meg lehetett volna találni. Ekkor javasoltam Szenik Ilonának, hogy 1975 nyarán a kör diákjaival menjünk gyűjteni egy hétre a Sóvidékre. Dolgozatom témavezetőjeként beleegyezett, és rám bízta, hogy ehhez a gyűjtőexpedícióhoz szöveg- és dallamkérdőívet állítsak össze. Korondon volt a főhadiszállásunk, több csapatra oszolva utcánként bejártuk a

Népdalgyűjtés a Magyar Tudományos Akadémián:
Lévai Györgyné, Tófalvi Sándor (sz. Korond, 1899), Kodály Zoltán és Kerényi György.
(Fotó: Kertész Gyula. Budapest. MTA BTK Zenetudományi Intézet)

községet, majd a szomszéd falvakba is átmentünk, és a kapcsolódó tanyákat is felkerestük. Ebből az anyagból és további egyéni gyűjtéseimből megszületett a diplomadolgozat. A dolgozatot sikeresen megvédtem 1976-ban, majd ugyanazon év őszén Csíkszeredába kerültem, ahol a Hargita Megyei Népi Alkotások Házánál dolgoztam zenei szakirányítóként.

A Martin Györggyel való ismeretség meghatározó volt számomra. Látván a néptáncsal kapcsolatos szakirodalom iránti érdeklődésemet, arra biztatott, hogy a népi tánczene kutatására szakosodjam. Így a következő években többek között a Sóvidéken is készítettem hangszeres tánczenei felvételeket (Korondon és Felsősófalván), s több alkalommal táncgyűjtésen is részt vettem (Alsó- és Felsősófalván). Ezek egyikére abból az alkalomból került sor, hogy 1977 őszén, a csíkszeredai Barozda együttes, amelynek alakulása óta tagja voltam, másik három erdélyi tánc együttesrel (Bodzafa, Ördögsekér, Harmat) közösen a zsúri különdíját kapta a csíkszeredai Ifjúsági Zenei Fesztiválon. A díj: egyhetes közös gyűjtőút útiköltségének finanszírozása az együttesek tagjai számára. A gyűjtőútra az új év első hetében került sor Gyimesközéplokon, Csíkszentdomokoson, Gagyban és Felsősófalván. A hangfelvételek mellett Zakariás Attila (Harmat együttes) fotókat is készített a felsősófalvi Paradica Mihály bandájáról. Ezáltal az erdélyi táncmozgalom is ismerkedni kezdett a Sóvidék népzenejével.

Nyicu bandája: Paradica Mihály (hegedű), Paradica János (cimbalom), Rácz Béla (bőgő).
Felsősófalva, 1978. (Fotó: Zakariás Attila)

A Barozda együttesrel a Csíkszeredai Régizene Fesztivál házigazdájaként az erdélyi magyar régizenei mozgalom körébe is bevittük a Sóvidék és tágabb környezete népzenejét. Pontosabban olyan virágénekeket, amelyek a kollégiumi diákköltészet emlékeit őrzik, és e táj népzenei hagyományai között maradtak fenn. Ilyen volt a felsősófalvi Sztás Alberttől gyűjtött, *Kisküküllő mellett egy szép drága madár lakik* kezdetű dal, továbbá a *Nemes Udvarhelyszék híres tartomány*a kezdetű siklódi virágének. Mindket-

tő a II. Régizene Fesztiválon hangzott el először, 1981 júniusában, Csíkszeredában. Emellett az énekes zene gyűjtését is folytattam Korondon, Alsó- és Felsősfalván és a Sóvidékhez sok szállal kapcsolódó Siklódon. Sóvidéki adatközlőimhez elvittem Demény Piroskát is, aki akkoriban a Marosvásárhelyi Rádióban szerkesztett eredeti folklórgyűjtésekből műsorokat, így ez a zene az éteren keresztül is megszólalt. Néhány szacikket is publikáltam akkoriban a Sóvidék és környezete népzenejével kapcsolatban: *Egy népdal átalakulása a Sóvidéken* (1977), *Változatok Farkas Pál dalaiból* (1983).

1981 őszétől a marosvásárhelyi Maros Művészegyesülethez kerültem művészeti titkári beosztásba, ahol több korondi származású kolléga is dolgozott: Domokos István koreográfus, Lőrincz Béla, Orzán Jenőné Ambrus Erzsébet, Bartháné Tófalvi Anikó és Tófalvi Sándor táncosok, továbbá Szász Károly, a zenekar alsósfalvi születésű brácsása. Korábban az együttes koreográfusa volt Lőrincz Lajos is (Béla testvérbátyja), aki odakerülésemkor a Maros Megyei Népi Alkotások Háza tánc-szakirányítójaként volt alkalmazásban, de az együttes számára akkor és később is készített külsőként koreográfiákat. Korábban szintén koreográfusa volt ennek az együttesnek id. Haáz Sándor, aki előzőleg tanár volt többek között Korondon is. Általuk megismerhettem a sóvidéki táncok színpadra alkalmazásának problémakörét is, hiszen munkájuk révén ezek évtizedeken keresztül műsoron voltak, és mindig nagy közönségsikernek örvendtek. Domokos István és a Lőrincz testvérek gyűjtéssel is foglalkoztak. Egyszerre voltak gyűjtők és jó adatközlők, hiszen a falu hagyományvilágában nőttek fel. Saját korondi őseik közül is sikerült némelyik dalanyagát rögzíteniük. Lőrincz Béla később könyvet is írt szülőfaluja hagyományairól, elsősorban saját emlékei alapján.

Az 1982–84 közötti időszakban a Marosvásárhelyi Rádió szerkesztőségének felkérésére *Táncházmuzsika* címmel tizenkilenc részből álló, részenként huszonöt perces műsorsorozatot szerkesztettem. Ennek keretében három alkalommal, a sorozat 4–6. részeként, a Sóvidék népzenejét mutattam be. Ezek a műsorok 1982 decemberében és 1983 januárjában kerültek adásba. 1987-ben az Electrecordnál, az akkori egyetlen romániai hanglemezkiadónál sikerült megjelentetnem egy LP bakelit hanglemezt *Sóvidéki népzene* címmel, amelyet a felsősfalvi Paradica Mihály „Nyicu” bandájának helyszíni, magam készítette hangszerezésével felvételeiből szerkesztettem. 1990 márciusától 1994 márciusáig a Marosvásárhelyi Rádió alkalmazásában dolgoztam zenei szerkesztőként. Itt lehetőségem nyílt megismerni olyan, korábban készült rádiós hangfelvételeket, amelyek népzenei gyűjtés alkalmával, céljával készültek egy Folklóralbum elnevezésű műsorsorozat számára. Ezek között találtam meg Szabó Csaba 1968-as siklódi gyűjtésének hangfelvételét is. Már a diplomadolgozatom készítésének időszakában megkaptam Szabó Csabától 1959-ben készült siklódi dallamlejegyzéseit. Siklódon magam is gyűjtöttem 1975 szeptemberében.

1992. március 13-án a budapesti Néprajzi Múzeumban „Siklód anno...” – *Egy székely falu élete* címmel remek kiállítás nyílt Molnár Endre müncheni és Bálint Zsigmond marosvásárhelyi fotóművészek felvételeiből, továbbá a Székelykeresztúri Múzeum Siklódon gyűjtött néprajzi tárgyiból. A megnyitó napjára a kiállítás témájához kapcsolódó tudományos ülésszakra is sort került, amelyre erdélyi kutatókat hívtak meg. Beke György megnyitóbeszéde után Tófalvi Zoltán a táj és a kultúra kapcsolatáról, Bíró Gábor a falu tradicionális építészetéről, Szentimrei Judit a lakásbelsőről, Fülöp Lajos a tüzelőrendszerekről, Madar Ilona a népi gazdálkodásról, id. Haáz Sándor a népviseletről, Lőrincz Lajos a táncgyógyományokról, jómagam pedig Siklód népzenejéről tartottam előadást. A konferencia után Selmeczi Kovács Attila, a múzeum akkori főigazgató-helyettese felkért, hogy vállaljam el a Néprajzi Múzeum Nép-

Lőrincz Lajos és egykori bandájának kiscimbalma. Korond, 2008.
(Fotó: Pávai István)

zene Gyűjteményének a gondozását. A felkérést két év múltán fogadtam el, mert inkább Erdélyben szerettem volna főállású népzene-kutatóként dolgozni, de erre két év alatt sem sikerült lehetőséget találnom. Így 1994 márciusától a budapesti Néprajzi Múzeumba kerültem. Oda, ahol Vikár Béla, Bartók Béla, Kodály Zoltán, Lajtha László, Domokos Pál Péter és még sok más neves előd fonográf-hengereit őrizték. Itt további sóvidéki népzenei adatokra bukkan-

tam. Múzeumi munkába állásommal egyidejűleg az MTA Zenetudományi Intézetben is alkalmaztak, ahol azóta is folyamatosan végzek tudományos kutatómunkát. Itt a múzeuminál sokkal gazdagabb archívum található, amelyben szintén sikerült feltárni több, korábban feldolgozatlan sóvidéki gyűjtést. Később a múzeumi munkát feladtam, mert 2001-től az akkor megalakult Hagyományok Házába kerültem. Itt a Folklórdokumentációs Könyvtár és Archívum vezetőjeként munkám egy része hivatalból néphagyománnyal kapcsolatos magángyűjtemények megszerzése lett. Így került ebbe a gyűjteménybe Lőrincz Béla hangfelvétele korondi nagyanja dalával, Lőrincz Lajos családi fényképgyűjteménye, Benczédi Huba és Domokos István hangfelvételei, utóbbi filmjei, fotói, amelyek jelentős részben a Sóvidék zenés-táncos hagyományait is dokumentálják. Az utóbbi tíz évben rendre részletes interjúkat is készítettem velük a néphagyománnyal kapcsolatos emlékeikről, sőt megénekeltem, táncra bírtam némelyiket közülük.

Az 1993-ban megjelent, majd 1998-ban újra kiadott *Az erdélyi és a moldvai magyarság népi tánczeneje* című könyvemben közreadtam néhány sóvidéki énekes dallam kottáját és néhány hangszerezéses zenekari partitúra-lejegyzést a felsősfalvi Paradica-banda felvételei alapján. Ezek egy részét újra közöltem *Az erdélyi magyar népi tánczene* című könyvemben (2013), ahol fotókat is közreadtam sóvidéki zenészekről, zenekarokról, és ebben számos további adat található a Sóvidék népzenejéről. A Magyar Népzenei Antológia digitális összkiadásában (2012) megjelent, *A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben* című írásom tartalmazza a Sóvidék népi tánczenejének nagyon rövid leírását, néhány hangzó példával illusztrálva. Van utalás és fotó korondi gyűjtéssel kapcsolatban *A népzene-kutató Kodály Zoltán* című könyvemben is (2008).

Köszönetet mondok mindazoknak, akik a jelen kiadványban közreadott sóvidéki népzenei anyagot gyűjteményeik átadásával önzetlenül gazdagították, és mindazoknak, akik a kiadvány konkrét megvalósításában bármilyen formában közreműködtek.

Pávai István

SIMÓ MÁRTON - SZÉKI SOÓS JÁNOS

„LÁTOM ÉLETEMET, NEM IGEN GYÖNYÖRŰ...”

(Szék megközelítése - másodszor)

Az utazás a Népligetnél kezdődik. A Szamosújoárra és a Szék-re induló autóbuszok nem sorolnak be a buszpályaudvarra, csak félrehúznak az Üllői út és a Könyves Kálmán körút kereszteződése melletti parkolóba. Nincsenek benne a pályaudvar járat-kínálatában, és kimaradnak a székelyföldi cégek sorából is, amelyek újabban külön fiók-állomást működtetnek túloldalt, a Gyáli úti felüljáró Duna felőli részén. Manapság már egyáltalán nem jellemző, hogy sokan tolakodnának a járművek körül, sőt: a buszok is jóval kisebb méretűek, mint pár évvel ezelőtt; többnyire 9 és 17 személyes járművek róják ezt az útvonalat a Mezőség és Budapest között... Egy nappal az indulás előtt hívtuk fel a széki cég irodáját – mondhatnánk pestiesen, ami azonban csak azt jelenti, írjuk le erdélyiül, hogy megcsengettük a sofőrt –, s mindjárt kiderült, nem maradunk le semmiről, ha szombaton reggel háromnegyed kilenckor megjelenünk a helyszínen.

*

Teljesen eseménytelen odafelé az út. Itt-ott megáll a gépkocsi, hogy szükségleteiket végezhessek el az utasok. Kávét iszunk, van, aki almát, szendvicset majszol, aztán megyünk neki a határnak. Véget értek azok az idők, amikor a magyar oldalon még úgy álltunk meg, hogy mindenki bement a vendéglőbe, hogy még egyszer ehessen – stílusosan, Unicummal és Dreher-sörrel kerítve – valami jó magyar pörköltet. Inkább az a cél, hogy minél hamarabb odaérkezzünk a célállomásra, mert szombat lévén a legény-gyanús sofőrök valami ünnepségbe készülnek. Nem is nagyon érdemes várakozni, tölteni az időt és költeni a pénzt, mert nem úgy van, mint ezelőtt, nincsenek felkészülve a vendéglők az emberek etetésére. Ahogy alábbhanyaglott az érdeklődés, úgy maradt abba a kínálat is. Kelet-Magyarország ma nagyon üresnek és szegénynek mutatkozik, ahol nincsen semmi látnivaló, s ha pang a kocsmá, akkor – bizony – pang ott egyéb is. Annyi elégtétel maradt még a közelmúltból, hogy túrhető az út, a for-

galom is gyenge, úgyhogy lehet haladni. A határon immár könnyebben megyünk át, mint ahogyan Pesten vergődünk át a metrólejáróknál a BKV-cerberusain. Váradon csak átszaladunk. A Feketető- és a Királyhágó-környéki vendéglők közül is csak egyiket – talán a legrosszabbat – látogatjuk meg egy negyedórára. Itt sokkal markánsabbak az életjelek, jobb a bútorzat, mint túl, kétnégyszetméteres plazma-tévéken riszálják magukat valami folklór-csatorna műparasztjai, és ételből még komoly felhozatal is lenne – úgy látszik, hogy a románok egy kicsit le vannak maradva, mert őket még nem csapta annyira nyakon a válság, de biztos, ami biztos, az üzemanyagok itt is jócskán átlépték a lélektaninak mondott 5 lejes határt, a nagyjából 1,20 eurót, ami nem a legdrágább, valahol az európai középmezőnyben rejtőzködik, nem úgy, mint a magyar árszint, amely úgy kiemelkedik, mintha ott valami hazudott eldorádó lenne, ahol szórni illik a könnyen szerzett vagyont –, szóval nem azok a betérők vagyunk ott sem, akiktől profit és némi borralaló származhat. Érintjük az új kolozsvári körgyűrűt, és pár perc múlva simán kanyarodunk rá a Szék felé vezető megyei útra, amely olyan, amilyen, toldozott-foltozott, nem hibátlan, de azért járható.

Valami különlegesen otthoni érzés uralkodik el rajtunk, amikor meglátjuk az út fölé épített hatalmas székelykaput és a magyar feliratokat. Úgy érkezünk meg Székre, mint ahogyan a Székelyföldre szokás, hiszen ez egy kicsi, annál jóval kisebb és zártabb világ, de azért érezzük, hogy valamelyest azért még a miénk is.

Talán nem is létezik magyar ember, aki ne tudná, hogy azok a piros-fekete népviseletben járó asszonyok, akik oly gyakran felvillannak a magyarországi városok hétköznapi forgatagában, piacokon, s a legkülönbözőbb helyeken, a tömegközlekedés járművein – még repülön is találkozni velük olykor a TGM-BUD¹ viszonylatban –, mindannyian

Székről jönnek. Viszont sokaknak fogalmuk sincs arról, hogy ez a sok bejáró-, s szakácsnő, gyermek- és idősgondozó asszony a családja mellől jön el. Ugyanolyan gondjaik vannak, ha nem több, mint a városi népeknek, az „uraknak”, akik után a mocskot vájják, csak éppen megélhetés nincs arrafelé, s inkább a más baját is felvállalják, csak hogy megéljenek, ha nehezen is, és jusson a családnak odahaza...

Amikor szóba állunk az otthon maradó férfiakkal, majdnem egyhangúlag azt hangoztatják, hogy nagy nyomorúság ez, rossz, hogy a fehérepekre került sor, és a legfőbb baj az, hogy az építőiparban recesszió van.

*

„Mostanában nem kell a ház!”

– panaszolják az emberek, ha a munkájukról kérdezzük őket. Románia 2007. december 31-i uniós csatlakozását megelőzően egy-két évvel viszont még jól érződött az építési kedv, az ingatlanárak a csillagos égig emelkedtek. Úgy a fővárosban, mint vidéken elkezdődtek a lakópark-építkezések, valóságos iroda- és pláza-építési láz uralkodott el az országban, nem beszélve arról, hogy a különböző kategóriájú utak építéséhez is gyorsan hozzáláttak, hiszen egyre több forráshoz jutottak Brüsszel révén, és kezdetét vette a majdnem-korlátlan magántőke beáramlása. Ahogy egyre könnyebben lehetett nyugaton munkát vállalni, az ott szerzett pénz jelentős része is bekerült az országba, aminek az lett a következménye, hogy nagyon sokan új házat szerettek volna építtetni, vagy a régiókat komfortosították.

(Érdekes itt egy kicsit szemügyre venni a romániai társadalom és az államot alkotó többségi etnikum legújabbkori történetét. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy Romániából mintegy hárommillió ember távozott 1990 óta.² Ez a hárommillió állampolgár többnyire munkaképes vagy fiatalos. Szociológusi vélemények szerint kiáramlott mintegy 900 ezer főnyi közép- és felsőszinten képzett, aktív munkavállaló, akik legalább ugyanannyi kis- vagy fiatalos hozzátartozót vittek magukkal, akik immár valamelyik nyugat-európai országban szocializálódva, nyelvismeret, s részben ottani képesítés birtokában, még könnyebben integrálódnak. Valamivel egymillió főnél többre becsülik azt a réteget, amely idehaza a tartósan munkanélküliek táborát gyarapította, de kijutva a fejlettebb országokba, szívesen vállalja el azokat a munkákat, amelyeket korábban többnyire a harmadik világ országaiból odavándorló gazdasági és politikai menekültek szoktak végezni. Ennek a rétegnek a másik – talán számarányban jelentősebb – része csak a tartós munkakerülésre, az adott esetben megkapható szociális juttatások megszerzésére és a bűnelkövetésre fogékony, liberális szakkifejezéssel: a megélhetési bűnözésre hajlamos.³ Szerencséje vagy szégyene ez a mostoha-anyaországnak? Olyan réteg, amely akkor sem apad, ha Rómából vagy Párizsból

napi rendszerességgel repítik vissza őket a különjáratok. Olaszországban, Franciaországban, Spanyolországban népes diaszpórák jöttek létre, de a Németországban és a Nagy-Britanniában megtelepedett „rendes emberek” száma is jelentős. Ehhez elég, ha napi szinten követjük a bukaresti televízió- és rádióadók műsorait, vagy sokat segít a tájékozódásban, ha beleolvasunk a napi sajtóba. Komolyabb eredményeket észlelhetünk akkor is, ha megvizsgáljuk – listák és működő honlapok szintjén –, hogy milyen román görögkeleti, görög-katolikus vagy neoprotészta gyülekezeteik működnek Nyugaton – Torinótól Szicíliáig, Párizsig és Ibiza-szigetig –, ahonnan mi kivonulóban vagyunk, ahol köztudottan megöregedtek a magyarok, és eltűnőben vannak még az emigráns-szervezetek nyomai is. Éppen ezidőtájt bezárás fenyeget Kanadában több, magyarok által alapított katolikus és református templomot... Szóval létezik a román társadalomnak egy mozgékony, toleráns, tehetséges, nagyon tanulékony és egyre tehetősebb rétege, amely függetlenítette magát az állami ellátórendszerektől és mindig odamegy, ahol könnyebben talál munkát. Számukra az Európai Unió új honfoglalást gerjeszt, és újlatin hullámmal nemcsak kísértik a határokat, hanem beáradnak a lagúnákon át és kitöltik azt a teret, amely az öreg és lusta Nyugaton tátong.)

A magyar építőiparnak 2008-ra befellegzett. Megváltozott a konjunktúra. Amikor a Székről kijáró vállalkozók először találkoztak a recesszióval, és megtörtént, hogy hová végén a megbízó cégek telefonjai folyamatosan foglaltat jeleztek, vagy be sem voltak kapcsolva, amikor már nem tudtak, vagy nem is akartak nekik fizetni, amikor a saját bőrükön is érezték, hogy adott esetben megtörténhet, hogy nem igaz sem az adott, sem az írott szó, nem erőltették többé a „Magyarba” való járkálást, hanem inkább otthon néztek körül. Mivel mindenféle szaktudással rendelkeznek, amelyet az építőiparban hasznosítani lehet, komplett brigádokba szerveződnek és úgy végzik a kivitelezést, hogy az alapozástól a tetőfedésig, a különböző külső és belső szigetelésekig, a burkolásig és a gépészeti szerelésig mindent elvállalnak. Kulcsrakész házakat készítenek, ha komoly megbízásokat kapnak. Nem is kellett túlságosan utánajárni a munkának, mert az építetők megkeresték őket. Néhány évig mikrobuszok tucatjai indultak reggelente a közeli városok felé. „Nagyon jól ment egy ideig, de megállt... Itt állnak most a szegény fiatal emberek, akik jól kitanulták a szakmát, s nem kellene senkinek. Ugye, ők, akik azelőtt Magyarországra jártak, aztán itt is volt néhány jó esztendő. Mostanában idehaza sincsen rájuk szükség.” (Soós András – 1945-ben született, nyugalmazott állattenyésztő mérnök. Az 1970-es évektől 1990-ig a széki MTSZ mérnöke, 2009-ig falugazdász, jelenleg önkormányzati képviselő. A továbbiakban: SA.) Ez nagyon jó volt, mert, ha nem minden este, de legalább hétvégeken rendszeresen hazatérhettek. Nem voltak oda he-

tekig-hónapokig, mint amikor eljártak az országból. Lát- szott is a községen, nagyon érződött, hogy így többet ér a pénz. Csakhogy a hazai építkezési hajsza túl rövidnek bi- zonyult, ma már csak az emberek töredéke jut ebben az iparágban rendszeresen munkához.

A székieknek nem sikerült tartósan a külföldi letelepe- dés Nyugaton. „Nagyon kevesen mentek ki. Eljutott egy család Belgiumba, páran Angliában, Németországban dolgoztak, talán dolgoznak most is, de ez nem jelenti azt, hogy rendszeresen hazajárnak. Nem viszi ki oda egyik a másikat. Megszakad az itthonmaradottakkal a kapcsolat. Azok, akik korábban »Magyarban« voltak, illetve idehaza, ők rendelkeztek a megfelelő nyelvtudással és a kapcsolat- rendszerrel. Távolabb viszont nem olyan egyszerű a hely- zet, sem tőke nincsen hozzá, sem nyelvi felkészültség.” (SA)

Úgy látni, hogy Széken a leginkább kézzelfogható le- hetőség, a mezőgazdaság terén még nem következett be a rendszerváltozás. Két évtizednél is több eltelt ugyan a termelőségvetkezeti felszámolása után – az ideiglenes kor- mány, a Nemzetmentési Front (FSN)⁴ annak idején ezt az egyik legelső rendelettel szabályozta, s döntött a kisbirto- kok és az állatállomány szétosztásáról is –, de ebben a köz- ségben az idősebbek ma többnyire nyugdíjasok. Azok a gazdák, akiknek annak idején visszadták a földet – mond- juk azt, hogy Horthy Miklós katonái – immár majdnem hi- ánytelenül kiköltöztek az örök lakásba, a helyi református temetőbe. „Akik Gheoghiu-Dej és Ceaușescu katonái vol- tak, és akkor voltak munkaképesek, most miattuk kapnak nyugdíjat, de azok javarészt mind másképp gondolkod- nak. Azoknak nem kell a föld, mert a postás hozza minden hónapban a pénzt.” (Tasnádi István – 1944-ben született, nyugdíjas építőmunkás, jelenleg önkormányzati tanácsos, a saját birtokán gazdálkodik. A továbbiakban: TI.)

Amíg meg nem történik a mezőgazdasághoz való visz- szatérés, addig a férfiak egy részének a várakozás jut osz- tályrészéül. A konjunktúra változását lesik, illetve – mind- össze pár tucatnyian a kilencszázból – élnek azokkal a le- hetőségekkel, amelyek mostanában adottak.

Soós Csaba építkezési vállalkozó. Nem véletlenül csep- pent bele ebbe az ágazatba, hiszen édesapja, a most 68 éves Soós Márton is ebben dolgozott. Érdekességnek szá- mít, hogy az apa sokáig kitartott eredeti foglalkozása mel- lett, kiválóan gazdálkodott, amiből mára csak a hobbin- tő juhászok maradt, de nagyon büszke a saját kis tur- májára,⁵ a szénát, a sarjút ma is saját maga gyűjti be szá- mukra, és tavasszal nagy odaadással gondozza a bárá- nyokat, hogy legyen amivel piacozni húsvét környékén, s a tejfeldolgozást ugyancsak maga végzi, saját készítésű sajtja, ordája van, a bőrökre is vigyáz, kikészítetteti, hiszen azokból lehet jó kozsókot⁶ varratni. Úgy tartja, hogy szé- gyen másik faluból, ne adj’ isten máramarosiaktól venni az alapanyagot, ha Széken is megél a birka, akár tízeze- sével is tartani lehetne ebben a hatalmas határban...

Soós Mártonnak furcsa álma volt fiatalkorában: „Csa- ba fiam született 1970-ben, a házunk már fel vót építve, de csak égy szoba vót elkészítve benne ott hátul, amelyekben most anyám lakik, aki októberben tóti bé a százodik esz- tendejít. Már emlékszem! 1965. március 15-én vót az a kü- lönes álmom, amitül még verítékeztem is. Dógoztam ott- hon, délelőtt tízóra lehetett, égy kerti vécét ácsoltam, jó sokáig megvót, a tavaly bontattam le csak. Éccer kinizek Lupék felé az útra, az új telkem irányábo, ahol most tar- tam a juhaimat, látom, jön Gyuri elől, Ilka Gyuri, utánno égy fehérharisnyás ember, az a kurátor vót, és utánno jön égy víkany, úri ötözetű, nagyszakállú fiatalember, az vót a pap. Odaírkeznek hozzám, köszönünk égy másnok romá- nyul, mer románok vótak. Aztán kezdi Gyuri, a cigány- primás, akit időnkint szoktam vinni magammal kőműves munkáro, hogy hozta ezeket az urakat, mert templomat akarnak ípiteni, s mondtam jűjjünk hozzád, mert mi ed- dig mind csak templomakat csináltunk... Mit beszíl öz- sze-vissza ez a cigány? – gondolam magamban, nem ípi- tettünk még égy templomat se soha! Béviszem úket a ház- ba, s leülnek. Eléhozódik a templam, hogy mibül s mek- korát akarnak. Nem is nagyon tudtam figyelni, csak az iz- gatatt, hogy ki irányította úket ide Székre. Azt mondták, hogy Katonából indultak a hajnali busszal, s mikor Gye- kébe írkeztek, a felszállók között vótak úsmerőseik, azak mondták, hogy ne Szamosújvárra, hanem Szíkra menje- nek, mert a gyekei templomat is szíkiek ípitették, s meg- vannak vele elégedve, úgyhogy szálljanak csak le Szent- egyeden, s a Szentiványi völgyen vegyék az irányt Szík felé. Úgy is tettek, jöttek felfelé a tó mellett, amíg elértek Bödör Mányi tanyáját, s azak aztán nekirányították úket- Tisztamező gerincinek, majd a juhlegelőről leereszkedve írték el a Komlókútat. Nagy sár vót, gumicsizma a láb- ukan, a mező még teljesen kopár. Ott találkoztak a cigány Gyurival, aki ívóvízért vót oda. Úk jöttek például máma hozzám, s én előtte való nap álmodtam, hogy bémentem égy templomba, de a külső ríszit nem láttom, csak a belse- jít. Keletnek nízett a templam, balkéz felől vót három ab- laka, s hatalmas fény tört bé azakan, de főleg a középsőn, hogy ember azt nem is nízhetette. A falakra embernagysá- gú szentek vótak festve, éppen csak nem beszíltek. A kö- zépső ablakban éccer csak megláttom égy kicsi őzikét, de csak a fejit, olyan bornyúsájú vót, s akkor én már mász- tam is fel azannal a lajtorján, hogy megöleljem. A lajtorja nem írt fel egészen, de valami mégis felemelt hozzá! Mi- lyen érdekes, mikorrá megírkezik Gyuri a kúthaz, megír- kezik a pap is! Mindez csak réá égy évre jutatt eszembe, amikor már felípitettem a templamat. Kísó ősz vót, a dílu- táni nap élénk sugarakat vetett a három ablakra, akkor ju- tatt nekem eszembe, hogy ilyen hely vót az is, ahol én ál- momban megfogtam a kecskét... Azóta eltött negyvenhat év, s felípitettem vagy harminc templamat. A másodikat 1966-ban kezdtem el a Dregán völgyibe. Azak a nyakken-

dős mírnökek csak röhögtek rajtam, amikor meglátták vásott bakancsamat, színehagyatt kék-lájbimat. De az esperes úr, aki már látta Katonába a munkámat, azt mondta nekik, hogy ne röhögjenek, mert nem tudják, hogy mit takar a szíki kalap!”.

Hogy lehet-e hinni az álmoknak, azt mi most nem tudjuk megmondani, még akkor sem, ha Krúdy Gyula Álmoskönyvéhez vagy a széki nép lelkében is jelenlevő hiedelmek világához folyamadunk, de az biztos, hogy megkereste őt akkortájt egy pópa, aki megbízta, hogy építsen a gyülekezetének egy templomot. Hozzálatott, és sikeres

Jegyzetek

1. Ez szerepel a Marosvásárhely–Budapest szakaszra vásárolt repülőjegyen; a légitársaságban ez a két város nevének nemzetközi szinten használt rövid formátuma.

2. A Világbank szerint 2010 novemberében 2,77 millió tartósan vagy ideiglenesen külföldön élő és munkát vállaló román állampolgárt tartottak nyilván.

3. A Kelet-Közép-Európát kiválasztva ismerős és diplomáciai tapasztalatokkal is rendelkező történész, Borsi-Kálmán Béla jóval nagyobb román állampolgárságú tömegről beszél, ezt írja ide vonatkozóan: „A főként latin államokba – Olasz-, Spanyol- és Franciaországba – kirajzó, csaknem négymillió romániai munkavállaló tömeg révén Brüsszel akaratlanul is mintegy »legitimálta« a romaproblémát. Csakis tájékozott francia szociológusok és rendőrtisztviselők a megmondhatóit, mekkora lökést, demográfiai utánpótlást kapott például a frankhoni »utazó emberek« (gens du voyage), poétikusabban »a szél fiai« (fils du vent) elnevezéssel jelölt cigány lakosság néppé válása. Még Franciaországban is kevesen tudják, hogy a Párizs környéki maffiatípusú gengék vezetői másfél-két évtizede naturalizáltak (vagyis már Franciaországban született, »echte« francia állampolgárságú) romániai romák közül kerülnek ki.” (1989 után. Egy 2009-es nemzetközi történetkonferencián elhangzott előadás kurtított szövegváltozata. In: Nagyítás, 2010/22. szám.)

4. A Frontul Salvării Naționale [Nemzeti Megmentési Front] nevének rövidítése. Ez a Ion Iliescu nevével fémjelzett, posztkommunista szervezet vette át 1989 decemberében az ideiglenes politikai hatalmat Romániában. 1990. február 6-án Consiliul Frontului Salvării Naționale néven [Nemzeti Megmentési Front Szövetségének Tanácsa] párttá alakult, majd részt vett a május 20-i országgyűlési választásokon, amelyet – 66,21%-át szerezve meg a képviselőházi helyeknek – fölünyesen meg is nyert. 1992-ben két frakcióra szakadt FDSN és FSN. A FSN az újonnan kiírt választásokon a harmadik helyet szerezte meg. 1993 májusától a FSN Demokrata Párt néven működött tovább, a FDSN több további párt-kezdeményre bomlott és majdnem nyomtalanul eltűnt. Ma már csak néhány markánsabb politikai személye emlékeztet az új román demokrácia korai időszakára.

5. juhnyáj

6. Rövid vagy háromnegyedes bunda [ködmön], amelyet Erdélyben, vidékenként jól elkülöníthető díszítőmotívumokkal a románok és a magyarok egyaránt viselnek.

7. Nem erdélyi a példa, de érzékletes: Iasi megyében 1990 óta a lakosság mintegy 20%-a csatlakozott valamelyik neoprotestáns felekezethez. Ezek a vallások a Partiumban, Közép-Erdélyben is roppant népszerűek, nyugatról kelet felé terjednek és sikerrel olvasztják magukba a legkülönbözőbb társadalmi kategóriákból származó embereket. Eredményesen tüntetik el a nemzetiségi és egyéb ellentéteket, ugyanakkor érzékelhető életmódváltozást eredményez az átérés. Soha senki nem tudta a cigányok vagy a városi perifériák bizonyos rétegeit megszabadítani a mértéktelen ital fogyasztás és a dohányzás káros szenvedélyétől, a munkakerüléstől, de az új vallások révén irástudókká válnak, az Írás értelmezőivé! –, közsimertek a Biblia-olvasó estek, s a Biblia-versenyek köreiből –, és újabban még azon is elgondolkoznak, hogy súlyos vétekeknek számít-e, mennyire tolerálható a kávé fogyasztása. Elég érzékletes példa, hogy Románia mostani miniszterelnöke is a pünkösdisták felekezethez tartozik, amelynek hívei közismerten elzárkóznak az alkoholfogyasztástól és tudatosan a korszerű életviteli normák szerint élnek.

mester lett belőle, annak ellenére, hogy legénykorában az is előfordult, hogy másnapra leomlott az általa rakott kémény, rá a házra, s oda kellett adni a disznót a szamosújvári megrendelőnek, hogy tudja kijavíttatni másokkal a tetőben keletkezett károkat... Aztán újabban a kisebbik fia, Csaba szépen belenőtt ebbe a mesterségbe, ezen a téren képezte magát, úgyhogy mostanában több templom kivitelezését is lebonyolította. Ilyenformán próbálta összeszűríteni pár mondatban a tapasztalatait: „A románoknál többnyire görögkatolikus templomokat építünk, mert azok hiányoznak, vagy pedig nem adták őket vissza az ortodoxok. Enyed mellett most építünk egy görögkeletit is. Két stílus van: az orosz és a görög. Hol egyik, hol a másik motívumkincs kerül előtérbe. Inkább a görög a domináns, az oroszos külső jegyek itt csak jelzésértékűek. Én nem tervezek, nem vagyok építőművész, »mindössze« az a dolgom, hogy műszakilag levezessem a különböző fázisokat, hogy felügyeljem a technológiákat, a felhasznált anyagokat, hogy betartassam a statikai előírásokat, de néha vitába keveredek, mert megmondom nekik, hogy ez nem jó, az nem jó, hogy tájidegen az egész, de ők nagyon ragaszkodnak az elképzeléseikhez, s nekik eleve nagyon fáj, hogy nem helyezhetik az új építményeket a települések közepére, a főterekre, mert ott általában római katolikus és református templomok vannak, s azok mind a magyarokéi. Nagyon szeretnék demonstrálni az elsőbbség és felsőbbrendűségüket, a kontinuitást, vagy mit, s ezt csak úgy tudják kiélni, hogy mindig a kiemelkedő dombokat választják, vagy pedig azt mondják, hogy úgy kell építeni a tornyot, hogy legalább egy méterrel magasabb legyen a meglévőnél, a legtöbb esetben a katolikusnál, vagy a reformátusnál. A két történelmi román felekezet közötti vitán, meg az állami támogatáson túl, létezik még egy fontos jelenség, amely gerjeszti az építkezést. Ez az indok pedig nem más, mint a neoprotestáns vallások térhódítása.⁷ A rendszerváltozásig ezek mind tiltott vagy megtúrt szekták voltak – a pünkösdisták gyülekezetekéről, az adventistákról, a jehovistákról és az újkeresztényekről beszélek –, de most nagyon gyűjtik maguk köré az embereket. Imaházai általában jellegtelenek, közönséges csarnokok, amelyekben bevásárlóközpont, sportpálya, bármi lehetne, de kiválszóan alkalmasak az ige hirdetési célokra –, központifűtéssel, légkondicionálóval, s minden kényelmi funkcióval rendelkeznek –, könnyen magukhoz csábítják a híveket. Főleg városban gyakori, hogy egy-egy tömbháznegyedben, közvetlenül csarnokok mellé készíttetik az új templomokat. Van néhány népesebb község is, ahol szintén dívik ez a jelenség, s ott akkor is építtetnek, ha már van egy másik, de az messzire esik a »veszélyt« jelentő imaháztól. Meg akarják adni a híveiknek a görögkeleti egyház kebelén belül való megmaradáshoz a lehetőséget. Sármas ilyen település, Maros megyében.”.

(folytatása következik)

Tolnában, Baranyában (1944–1945)

Dokumentum-válogatásunkban az 1941-ben Bácskába telepített, majd 1944 októberében onnan menekülni kényszerült, szétszóródott bukovinai székelyek útját kívántuk követni. Ezúttal a számukra kijelölt Dunántúlon való leteleptetésükkel, immár végleges hazára találásukkal foglalkozunk.

Aki veszi a fáradságot és a bátorságot arra, hogy beletekintsen a II. világháború borzalmaival követő, immár a „békében” bekövetkezett, újabb közösségi és egyéni tragédiákkal terhes időszak dokumentumaiba, fájdalmasan kell szembesülnie a bukovinai székelység mellett a magyarországi németek sorsával is. 1945 és 1948 között a magyar hatóságok 200 ezer magyarországi német nemzetiségű személyt telepítettek ki – akaratuk ellenére – Németországba. Az amerikaiak által ellenőrzött területekre, a későbbi Nyugat-Németországba 150 ezret, 50 ezret a szovjet zónába, a későbbi Kelet-Németországba. 1944 októberében 13 500 bukovinai székely és mintegy 1000 moldvai csángó menekült a szerbek elől Bácskából az anyaországba. Félésztenői törvényenkívüliség után, 1945 áprilisától júniusig 3821 bukovinai székely családot telepítettek le Tolna, Baranya és Bács-Kiskun megye falvaiban az elmenekült, a deportált és a kitelepítésre ítélt németek házaiba. A dokumentumok, amelyeket közreadunk, gyakorta pontatlanok, elfogultak, igazságtalanul vádaskodók, mégis továbbgondolásra érdemesek. Vajon a népcsoportok között támadt, máig élő gyűlölködést mikor „oldja békévé az emlékezés”?

*

1. A MAGYARORSZÁGI NÉMETSÉG ELHURCOLÁSA, ELŰZETÉSE „Málenkij robot”

„Az akció a szovjet parancsnokság 1944. december 22-én kelt 0060. számú, közmunkára mozgósító parancsával indult, amelyet Tolna megyében december 28-án hoztak nyilvánosságra. A front elvonulása után a fogatos és gyalogos közmunkák szinte mindennaposá váltak. Végrehajtásukért a községi előljárásságok voltak felelősek. A legtöbb településen úgynevezett robot-bizottságok működtek, amelyek a mozgósítást végezték. A 0060-as parancs azonban hangnemében és a mozgósítandók körét illetően eltért a korábbiaktól. A részletező felsorolás szerint munkaszolgálatra minden 17-45 év közötti német származású férfi, és 18-30 év közötti nő köteles volt meghatározott helyen jelentkezni, családi és egészségi állapotától, gyermekei számától függetlenül. Kötelesek voltak magukkal vinni ágyneműt, takarót, evőeszközt és 15 napi élelmet. Ezen kívül 2 pár lábbelit, meleg felsőruhát és 3 rend fehérneműt. A csomag 200 kg-nál nem lehetett több. A parancs szigorú fenyegetéssel zárult, amely hadbírósságot helyezett kilátásba nemcsak az érintettek, hanem a hozzátartozók számára is. Bonyhádán Nusszer Antal, a Kisgazda Párt által megbízott esküdt volt jelen, amikor az orosz katonák megérkeztek és a népmozgalmi adatokat kérték. Az általuk kigyűjtött, németes hangzású nevéket értesíteniük kellett, az összegyűjtés órák alatt lezajlott... A több évre elszállított emberek csak a határon tudták meg, hogy a Szovjetunióba viszik őket.”
(László Péter: *Otthontalan évek*, Szekszárd, 2006.)

*

Debrecen 1945. január 5.

Erdei Ferenc belügyminiszter rendelete a Magyarország területén tartózkodó német származásúak összeírásáról, munkaszolgálatra való igénybevétele céljából.

„Az orosz katonai hatóságok a Magyarország területén lakó, illetve tartózkodó németeket munkaszolgálatra igénybe veszik. A magyar kormánnyal létesített megállapodás szerint azonban mentesülnek az igénybevétele alól azok, akikre vonatkozóan a magyar kormány megbízottjai megállapítják és igazolják, hogy német nevük ellenére magyaroknak tekintendők. Ennek alapján megbízom önt, hogy (...) vármegye területén az említett vizsgálatot és igazolást az orosz katonai hatóságokkal együttműködve a magyar kormány megbízásából foganatosítsa. Megbízása végrehajtásában az alábbi irányelveket tartsa szem előtt.

Nem igazolandók az orosz hatóság előtt:

1. azok, akik magyar nevéük és magyar származásúak, továbbá más, nem német nemzetiségűek.
2. a német nevéük közül azok
 - a. akik német anyanyelvűek, és sohasem vettek részt német népi, kulturális, társadalmi mozgalmakban (Volksbund) vagy német politikai mozgalmakban, sem pedig magyar fasiszta szervezetekben.
 - b. akik németellenes, hazafias mozgalmakban vagy baloldali politikai mozgalmakban vettek részt.
 - c. akik olyan magyar kulturális vagy társadalmi tevékenységet folytattak, hogy nyilvánvalóan bebizonyították magyarságukat.
 - d. akik német nevéük, de nem németek, hanem zsidók.

A végrehajtás során jegyzékbe foglalandó az igazolási eljárás eredménye, és a névjegyzékek a helyi hatóság ellenjegyzésével az eljárás lefolytatása után haladéktalanul kezeimhez adandók be. Debrecen, 1945. január hó 5.

Erdei Ferenc dr. sk. belügyminiszter”

*

1945. március 15.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. M. E. számú rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról. (Részlet)

„II. FEJEZET – Földbirtokok elkobzása

4. §. Teljes egészében és nagyságra való tekintet nélkül el kell kobozni a hazaárulók, a nyilas, nemzeti szocialista és egyéb fasiszta vezetők, a Volksbund-tagok, továbbá a háborús és népellenes bűnösök földbirtokait.

5. §. Hazaáruló, háborús és népellenes bűnös az a magyar állampolgár,

aki a német fasizmus politikai, gazdasági és katonai érdekeit a magyar nép rovására támogatta;

aki önkéntes jelentkezéssel német fasiszta katonai, vagy rendfenntartó alakulatba belépett;

aki valamilyen német katonai, vagy rendfenntartó alakulatnak a magyarság érdekeit sértő adatokat szolgáltatott, vagy mint besúgó működött;

aki ismét felvette német hangzású családi nevét.”

(Magyar Közlöny, 1945. március 15.)

*

A potsdami konferencia 1945. július 17-től augusztus 2-ig

„A második világháború európai szakaszának befejezését követően a szövetséges nagyhatalmak vezetői a Németország fővárosa mellett fekvő Potsdamban tartották újabb tárgyalásukat

1945. július 17-től augusztus 2-ig. A nagyhatalmak ragaszkodtak ahhoz, hogy a tanácskozást a legyőzött Németország fővárosában tartsák, így lett a konferencia színhelye a potsdami Cecilienhof-palota. A tárgyalásokon az USA-t az áprilisban elhunyt Franklin D. Roosevelttel helyett az alelnökből elnökké lett Harry S. Truman képviselte, Nagy-Britannia esetében a választási győzelmet arató munkáspárti Clement Attlee vette át a konzervatív Winston Churchill miniszterelnök helyét, míg a Szovjetunió nevében Joszif Sztálin, a szovjet Népbiztosok Tanácsának elnöke volt jelen.”

(Forrás: Wikipédia)

„A három kormány minden vonatkozásban megvizsgálva a kérdést, elismeri, hogy a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon maradt német lakosságnak vagy egy részének Németországba történő áttelepítésére vonatkozóan intézkedéseket kell fogantatni. Egyetértenek abban, hogy bármiféle áttelepítés is történjék, annak szervezeten és emberes módon kell végbemennie.”

(Rutsch Nóra: *Magyarország miért? A magyarországi németek kitelepítésének néhány kérdése. Történelemtanítás I. [új] évfolyam, 2010/4.*)

*

2. A BUKOVINAI SZÉKELYEK „HONFOGLALÁSA”

1944. október–november

„Ahogy a Dunántúlra átvergődik az egész nagy menet, mint egy folyam, ömlik Tolna megye felé. És útközben felsorakoznak egymás mögé: Hadikfalva, Istensegítség, Istenáldja (sic!), Józseffalva és Andrásfalva népe. S mintha csak tegnap találkoztak volna utoljára, szó nélkül, civakodás nélkül követik a hazulról ismert, józan, tekintélyes idősebb vezető utasításait. Ezek pedig a körülmények figyelembevételével, a hely adottsága szerint le-lehagynak egy-egy csoportot valamelyik Tolna megyei nagyobb gazdaságban, jószívú emberek által lakott faluban, s a többi vezető tovább Somogy, Zala, Fejér megye felé, ahol ösztönösen, de mégis valami stratégiai megérzéssel helyezkednek el úgy, hogy valamennyien, valamennyi csoport tartózkodási helyét számon tartják.

Nem valami piacosan néznek ki. Száz kilométereket tettek meg napsütésben, porban, esőben, sárban; kint éjszakáztak a tábor tüzek mellett. Élelmiszertük még van úgy-ahogy, de vásik, szakad a cipő, a csizma, a ruházat, s kevés a szappan a sok gyermekre való mosásra. Még sincs zúgolódás. Annak örülnek, hogy egészségben együtt vannak, s tudnak egymásról. Mert tudni akarják egymás sorsát, lovasok, gyalogosok által, sokszor ágyúk tüzeiben, két front között is tartják Zalától Tolnáig az összeköttetést. És erős az eltökéltségük, hogy innen tovább már nem engedik hajtani magukat sem a német, sem a magyar katonák által, hanem bevárják a szovjet csapatokat.

Csak a hevenyészve felsorolt esetekből idézve is minden jószándékú ember elhiszi azt, hogy a székelyek erősen várták a háború végét s erősen fellélegeztek, amikor befejeződött Magyarország felszabadítása.

Az életben maradás reménye most már terebélyesedni kezdett a sokat szenvedett emberek szívében, de ha a holnapra gondoltak, ha távolabbi sorsuk alakulását vizsgálták, mint örökösen nyug-

Szűb fiatalok, ún. „búcsús párok” 1941. október 26-án, a felsőnáni templombúcsú napján, Klein Konrád kocsmája előtt. Fotó: Jusztusz Imre högyészfi fényképész. Az eredeti fotó tulajdonosa Schmidt Árpád, akinek édesapja, Schmidt János a képen a hátsó sorban balról a negyedik. (Kiss József gyűjteményéből)

talánító riadó hangja szívükbe dobolta: mi lesz ezzel a néppel? Mert akkor még fogalmuk sem volt arról, hogy ez a nagy horderejű és a székelyek számára mindent jelentő kérdés már a magyarországi harcok befejezése előtt is felvetődött.”

(Földi István: *Madéfalvától a Dunántúlig, Szekszárd, 1987.*)

*

1945. április–június, Bodor György

„1944 telén, ’45 tavaszán, a reménytelen helyzetben váratlanul akadt egy férfi, aki keményen kézbe vette a szétvert székelység sorsát, és immár véglegesen letelepítette őket. Ki volt ő, honnan jött, milyen szándékok vezették?

Bodor György székelyföldi értelmiségi volt. 1920 után, szülőföldjétől távol, Budapesten vállalt különböző ügyvédi, jogtanácsosi munkákat. Közben másra várt, másra készült. Politikus akart lenni. Mint Bajcsy-Zsilinszky ifjú csodálóinak egyike, ott ült naponta az ősz képviselő társaságában. Hallgatta Zsilinszky szenvedélyes fejtegetéseit, átérzte németellenességgel összekeveredett keserű antifaszizmusát. Magába szívta az erkölcsi tisztességnek azt a levegőjét, ami a magyar politikai hagyománynak máig legszebb példája. A kítűnő lapszerkesztő szellemi befolyására lett a polgári demokratikus gondolkodásnak élete végéig egyik legtudatosabb képviselője.

Budapest ostromának utolsó napjaiban már a jövő, a kibontakozás tervei foglalkoztatják. Különös szemszögből látja az eseményeket. Az ostrom után rózsadombi szükséglakásuk mellett, a Statisztikai Hivatal félig megsemmisült könyvtárából egymás után szedegette össze a magyarországi németekről szóló könyveket. Mindenekelőtt Bleyer Jakab nagy munkáját, a *Das Deutschtum in Rumpfungarn (A németesség a magyar gyökérben)* címűt. Éjjel-nappal a németesség betelepülésének történetét, népesedési viszonyait, birtokmegosztását tanulmányozta. »Úgy éreztem« – írja később e fontos tetteket érlelő időszakról –, »itt a történelmi alkalom, hogy számtalan problémánk közül legalább ezt az egyet a magunk érdekei szerint oldhassuk meg. [...] Ezt a háborút a nagy többség, a magyarság java nem akarta. Mégis ránk szakadt, és most kollektívan szenvedünk ezért.« A korra jellemző historizáló szemlélettel a történelemből merít megingathat-

lannak vélt érveket: »Mint 400 esztendő óta annyiszor, ma ismét a németek miatt rossz a sorsunk. Viseljék hát ők is egyszer a mi javunkra keresztjüket.«
(Csupor Tibor: *Mikor Csíkból elindultam*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987.)

*

„A Tolna és Baranya megyei letelepítés gondolatát Bodor György vetette fel a Nemzeti Parasztpártban. E tervet támogatta az Országos Földhivatal akkori elnöke, Kerék Mihály, s Bodor György kormánybiztos bízta meg a telepítés irányításával. Bonyhádon megalakult a Telepítési Hivatal. A telepítési bizottság tagjai elhatározták, hogy addig telepíté- nek, amíg minden menekült helyet nem kap. 1945. április 20-án jelent meg a hivatal első plakátja, amely tájékoztatta az érkezőket.

HIRDETMEÉNY – A Földművelésügyi Minisztérium Bonyhádon Telepítési Hivatalt szervezett meg. A hivatal telefon- száma: 22.

A járás területére érkező minden szé- kely menekült ennél a hivatalnál köte- les jelentkezni. A magányosan, vagy ötnél nem nagyobb csoport- ban érkező menekültek jöjjenek be öt-hat napi élelemmel Bony- hádra. A nagyobb csoportban érkező menekültek rögtön a já- rás határáról jelentkezzenek utasításért telefonon, vagy a meg- bízottjaik útján.

Önhatalmú telepedés tilos!

Végleges letelepedésre csak a Telepítési Hivatal adhat enge- délyt!

Bonyhád, 1945. április 28., Bodor sk.

Rajta: Telepítési Hivatal pecsétje, Bonyhád”
(Sebestyén Ádám: *Kakasi Stációk*, Kakas, 1994.)

*

„»A Földhivatal átadott 2000 pengőt. Az összeg csekélységére (infláció kezdete) jellemző, hogy kb. ennyi volt akkor Budape- sten egy mázsa liszt. Tehervonatról tehervonatra szállva, három nap alatt elvergődtem Szekszárdra. Április 25-én [1945] érke- ztem meg. A Tolna megyei helyzet akkor már törvényesen elő volt készítve a megoldásra. A debreceni kormány már 1945 már- ciusának második felében kiadott egy rendeletet a földbirtok-re- formról. Ebben elrendelte a magyarországi hitleristák mezőgaz- dasági vagyonának elkobzását is. A rendelet hitleristának nyil- vánította az összes Volksbund-tagokon kívül mindazokat a né- meteket is, akik a hitlerizmus politikai, gazdasági vagy katonai érdekeit támogatták. Ebben az időben történt az is, hogy a Kom- munista Párt a pécsi Volksbund-házban megtalálta a tagok név- sorát, s egyes községekben is előkerült a névsor. Ezeknek alapján a Földrendező Tanács tagjai már megkezdtek a helyi igénylők ki- elégítését, a magyar cselédek, háborús menekültek betelepítését, de a bukovinai székelyek ebben az időszakban még erősen szét- szórtan, Tolna, Fejér, s főleg Somogy megye területén húzódtak meg, közvetlen kapcsolatot még senki sem létesített a hivatalos szervek részéről.«

Bodor, amint Szekszárd felé utazik, Pusztaszabolcson át kell szálljon, s éppen egy induló tehervonat után érdeklődik az ál- lomáson, amikor meglát két barna kordbársony-ruhás, csizmás embert és önkéntelenül is felfigyel a beszélgetésükre, aztán meg-

*A józseffalvi énekkar a Halászbástya lépcsőjén
(1942. augusztus 15.)*

szólítja őket. Potápi János volt egy ba- rátyával Istensegítről. Elmondták, hogy a bakonyi falukba menekült székelyek küldték ki őket, nézzenek szét, tájéko- zódjanak, gondol-e valaki rájuk.

»Megmondtam Potápinak, hogy éppen az én feladatomban a székelységet össze- gyűjteni és Bonyhád környékén letele- píteni. Így indult meg a székelyek Bony- hádra áramlása. Körülbelül május köze- pére együtt volt minden bukovinai szé- kely, kivéve 400 észak-bácskai családot. Az első feladat megoldása, a székelység összegyűjtése csodálatosan rövid idő alatt teljes mértékben sikerült.«

(Földi István: *Madéfalvától a Dunántúlig*, Szekszárd, 1987. 40–41. o. A szerző Bodor György: *Székely honfoglalás 1945-ben című munkájából idéz, amely a Forrás 1975/3–4. számaiban jelent meg.*)

*

1945. június – A telepítés záróünnepsége

„Bodor György, a telepítési kormány- biztos önmagát szinte sorsszerűen ki- választottnak érezte a történelmi fel- adatra: a menekülteknek egy új, »szé-

kely vármegyébe« való összegyűjtésére, letelepítésére[...], hogy számtalan problémánk közül legalább ezt az egyet érdekeink szerint megoldhassuk«. Emlékirata szerint a történelmi lehetősé- get »küldetesként« fogta fel. 1945. április 25-én érkezett meg Bonyhádra, s hat hét alatt »egyértelmű« helyzetet teremtett, va- lóságos »székely honfoglalást«.

Külön gondja volt a reformátusokra: »A Bonyhád melletti Hidas községbe telepítettem le a bukovinai székelység egyetlen refor- mátus részét, az andrásfalvi 120 református családot. Azért tele- pítettem őket ide, mert Hidason valamikor virágzó református egyházközség volt. A magyarok kipusztultak, szétszéledtek, a templomot be kellett zárni, s így Hidas a dunántúli németiség térhódításának, a magyarság pusztulásának szimbóluma lett.« – írja emlékiratában.

Mindez száz és száz, ezer és ezer sváb családnak a házából való kiűzetésével, átmeneti internálásával, össze- és rátelepítésével járt, miközben Bodor – elmondása szerint – érezhette a »korlát- lan hatalom« szédítő érzését. Az újabb kutatások szerint a törté- nelem előtt akkor és később is felmentve érezte magát. Így kel- lett tennie, erre volt lehetősége. E történelmi jelentőségű népes- ségcsere megindításának elvárható felelősségérzetét nála – néze- tem szerint – nagyban tompította elhivatottság-tudata, biblikus gondolkodásmódra valló öngazolása. [...]

Kormánybiztosi működésének záró akkordjaként Hidason tar- tott demonstratív ünnepséget. Meghívtak mindenkit, aki a szé- kelységet segítette: »Felcsendült a himnusz, s azután Váróczy Já- nos, a hidasi pap rozsdás kulccsal nyitotta ki a pókhálóval benőtt templomajtót. Úgy, ahogy a templom volt, porosan, düledezően, kitaraktatlanul vártak az öreg falak és rozszant padok a díszbe öltözött székelyekre. A kórusban a józseffalvi énekkar helyezke- dett el, s a civilbe öltözött Németh Kálmán katolikus esperes ve- zénylésével felzendült a templom megnyitására általa írt ének.«. Ezzel a szimbolikus birtokbavétel is megtörtént.”

(Solymár Imre: *Hidas akkor szimbólummá vált. A Völgység két évszá- zada. Előadások és tanulmányok az 1990. október 20–21-i bonyhádi történelemkonferencián.*)

A gyergyószentmiklósi örmények kulináris hagyományai

I. A hurutos levesek

Idén nyáron a gyergyószentmiklósi származású Medve Gábor és felesége, Balázs Edit meghívására Gyergyószentmiklóson táboroztunk a fiunk osztálytársaival és szüleikkel. A nagy beszélgetések során kiderült, hogy a város még ma is számon tartja örmény gyökereit, ami – ahogyan az már lenni szokott – a jellegzetes örmény ételek készítésében is megnyilvánul.

A gyergyószentmiklósiakról úgy tartják, hogy ha nem kering ereikben legalább öt százalék örmény vér, nem is szentmiklósiak – olvasható a helyi örmények honlapján. De hogyan került ide ez a kaukázusi nép? A sokféle lehetséges forrás közül most elsősorban Dzsotjáné Krajcsir Piroska történész, örmény kisebbségi politikus egyik tanulmányából idézzük a választ.

*

AZ ÖRMÉNYEK ERDÉLYI LETELEPEDÉSE

Örményország geopolitikai helyzete miatt történelmében többször is előfordult tömeges elvándorlás. Az első kolóniák (VI-VII. sz.) a Földközi-tenger térségében keletkeztek, s az új és újabb kirajzásokat követően a XXI. századra az öt világrész szinte minden országában megtalálhatók. A középkor végén Moldvában letelepedett örmények többsége a Kameniec lengyel végvár elen vezetett török hadjárat idején (1669) menekült át Erdélybe.

Gyergyószentmiklóstra a város kedvező földrajzi fekvése és az Erdély és Moldva közötti kereskedelemben betöltött szerepe már a vásárjog 1607. évi megadásától kezdve vonzotta az örményeket. Az évi két (később három) országos vásáron, és a hetivásárokon eleinte csupán kalmárként jelentek meg a moldvai örmények, 1637-ben azonban egy kisebb csoportjuk le is telepedett a városban. 1654-ben újabb családok érkeztek két testvér – Hörzcz Azbej és öccse, Vártig – vezetésével. A Gyergyói-, Görgényi-, és a Kelemen-havasok közötti térségben található kiváló legelők az állatkereskedelemmel és a mészároskodással foglalkozó örmény családok számára is biztosították az anyagi gyarapodás lehetőségeit. A legnagyobb letelepedési hullám az 1669 és 1671 közötti időszakra tehető, amikor a már említett moldvai harcok és török támadások következményeként az ottani örmény közösség

jelentős része menekült el és keresett menedéket Gyergyószentmiklóson.

1672-ben, a törökök elleni harcok elcsendesülésével az ide menekült családok kisebb része visszatért eredeti lakhelyére, nagyobb részük viszont Apafi Mihály fejedelemtől kért és kapott letelepedési engedélyt Erdély területén. A fejedelem az 1658. évi tatár pusztítás és az erdélyi belső hatalmi harcok következtében meggyérült lakosság pótlására és a gazdasági élet újjáépítésére törekedve, szívesen fogadta az iparos és kereskedő örmény családokat. Kiváltságokat is adott a betelepülőknek, amelyeket III. Károly és Mária Terézia megerősített.

*

ÖRMÉNY KÖZPONTOK, EGYHÁZ ÉS ASSZIMILÁCIÓ

Az 1669 és 1672 között időszakosan Gyergyószentmiklóson menedékre lelt örmény családok egy része Besztercére, Ebesfalvára, később Szamosújvárra költözött. Ez utóbbi várost Armenopolisnak, vagyis Örményvárosnak is nevezték, ugyanis maguk az örmények építették újra a korábban elpusztult Gerla, középkori falu helyén. A négy legnagyobb erdélyi örmény központból (Gyergyószentmiklós, Csíkszépvíz, Erzsébetváros, Szamosújvár) a XIX. század folyamán az örmények további szétszóródása figyelhető meg Erdély és az Alföld városaiban. (Jelentős örmény kolónia volt Újvidéken is.)

A betelepültek közösségi élete az örmény apostoli egyház köré épült, amely a nemzeti identitásőrzés egyik záloga volt. Az örményeket a Kárpátokon átvezető Zilifdár Oglu Minász, valamint Verzár Oxendius püspökök nevéhez fűződik az örményeknek a római katolikus egyházzal kötött uniója. Ennek során a liturgia és annak nyelve örmény maradhatott ugyan, de szervezeti önállóságuk megszűnt, sőt, Oxendius halála (1715) után az önálló püspökség is elveszett, hiába harcoltak még a XIX. század végén is a visszaállításáért.

A gazdaságilag egykor nagyon jelentős, kifelé zárt, magyarul alig vagy nehezen beszélő erdélyi örmény kolónia lakossága alig kétszáz évvel a betelepedés után (a XIX. század végén) már az etnikai és nyelvi asszimiláció küszöbén állt. „Ma már ez a faj annyira magyar, mint a legtelivébb benszülött” – állapítja meg a századvég nagyírú újságírója, Zuboly, azaz Bányai Elemér. A Magyar Szemle és a Fővárosi Lapok zsrnalisztái is hasonlóan vélekedtek: a kétszáz éves együttélés eggyé olvasztotta az örményt a magyarral; az örmények igaz magyar hazafiak; nem tekintik őket külön nemze-

Örmény templom és papilak.
Üdvözlét Gyergyószentmiklósról.

tiségnek; nem képeznek külön elemet a magyar társadalomban. A beolvadást az is elősegítette, hogy az örmények az erdélyi letelepedést megelőzően már századokkal korábban elhagyták a keleti és nyugati nagyhatalmak vetélkedésének (török-perzsa, orosz-perzsa, orosz-török háborúknak) állandó színterét szolgáló Örményországot, így lehetetlen volt számukra a három részre szakadt, több ezer kilométerre lévő anyaországgal gazdasági vagy kulturális kapcsolatot fenntartani.

*

AZ ÖRMÉNYEK TÖRTÉNETI, NÉPRAJZI KUTATÁSA

Az erdélyi örmény kolónia városaiban az 1880-as években, az értelmiség vezetésével erőteljes szellemi megújulási mozgalom kezdődött azzal a céllal, hogy a nyelvében és szokásaiban nagyrészt asszimilálódott közösség megtalálja, visszanyerje, illetve ne veszítse el teljesen nemzeti arcukat és szellemi értékeiket. Az egykori kereskedők és mesteremberek értelmiségi leszármazottai a beolvadás folyamatát nem tudták ugyan megállítani, de a nemzeti identitás megőrzésének fontosságára képesek voltak felhívni kortársaik – honfitársaik – figyelmét. Az a néprajzi gyűjtőmunka, amelyet Szongott Kristóf, Pátrubány Lukács, Molnár Antal, Merza Gyula, Ávedik Lukács, Bányai Elemér, s nem utolsósorban a nem örmény származású Herrmann Antal és mások végeztek, a teljes pusztulástól mentette meg az erdélyi örménység néprajzának, történelmének, kultúrtörténetének szellemi és anyagi emlékeit. Ebben a munkában számottevő szerepet játszott az 1889-ben megalakult Magyar Néprajzi Társaság is, amely azonnal bekapcsolta a tudományos vérkeringésbe a Magyarország területén élő nemzetiségek legkiválóbb képviselőit, így kerülhettek tagjai közé erdélyi örmények is. A Magyar Néprajzi Társaság és folyóirata, az Ethnographia segítette, katalizálta azt a tevékenységet, amelynek során az erdélyi örmény értelmiség 1887 és 1907 között számos monográfiát, tanulmánykötetet, folyóiratot jelentetett meg, és létrehozott egy néprajzi múzeumot is.

*

AZ ÖRMÉNYEK KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGE MA

Ma Gyergyószentmiklóson az épített örökség (lakóházak és templom) mellett leginkább a székelyek körében is népszerű örmény ételek őrzik az évszázadokkal ezelőtt megtelepedett ősök emlékét. Az utóbbi években Székelyföldön is egyre népszerűbbek a gasztronómiai fesztiválok, rendezvények, nyomtatott és online kiadványok, amelyek a magyar és a vele régóta együtt élő nemzetiségek, így az örmények régi hagyományos ételeit viszik be újra a köztudatba. Jánossy Alíz újságíró nemcsak a Székely Konyha, gasztronómiai lap felelős szerkesztőjeként, hanem az

Erdélyi Népi Ízörző Lovagrend tagjaként, és nem utolsósorban gasztrobloggerként (ld. források) közzétette néhány hagyományos örmény étel elkészítésének fortélyait. Dr. Issekutz Sarolta ügyvéd, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, valamint a Fővárosi és II. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat elnöke egész szakácskönyvet szerkesztett az összegyűjtött receptekből. Az alábbi ételek ismertetése során saját feljegyzéseim mellett e két szerző kiváló munkáiból merítettem.

*

LEVESEK

Gyergyószentmiklósi barátaink az örmény ételek közül az ún. „ángádsábur” levest említették, mint legismertebbet.

Gróf Zichy István, aki 1909 nyarán utazott Erdélybe, (naplója Szabó Zoltán gondozásában jelent meg), ugyancsak ezt az ételt említi, mint örmény jellegzetességet. „Ajnádról még Gyergyó-Szentmiklósról és Ditróra mentem el. Ditrón egy örmény vendéglősnél laktam, és ott ismerkedtem meg a 'hurut' vagy 'ángádsáb' levestel, amiért érdemes is volt ilyen messzire elmennem.” Az ángádsábur vagy ángádsábur kifejezés tulajdonképpen a levesbetétre utal, ami egy hússal töltött tésztafészek – ahogyan Zsigmond András „Kicsi Zsiga”, a neves helyi szakács nevezte, „barátfüle-féle”, aminek természetesen nincsen köze az általunk ismert, lekvárral vagy túróval töltött derelyéhez. A hurut vagy székelyesen hurut pedig az erdélyi örmények jellegzetes, szárítással tartósított ételkészítő tejterméke, amelynek alapelveiben egyező, részleteiben viszont többféle elkészítési módja ismert. Savanyítható vele ünnepi húsoles vagy hétköznapi zöldségles is.

*

Hurut

A hurut készítéséhez Gyergyóban még mindig sokan értenek, de már kevesen csinálják, inkább megvásárolják a szükséges mennyiséget a készítőtől háznál vagy a piacon. Balázs Katalin, a Hargita Népe tudósítója 2010-ben két hurutkészítőt is felkéréselt. Lukács Erzsébet a következőképpen mesélte el a folyamatot: „Felfőzöm a tejet, lefőlezem, sovány tejföllel beoltom. Úgy nyolc liter kerül a befőttesüvegbe, s ha egyszerre nem telik meg, utánatöltök, a végén pedig kicsi főtlen tejet adok hozzá. Hat hétig kevergetem, érlelem lehetőleg egyforma meleg levegőn, mert különben megkeseredhet, s akkor el kell önteni. Hat hét után a

kifőzés a teendő. Rézüstbe kerül, minden liter tejhez egy marék szárított petrezselymet számítunk, s kevergetjük, hogy oda ne kapjon. Aztán – vagy két óra múlva – mintát veszünk, és ha jó az állaga, már csak kúp alakúra kell formálni, mint a kicsi meklyéket.” (Hargita Népe 2010. 01. 06). Jánossy Alíz hasonlóképpen emlékszik vissza nagyanyja módszerére. „Nagyanyám is készített churutot abból a tejből, amit hosszú időn át a platni kályhacső föléli részén tartott egy hatalmas befőttesüvegben. Időnként megkavarta, még töltött hozzá tejet, aztán mielőtt kifőzte volna, a zöld nyeles csészében próbát főzött, és ha jónak találta mind állagra, mind ízre, akkor egy nagy edényben kifőzte, sok-sok zöldet adott hozzá, majd vászonba kötötte, kicsöpögtette a fölösleges levét és kúp alakúra formázta.” A leírásokban szereplő „zöld” az, ami megadja a hurut végső zamatát. Van, aki tisztán petrezselyemmel készíti, mások ehhez zellert, csombort vagy tárkonylevelet is adnak. A végső ízvilágot többek között éppen a zöldfűszerek mennyisége, minősége és aránya alakítja ki. Ma már nemcsak szárítással, hanem fagyasztással is tartósítják a hurutot, amely nemcsak savanyítja és ízesíti, hanem szép zöldre is színezi a levest.

*

Ángádszabur leves

Az *ángádszabur* a középkori örmény nyelvjárásban *fül-leves* jelentésű, amit Gyergyószentmiklóson többé-kevésbé megőriztek régies formájában. Ehhez a leveshez egy „klasszikus húsleveset kell készíteni, ami marha velőscsontból, tyúk-csirke farhátból, lábból készül só, hagyma, petrezselyem, sárgarépa, zeller karalábé hozzáadásával” – kezdte a receptet Kicsi Zsiga. (A főtt zöldségből és húsból majonézzal a mi franciasalátánkhoz, vagy az orosz hússalátához hasonló *„salad de boeuf”*-öt lehet készíteni.) Jánossy Alíz receptjében kizárólag marhahúsból készül az alaplé. A leszűrt levesbe kerülnek a hússalátával töltött tésztaomagocskák, ame-

FORRÁSOK:

Krajcsir Piroska: *A magyarországi örmény kolónia és a néprajzkutatás a századfordulón*, In: *Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény és ruszin nemzetiségek néprajzából*. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság, 2012.

Néprajzi Lexikon: *Örmények* címszó (Kósa László)

PONTOS, KIPRÓBÁLT RECEPTEK LELŐHELYEI:

Jánossy Alíz újságíró és Erdélyi Népi Ízörző lovag gasztroblogjai:
<http://fakanalforgato.blogspot.hu/>
<http://gyergyoiizorzo.blogspot.hu/>

Issekutz Sarolta: *Erdélyi örmény konyha, fűszerezve*. Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, Budapest, 2008. (Erdélyi Örmény Múzeum 11. Kötet)

lyek aprólékos (társas) munkával készülnek. Medve Edit édesanyja, Palavics Zsuzsanna a következőképpen mesélte: „Az én nagyanyám örmény asszony volt. A májat, a mellehúsát apróra fölvágta, kis hagymán megdinsztelte, sóval, borssal és nagyon kevés pirospaprikával fűszerezte, s ezt az anyagot ledarálta. Azt a friss laskatésztát kinyújtotta vékonyra, s ilyen icipici kockákra vágta [2x2 cm]. A közepibe rakta a borsónyi töltelékét, sarkason meghajította a tésztát és körbe, villával lenyomkodta. Ez volt az *angádszabur*. Ezt nem főzték ki külön, hanem a húslevest leszűrte, s abba a finom húslevesbe' főzte ki ezt a tésztát. Ez az igazi. Amikor a tészta is benne vót, akkor a hurutot egy kis tejföllel vagy édes tejjel eldörzsölte [lereszelt], nyakonöntötte, bele a levesbe, még egyet lobbant, s ez volt az igazi örmény, hurutos *ángádszabur*.” Jánossy Alíz szerint a tésztaalkát fűszerezett marhabélszínnel töltik és ujjbegyen formázzák, valamint tölteléként sertéshús, a régi szakácskönyvekben gomba vagy tojás is előfordul. Mindenesetre ez a rengeteg munkát igénylő leves csak a nagy ünnepeken (karácsony, húsvét, pünkösd) és kiemelkedő családi eseményeken kerülhetett az asztalra.

*

Székely hurutos levesek

A székelyek is megkedvelték a hurutot, amellyel nemcsak húsleves, hanem egyszerű, zöldséges laskaleves is savanyítottak-sűrítettek. Zsuzsika szerint „a zöldséget ehhez hosszú vékony laskára vágják [*zsülien*]. A gazdagabbak csirkeaprólékkal együtt főzték, s ami hús rajta volt, leszedegették ügyesen. Sós vízben tették fel főni, majd száraztésztát [*laskát*] is főztek bele. Nem tettek bele zsiradékot, hanem olajon hagymát dinszteltek, abba tették a hurutot, aztán az kieresztette azt a szép zöld színét, és akkor hozzáadták a leveshez.”

Egy másik módszer szerint (Kicsi Zsiga) „gyökérzöldségeket apró kockákra vágunk, tyúkszíron megdinszteljük, utána felöntik a hús-alaplével, hozzáadnak egy kevés, kockára vágott krumplit és szárított hiripet, vagyis apró kockára vágott szárított királyvargányát”. Ez utóbbi ugyancsak jellegzetes helyi ízt kölcsönöz a levesnek.

*

Bár a hozzávalók beszerzése nem egyszerű, egyszer az életben mégis érdemes megkóstolni a hurutos leveseket, amelyek a több évszázados örmény-székely együttélés-keveredés ízlelőbimbókkal érzékelhető megtestesítői. A pontos receptek (további fotókkal) a foteleből is megkereshetők Jánossy Alíz blogjain, a hozzávalókért pedig igazán érdemes ellátogatni Gyergyóba, ahol az örmény leveseken kívül még megszámlálhatatlan csoda vár.

Juhász Katalin

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 **Kallós Zoltán turns 90** – This writing expresses deep esteem for Kallós' lifework and strives to sum up the many, many ways he has enriched and contributed to the dance house movement; one might even wonder – without him would there have been a dance house movement at all? He was born and still resides in Transylvania. Kallós' years as a school teacher in Transylvania and Moldavia, his influence, collection work, intelligence, knowledge, far-reaching contacts in the Transylvanian village communities amongst the traditional musicians, singers and dancers, his willingness to share, and the forethought and dedication shown in establishing the infrastructure (a foundation, museum) necessary for carrying on, passing on and preserving traditions. By Kiss Ferenc.

Page 6 New publication: *Kallós Zoltán világa*, Helikon, Budapest, 2016 – by journalist, historian Ablonczy Bálint and photographer Korniss Péter. This book – Kallós Zoltán's World – is a celebration of the rich life and work of this well-known Transylvanian folk music, song, folk art collector; key figure in Hungary and Transylvania's dance house movement. Kallós celebrated his 90th birthday this year.

Page 7 In Memoriam – **Dr. Nagymarosy András** – died in September, 2016, following an extended illness. He was 67. "Ánti" was founding member and double bass player for Kalamajka Ensemble. He played with the group throughout the 31 years of their existence. He was also a geologist, an expert on wines and wine writer. Hetényi Milán's remembers his father, growing up with Kalamajka and the Molnár utca dance house.

Page 8 **Járdányi Pál** (Budapest: 1920 – 1966) – a whole year is not enough to honour the life work of this Erkel and Kossuth award winning composer, music educator, **ethnographer and folk music researcher**. He studied under the best: Rajeczky, Zathureczky, Kodály, Kósa, Bárdos, Lajtha. He is known for his folk music collection and monographic work on Transylvanian village of Kide. He once wrote: "...Bartók and Kodály didn't learn folk song from books, written music, the radio or gramophone; they found folk song in its own environment sung by people in the village, on farms and in the fields...". By Fehér Anikó.

Page 14 Conversation with Liber Endre (cymbalom, viola) as **Tükrös Band** celebrates 30 years playing traditional Hungarian folk music. Since "tükrös" in Hungarian means "mirror" – Endre describes the essence of the band: "... every member of our band –

would like to reflect (or mirror) the ideal we have formed of the playing of the best village musicians..." Tükrös Band gave an anniversary concert at the Palace of the Arts (MŰPA) in Budapest on October 28th, 2016 – after which everyone partied till dawn at the Fonó. Excerpts from interview by Török Ferenc found on: ritmuseshang.blog.hu.

Page 16 Since 1991 it has been possible to earn an accredited college level diploma in folk music in Nyíregyháza. Over the years the name of the institution of higher education there has changed, the course of study and diploma offered have also changed several times; but the possibility for studying folk music has been ongoing. The diploma program has emphasized teaching folk music/singing. This is a summary of 25 years of the Nyíregyháza folk music teaching diploma programs and present status. By Ferencziné Ács Ildikó.

Page 20 Interview with folk dance choreographer, dynamic artistic director of the Honvéd Ensemble **Zsuráfszky Zoltán Sr**, upon turning 60 and on the eve of the retrospective program of his work performed on September 26th, 2016 at Budapest's Erkel Theatre. Zsuráfszky talks about his schooling at the Academy of Ballet, his dance masters, Martin György, ensembles he has danced in and directed, basics of choreographing traditional folk dance and more... By Kutszegi Csaba first published 2016 Sept. 24 at: tanckritika.hu.

Page 22 The **Téka** Ensemble celebrated it's 40th birthday with an all-out concert in the main hall of the Academy of Music in Budapest. Téka was amongst the first bands in the early days of Budapest's dance house movement; their Friday night dance houses at Almásy tér were monumental. Their summer camps have provided the community to learn and practice all manner of folk arts for as many years. They have travelled the world performing Hungarian folk music. Their anniversary concert featured their present line-up of musicians and repertoire, as well as previous band members, musician friends and the bagpipe and hurdy-gurdy bands. Report: Szász József Árpád – Üsztűrű.

Page 23 Interview with award winning **photographer, ethnographic researcher Kunkovács László** (born 1942, Endrőd, Hungary). Much of his work has focused on documenting ancient traditional occupations such as shepherding, fishing, and so on. He has travelled extensively in Hungary and points eastward in this pursuit. A recent publication: *Pásztoemberek*. Budapest, Cser Kiadó, 2013. Interview by Grozdits Károly.

Page 30 In Memoriam: **Bognár József** (1951–2016), born in Tab; he lived in Pécs from 1970 on and was an active **choreographer, dancer and graphics artist**. In 1974 he got his diploma from the Teacher's Training College in Pécs. He worked with the Pécs Ballet, Baranya Dance Ensemble and more. He is sorely missed in his community.

Page 36 New Publication: **Pávai, István: „A Sóvidék népzeneje – The Folk Music of Sóvidék”**, MTA BTK Hungarian Institute of Musicology and Hungarian Heritage House. Budapest. 2016. Includes DVD-ROM with archival examples. In Hungarian and English. Sóvidék is the name of a sub-region of Transylvania's Székelyföld, in Romania. The author is from Transylvania and has strong family ties to this particular area.

Page 47 Culinary Traditions – **Soups of the Armenians of Transylvania's Gyergyó Region**. Armenians first arrived to Transylvania in the 1600s. Their descendants have been living there ever since. Specialties of the Armenian kitchen are still prepared today in the region. *Hurut* soups are described here. *Hurut* (or *churut*) is a traditionally prepared and dried seasoning for soups. Includes bibliography. By Juhász Katalin.

Sue Foy

folkMAGazin

2016/5, XXIII. évfolyam, 5. szám

Megjelenik évente 6+1 alkalommal

Kiadja a Táncház Alapítvány

Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán

Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felélős szerkesztő: Grozdits Károly

Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gósi Anett,

Juhász Katalin, Kóka Rozália,

Juhos Kiss Sándor, Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.

Levél cím: 1255 Budapest, Pf. 153

Tel./fax: (36.1) 214-3521

folkmagazin@mail.datanet.hu

www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda

Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Országos terjesztés: Lapker Zrt.

Bankszámla-szám: 11701004-20171625

Külföldről: OTP I. ker. fiók,

1013 Budapest, Alagút u. 3. Hungary

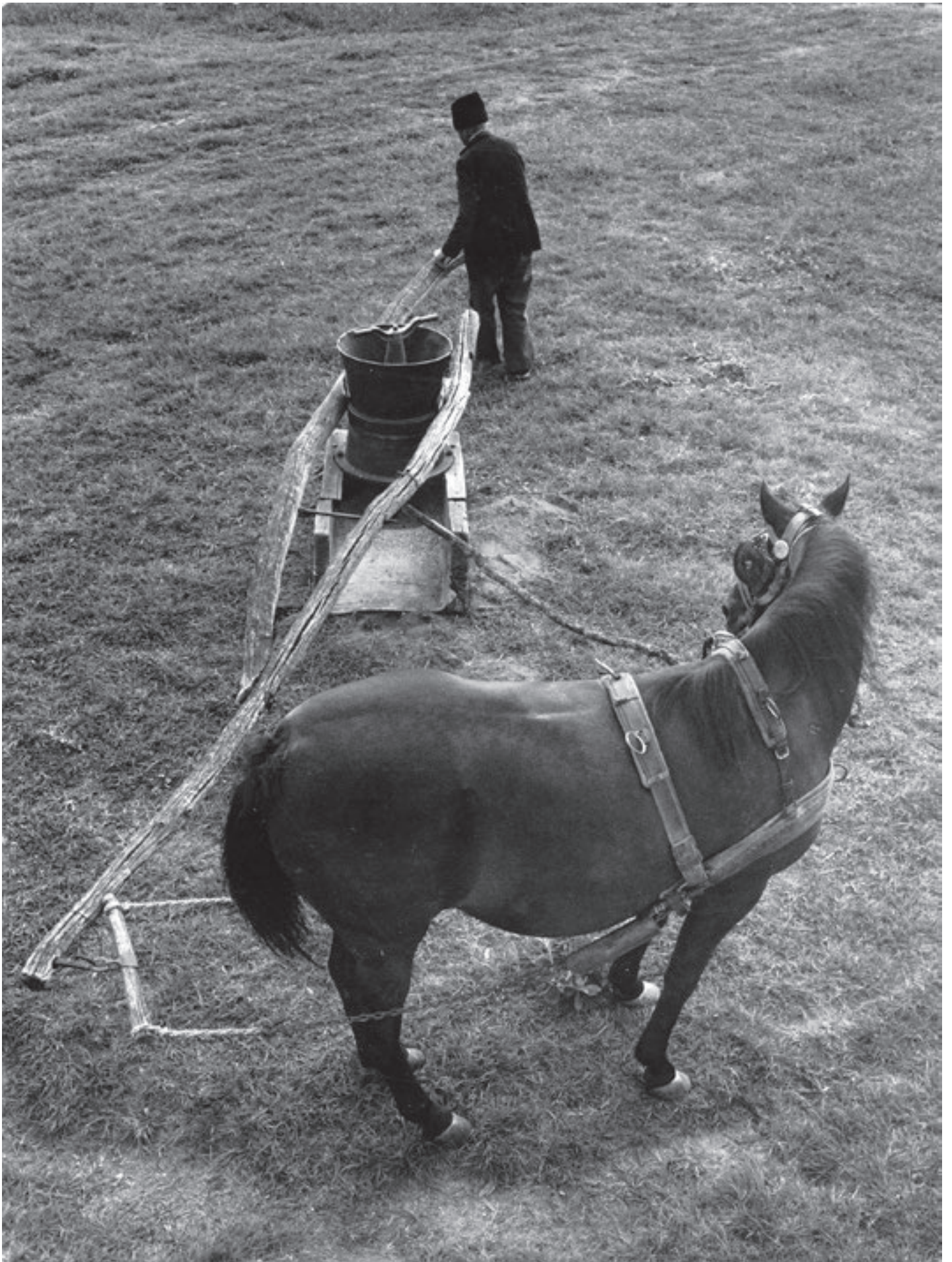
Táncház Alapítvány (B.I.C.) OTPVHUHB

HU55 11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap

Népművészeti Kollégiuma

Hátsó borító: Öregember a kemencepadkán (Tápé, 1972) – fotó: Kunkovács László

Lójárgányos kukoricadaráló (Lászlófalva, 1983) – fotó: Kunkovács László

